

MAGYAR KÖNYVGYŰJTŐK EXLIBRISEI.

VARJU ELEMÉRTŐL.

(Egy tábla melléklettel és a szöveg közt 7 hasonmással.)

A híres francia könyvbarát *Grolier*nek könyveire nyomott jelmondatát: »*Grolierij et amicorum*« számosan utánozták, a nélkül azonban, hogy valaki azt szó szerinti értelemben vette volna, mert olyan könyvgyűjtő nem létezik, a ki féltett és nagy becsben tartott kincseit szívesen kikölcshöznéz barátainak. Újabban egy könyvjelző lapocskán a Grolier mondatának épen megfordítottját olvastam: »*Nunquam amicorum*«, a mi, míg egyrésről igazabb, másrésről híven jellemzi a viszonyokat. A könyv kapós portéka, ha nem őrzik, könnyen lába kel s eltulajdonítása a legújabb idő-kig, kivált nálunk, nem ment lopás számba. Kiváló és gyakran jómódú emberek minden lelki furdalás nélkül tették s teszik zsebre a nekik tetsző s nehezen megszerezhető könyveket, és tettük fölött a könyvtárnokon és a könyvbaráton kívül alig botránkozik meg valaki.

Mivel a könyvvel szemközt a tulajdonjognak ez a laza felfogása régenten ép úgy divatban volt, mint az újabb időkben, szokássá vált a könyveket némi óvszerül a tulajdonos nevével, címérével vagy jelvényeivel ellátni. A könyvnyomtatás feltalálása előtt a kéziratok, melyeknek előállítására nem csekély fáradságba és költségbe került s melyeket épen azért nagy becsben tartottak, majdnem kivétel nélkül magukon viselik a tulajdonos, az író, vagy a felajánló címerét. Az ilyen címerek a XII. század óta mind gyakrabban láthatók a kéziratokon s legtöbb esetben egyedüli támpontul szolgálnak a kéziratok provenienciájának meghatározásánál. A XIV. század óta, különösen Olaszországban, a címereket vagy jelvényeket nem csak magára a könyvre, hanem egy külön papir- vagy pergamen-lapocskára is festették s az ilyen lapocskákat aztán a könyvekbe ragasztották.

A könyvnyomtatás feltalálásával a könyvek száma egyszerre roppantul felszaporodott s a kevésbé jómódú ember is gyakran több száz darabból álló gyűjteményt szerzett össze. Ilyen tömeg könyv minden egyes darabját a tulajdonos címerével ellátni, nagy költségbe vagy fáradságba került volna, miért is a már régebben használt festett könyvjelző lapocskák mintájára mechanikus úton sokszorosított exlibriseket készítettek s ezeket ragasztották a könyvekbe.

Az »*exlibris*« elnevezés újabb keletű s a könyvjelzőkön rendszerint használatban levő feliratból van véve. Ezen elnevezés alá azonban csak azon könyvjelzők tartoznak, melyek nem magára a könyvre, hanem egy külön lapra vannak nyomva, s a könyvről leválaszthatók. Ábrázolásaik vagy felirataik szerint igen sokfélék, lehet rajtuk címer, monogramm s számtalan fajú jelvény felirattal vagy a nélkül. Előállítási módjuk is igen sokféle, vannak fagyvagy rézmetszetű, könyvomatú, czinkografált vagy egyszerűen csak nyomtatott könyvjelzők.

Mivel az exlibrisek legnagyobb része címerrel van ellátva, a heraldikusra nézve nem megvetendő forrást képeznek, de műtörténeti szempontból is érdekesek, mert a leghíresebb művészek sem tartották méltóságukon alulinak, hogy egy-egy exlibrist rajzoljanak vagy metszenek.

A legrégebb nyomtatott exlibris, Warnecke szerint,¹ 1480-ból való; ez időtől kezdve használatuk a külföldön mind inkább elterjedt. Hazánkban a legrégebb általam látott exlibris csak a XVI. század második feléből való s ez a pozsonyi Teitlnkes Jánosé. Bár magyar exlibrisek csak szórványosan fordulnak elő, s művészi kivitelű nem sok van közöttük, mégis hasznos dolognak vélem azokat összegyűjteni, mert általuk számos oly régi könyvtárt ismerhetünk meg, melyekről nélkülök nem lenne tudomásunk. Külföldön jónévű bibliografusok terjedelmes köteteket adtak már ki az exlibrisekről, számosan foglal koznak összegyűjtésükkel, sőt exlibris-gyűjtők egyesülete is alakult, melynek már szaklapja is van. A magyar könyvészek se tartásukon méltóságukon alulinak és kicsinyesnek az exlibrisek összegyűjtését. Egy nemzet műveltségi fokának semmi sem oly pontos mértéke, mint a könyvtárak

¹ Die Deutschen Bücherzeichen. Berlin, 1890.

kisebb vagy nagyobb száma, s **exlibriseink** megőrizvén számunkra az elpusztult és szétkallódott könyvtárak emlékét, tanúságot tesznek nemzetünknek a tudományok iránti előszeretetről s így nem épen jelentéktelen adattal járulnak művelődéstörténetünkhöz.

Az alább felsorolt exlibrisek száma még csak 61, de remélem, hogy e szám idővel legalább is megkétszereződik. Hogy sorozatunk mihamarább teljesebbé legyen, fölkérem a Magyar Könyv-Szemle olvasóit, sziveskedjenek az általuk látott vagy birtokukban levő s itt le nem írt exlibriseket, vagy pontos leírásukat a folyóirat szerkesztőségének beküldeni, hogy azok időnként közölhetők legyenek.

A leírásoknál használt rövidítések a következők: Ny. nyomtatott, R. rézmetszetű, F, fametszetű, L. litografált exlibris. A zárjelben álló számok a lap nagyságát jelentik milliméterekben. A csillaggal megjelölt exlibriseket czinkografiai hasonmásban is közöljük:

**Árady Nep. János.* (R. 100 × 54.) Czimer és felírás ovális vonalkeretben. A czimer kék mezejében jobbra néző griff látható, jobbájában három nyilvesszővel; sisakdísz ugyanaz, koronából kinövő. Foszladék mindkét oldalon kék-arany. Az esztergomi káptalan kanonoki rendjével körített paizs fölött jobbról püspöki süveg, balról pásztorbot látható s az egészet püspöki kalap tetőzi be. A címert félkörben négysorú fölírat köríti: JOANNES NEPOM ÁRADY ELECT. EPPUS DULCINENSIS, | M. E. STRIGON. LECTOR ET CANON. SERENISSIMI REGII | PRINCIPIS CAROLI AMBROSII PRIMAT. R. H. ET ARCHIEPPI STRI- | GONIENSIS PER DISTR. TYRNAV. VICARIUS, ET CAUSARUM AUDITOR GENERALIS. (1800 körül.)

Balogh Pál (Almási). (L. 140 × 110.) Tudományos és művészeti emblemák alatt, két bőség-szaru között felfüggesztett szőnyegen a tulajdonos kézírásának hasonmása: *Almásy Balogh Pál | könyveiből* (XIX. század.)

Balogh Sándor. (Ny. 62 × 35.) Nyomatott lapocska, egyszerű keretben, felirata: *Seminarii Maj. Jaurinensis | e Bibliotheca | Alexandri Balogh | Praepositi quondam S. Adal- | berti de Monte Jaurino.* (XIX. század.)

**Bánffy György gróf.* (R. 120 × 73.) A czimerben jobbra néző, koronából kinövő, kardot tartó griff látható. A paizs fölött kilencz ágú gyöngyös korona. Pajzsörökül koronás griffek. Fölötte szalagon: *Pictus*

ad omnia utilis. Alatta ugyancsak szalagon, aláírászerűleg: *Comes | Georgius Bánffy | L. B. de Lossontz.* (XVIII. század második fele.)

Báthory-Simolin Sándor gróf. Ezen állítólag a régi Báthori-családból származó főúr két ex-librisét írja le *Warnecke*;¹ leírása fordításban így hangzik:

(L. 71×85.) Az arany vonallal kerített czímer (Rietstap II. 780.), három sisakkal és két sárkányon álló angyallal paizsörök gyanánt. Jelszó: »*Szabad Es Hio.*« (így!) (XIX. század.)

(L. 68×84.) A czímer három sisakkal, sárkány és sas paizsörök. A mondatszalg mint az előbbeninél. Diszitett keretben. (XIX. század.)

Batthyány gróf. (R. 70×60.) Az ismert *Batthyány*-czímer fölírat nélkül. (XIX. század.)

Bethlen Pál gróf. (Ny. és F. 160×115.) Nyomatott s két részre osztott keret felső részében fametszetű czímer: szájában keresztet országalmát tartó koronás kigyó; a sisakon öt ágú korona. Az alsó részben 12 soros nyomatott felirat: *Ex Munificentissima donatione summi Moe- | cenatis, Excellentissimi Domini, Domi- | ni Comitis PAULI de BETHLEN, S. C. R. | et Ap. M. Camerarii, Status et Excels. Re- | gii in M. Transilvaniae. Principatu Gubernii | Consil. Int. Inclitae item Tab. Reg. in | Transil. Judicariae Praesidis, et per eundem | Principatum Supremi Janitorum Regalium Ma- | gistri. Ecclesiarum et Scholarum in Transilva- | nia Reformatorum Curatoris Supremi, accepit | ILL. COLLEGIUM REFORM. CLAUDI- | OPO- LITANUM. A. D. MDCCLXXXIV.*

Bobics Ker. János. (Ny. 70×70.) Diszitett keretben a következő felírás: *E Collectione Libra- | ria Nob. Joann. Bapt. | Bobics Causarum Ad- | vocati. | M.DCCC.*

Bosnyák József. (Ny. 133×73.) Diszitett keretben; *EX LIB- RIS | JOSEPHI BOSNYÁK. | FORI UTRIUSQUE | JURATI ADVOCATI. | 17* (Az évszám kézírással 1771-re van kiegészítve.)

**Budapesti egyetemi könyvtár.* (R. I. *Phil. Binder Sc. Budae.* 122×78.) Koczkás padlón álló, lantot tartó Apollo, jobbajával az egyetem czímerére támaszkodik, mely egy félig lepellel födött asztalon áll; a czímer mellett trombita és olajág, Apollo lábainál földgömb

¹ I. m. 30. l.

és könyvek. Alatta táblán: *Ex Bibliotheca Regiae Vniver- | sitatis
Budensis Ao 17..* (1780 körül.)

Budapesti pálosok kolostora (R. 69×102.) Tojásdad babérkoszorúban, az angyalok által tartott, koronás paizs. Fölötte: *Bibliothecae Pestiens. Ord. S. Pauli. P. E.*; alatta: *Inscripsit P. Caspar Gindl. An. 17.* (1770 körül.)

Dayka Gábor. Az exlibrist emliti Kende S. bécsi könyvkereskedő egyik jegyzékében.

Ebeczky Béla (Ináncsi). (Ny. 40×85.) Rózsaszínű lapocska, ezen felírással: *Ináncsi | EBECZKY BÉLA | kézi könyvtárából.* (XIX. század.)

Ebeczky-Balás Eugenia. (Ny. 80×40.) Felirata: *EBECZKY-BALÁS EUGENIA | TULAJDONA.* (XIX. század.)

Endrődi Nep. János. (Ny. 98×45.) Keretben ezen felírás: *Joannis Nepomuceni Endrődi | Clerici regularis Scholarum Piarum.* (XVIII. század vége.)

Fáy János. (Ny. 74×40.) Keretben: *EX COLLECTIONE | JOANNIS FÁY | CONSULIS DEBRECINENSIS. | Anno Nro* (1820 körül.)

**Görgey Márton.* (R. 94×75.) Czímer: Ovális paizs ezüst mezejében hármás halomból kinövő s kezében gyökerestől kitépelt zöld fát tartó vadember. A paizs felett ugyanazon vadember öt ágú koronából növe ki. A paizs két oldalán infula és pásztorbot, alól a kanonoki rendjel s az egész czímer felett pásztorkalap. A felírás félkörben veszi körül a czímet: *MARTINVS GÖRGEY DE EADEM HAERED. | IN TOPORCZ PRAEP. S. LADISLAI E. M. S. CANO.* (1800 körül.)¹

Győri székesegyház. (Ny. 25×85.) Egyszerű keretben: *Cath. Ecclesiae Jaurinensis.* (XIX. század.)

Győri püspöki papnevelő intézet. (Ny. 56×26) Egyszerű keretben: *Seminarii episcop. maj. | Jaurinensis.* (XIX. század.)

**Gyurkovich Márk.* (R. I. E. Mansfeld fec. 100×80.) Czímer: Vízszintesen metszett paizs, felső része két mezőre osztva, a jobb

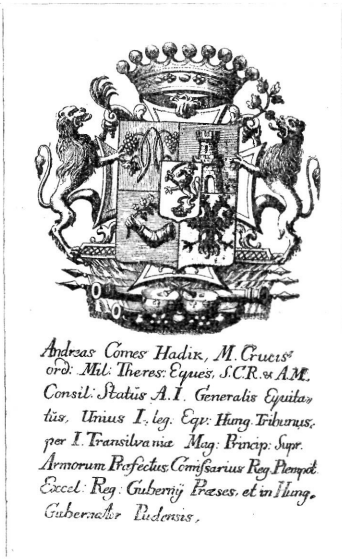

¹ Valószínűleg Árady exlibrisével egy metszőtől származik.

fekete mezőben balra fordult s csonka oszlopra lépő arany oroszlán; a bal vörös mezőben hármás zöld halmon jobbra néző daru, jobbában arany golyóval. A paizs alsó fele ékalakban három részre van osztva, jobbról és balról ezüst mezőben egy-egy kék rózsza, a középső kék mezőben Gorgon-fejes paizson ülő bagoly. A paizs fölött rostélyos sisak, rajta arany koronából kinőtt ezüst-vörös és fekete-arany szarvak, nyílásukban jobbról arany, balról ezüst csillaggal, közben kinövő arany griff, jobbában karddal. A sisaktakaró színei: fekete-arany és kék-ezüst. A paizs alatt táblán ezen felirat: *Marcus Gyurkovich Nobilis à Serviisky.* (XVIII. század.)

**Hadik András gróf.* (R. 150×90.) Rendjel-keresztben fekvő, négy részre osztott s szívpaizsall ellátott czimerpaizs. Szívpaizs: ezüst

mezőben jobbra fordult, koronán álló s kivont kardú vörös (?) oroszlán, szájában emberfejet tartva. Az 1. vörös mezőben két szőlő-ág fürttel, a 2. kék mezőben kétormú kapu-torony, a 3. kék mezőben cserágot tartó pánczéloskar, végül a 4. arany mezőben koronás, fekete, kétfejű sas. A paizs fölött kilencz ágú gyöngyös korona, paizsörökül oroszlánok. A czimer alatt hadi emblemák s a következő felirat: *Andreas Comes Hadik, M. Crucis*

*Andreas Comes Hadik, M. Crucis
ord: Mil: Theres: Eques, S.C.R. & A.M.
Consil: Status A. I. Generalis Equita-
tus. Unius I. leg. Eqv: Hung. Tribunalis.
per I. Transilvania Mag: Princip: Supr:
Armorum Praefectus, Commissarius Reg: Plenipot
Excel: Reg: Gubernij Praeses, et in Hung.
Gubernator Podensis,*

*Andreas Comes Hadik, M. Crucis
ord: Mil: Theres: Eques, S. C. R.
& A. M. | Consil: Status A. I. Genera-
lis Equita- | tus. Unius I. leg.: Eqv.
Hung. Tribunalis, | per I. Transilva-
niae Mag: Princip: Supr: | Armo-
rum Praefectus, Commissarius Reg:*

*Plenipot: | Excel: Reg. Gubernij Praeses, et in Hung. | Gubernator
Podensis.* (így.) (1730 körül.)

Horvát András. (Ny. 60×20.) Egyszerű keretben: *Horvát
András'* | könyvtárából. 1819.

Illésházi István gróf. (R. 85×67.) Vonalkeret, felső szélén egy koronán álló s nyíllal átlótt sas, a keretben ezen fölirat: *Illésháziana* | *Bibliothecae* | *Dubniciensis.* (XIX. század.)

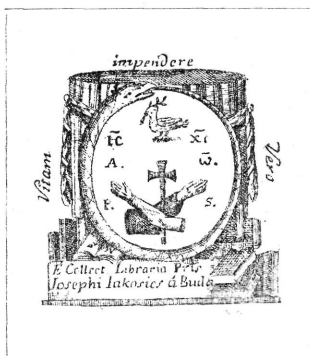
**Jakosics József (Budai).* (R. 72×62.) Egy farkát harapó

kigyó által képezett körben fölül olajágot tartó galamb, alatta két keresztbe tett kar, közök szúrt kereszttel, körülvéve a következő betűkkel: $\text{I} \overset{\text{C}}{\times} \text{C} \mid \text{A.} \ \omega. \mid \text{F. S.} \mid$

Az egész egy csonka oszlopon van elhelyezve, melynek lábánál könyvek hevernek, közülök egy kinyitva s rajta M. S. betűk láthatók. Alul táblán: *E Collect: Libraria P̄ris | Josephi Jakosics á Buda.* Az egész körül: *Vitam impendere vero.* (XVIII. század.)

Kámánházy Ferencz. (Ny. 90 × 55.)

Egyszerű keretben: **BIBLIOTHECAE | FRANCISCI SALESII | KA'MA'N-HÁZY.** Nro. . . (XVIII. század.)

Károlyi grófok. (Színezett rézm. 75 × 63.) Kék alapon farkát harapó koronás sárkány által képezett ovális, ugyancsak kék mező, benne hármás fehér halmon féllábon álló, természetes színű karvaly, felemelt jobb lábában piros szívet tartva. Mögötte sárga felkelő nap. Az egész fekete vonalkeretben, mely fölött ezen felírás: *Com. Károlyi.* (XVIII. század.)

**Koller Ignác.* (R. *Nicolai Sc.* 74 × 57.) Jobbra dült, négyosztályú, tárcsa-idomú paizs 1. kék mezejében balra néző, ágaskodó ezüst ló; a 2. ezüst mezőben jobbra néző vörös oroslán; a 3. ezüst mezőben három (2, 1) piros rózsa; a 4. arany mezőben két balról jobbra dülő kék pólya. A paizs fölött rostélyos sisak, öt ágú arany koronával, melyből két arany szarv nyúlik ki, mindenik három rózsával díszítve; a két szarv közt jobbra ágaskodó ezüst ló. A címert címerköpeny borítja, e mögött püspöksüveg és pásztorbot, az egész fölött pásztor-kalap látható. Alatta ezen fölírás: *Ignatius Koller Episcopus | Veszprimiensis.* (XVIII. század.)

Kollonitz László gróf. (R. 55 × 63.) Püspöki kalap alatt a koronás címerpaizs, püspöksüveggel, kereszttel és pásztorbottal. Alól mondatzalag ezen 2 soros felirattal: *Ex libris Ladisl. Com. à Kollonitz. Epis. in: Varad.* (XVIII. század.)

Kollonitz László gróf. (R. 75 × 80.) Érseki kalap alatt a Kollonitz címér; alatta mondatzalagon 2 sorban: »*Ex Libris Ladislai Com. a Kolloniz Ar. Epis. Colocensis.*« (XVIII. század.)¹

¹ Mindkettő Warnecke után.

**Kovachich Márton György.* (R. 98×80.) Négyszögletű alapon ovális koszorú s ezen belül a címér. Négy részre osztott s szivpaizszsal ellátott paizs; a szivpaizs arany mezején jobbra néző egy fejű sas. Az 1. és 4. vörös mezőben, hármás zöld halmon balra ágaskodó ezüst egyszarvú; a 2. és 3. kék mezőben stilizált ezüst lilium. A paizson rostélyos sisak, díszül arany koronából kinövő ezüst egyszarvú; foszladék kék-ezüst, vörös-arany. A tábla felső részén: *Ex Biblioth. Mart. Georg. Kovachich. Philos. | Doct. et Bibl. R. Vnittis Bud. Canc.* Alul: VIRTUS IN ADVERSIS PROBATUR. (XVIII. század.)

Kozma Ferencz (Kézdiszentléleki). (Ny. 105×20.) Egyszerű felírás: *Monfieur François Kozma | de Kézdiszentlélek.* (XVIII. század.)

Mádai Dávid Sámuel. (R. 77×61.) Tojásdad keretben a címér: félhold és csillag alatt futó róka; a koronás sisakon kinövő magyar vitéz, jobbában kardra szúrt török fővel. (XVIII. század.)¹

Madarász Zsigmond Eduárd. (R. *Kuhn sc.* 64×45.) Ovális vonalkeretben a címér: kék mezőben zöld halmon álló, fiait vérével tápláló pelikán; sisakdíszül a címerkép szolgái; foszladék kék-ezüst és vörös-arany. A keret fölött félkörben: *Madarász Zsigmond Eduárd.* (XIX. század.)

Marosvásárhelyi ref. főiskola. (Ny. 110×70.) Tollat és könyvet tartó nemtó, alatta keretben ezen felírás: *A | Maros Vásárhelyi e. r. | Fő Oskola | könyve.* (XIX. század.)

Mikó Imre gróf. (L. 117×88.) Címér: két részre osztott paizs, felső vörös mezejében jobbra néző, kardot tartó, arany oroslán; alsó ezüst mezejében három farkasfő. A paizs fölött kilenc ágú korona, alatta szalagon: *Et facere et pati fortia.* Ez alatt táblán, hasonmásban gróf Mikó Imre aláírása. (XIX. század harmadik negyede.)

**Miller (Brassói) család.* (128×90.) Címér: hasított paizs, jobb része osztva; jobb felső vörös mezejében piramis alakúlag rakott hat fehér kókoczkán arany gömb, felette lebegő arany koronával. Jobb-alsó arany mezejében ékbe futó két vörös gerenda, alatta két tornyú kapu-bástya. A baloldali kék mezőben két ezüst csillag alatt ezüst horgony, rá csavarodó arany kötéllel. Sisakdísz két, arany-vörös és kék-ezüst szarv, nyílásukba dugott vörös és ezüst zászlócskával, Foszladék vörös-arany és kék-ezüst. Alatta két sorú felírás: *EX*

¹ Warnecke után, aki szerint Mádai numizmatikus és hercegi orvos volt Benkendorfban, Halle a/S. mellett.

BIBLIOTH. | NOB. FAMIL. MILLER de BRASSÓ. (XVIII. század.¹

Müller (Brassói) család.
(70×59.) Az előbbivel teljesen megegyezik. (XVIII. század.)

**Nádasdi Ferencz gróf.*
(R. 140×110.) Barok keretbe foglalt két angyal által tartott czímer: vizen úszó lápszigeten. két nádszál között jobbra lépegető, kiterjesztett szárnyú vadlúd. A czímer felett öt ágú korona s e felett két angyal által tartott szalagon ezen felírás; **VIRTUS CLARA ÆTERNAQVE**, alúl a czímer keretével összefüggő lapon: *Vigilantia et magnanimitate*. A tábla mellett ismét két angyal. Az egész alatt nyomtatással a következő versek olvashatók:

FRANCISCI Comitis NADASDI Insignia; Palmæ,
Terra, Ales, Cannæ, Lympha, Corona notant.
Sed mage MAGNANIMO nans quæ pede deprimit undas.
Et VIGIL ad superos lumina tollit ANAS.
CLARA etenim VIRTUS ÆTERNAQUE celfa requirit,
Nec jacet in terris, mersa nec est in aquis.

FRANCISCI Comitis NADASDI Insignia: Palmæ,
Terra, Ales, Cannæ, Lympha, Corona notant.
Sed mage MAGNANIMO nans quæ pede deprimit undas,
Et VIGIL ad superos lumina tollit ANAS.
CLARA etenim VIRTUS ÆTERNAQUE celfa requirit,
Nec jacet in terris, mersa nec est in aquis. (XVII. század.)

Nagy Gábor. (R. 85×56.) Paizsalakú, oválisan hajló, sárkány által tartott táblán *N G* betűk, a tábla fölött foszladékszerű diszitményen rostélyos sisak, rajta három ágú koronából kinövő hármás cserág. Az egészet három oldalon köríti a felírás: **EX BIBLIOTHECA | GABRIELIS NAGY. | DEBRECZINI ANNO 18.**

Pauer J. (R. 61×96.) Vonalkeretben szikladarabhoz s egy esonka fatörzshöz támasztott, nyitott könyv, jobb oldalán *J. V. P.*: baloldalán *No . .* felírás. E fölött tojásdad keretbe foglalt czímer, jobbra fordult, hármás levelet tartó, kettős farkú oroszlán. Sisakdísz kardot tartó pánczélos kar. (XIX. század eleje.)

¹ A Mária-Terézia által 1758 november 23-án adományozott czímerlevél birtokomban van.

Pálffy herceg. (R. 83×63.) Kettős vonalkeretben a címereköpenyen fekvő, hercegi koronás, oroszlanok által tartott címერpaizs. Alatta: *De la Bibliotheque du Prince Palffy.* XIX. század.)¹

Pásztélyi József. Ex-librisét említi Kende S. bécsi könyvkereskedő egyik katalogusában.

**Peschko Mihály.* (R. 70×60.) Csinos barokk izlésű keretben, felül könyvön fekvő koponya, szárcsont, homokóra és tintatartó látható, következő felirással: *CONV. EV. | leg. | Cl. C. Rect. | Mich. Peschko. | M. D. CC. LVII.*

Pozsonyi trinitáriusok. (R. 70×50.) Vonalkeretben a címér: lángsugaraktól körített kereszt. A paizs felett kilenc ágú korona; a paizsról lecsüngő lánczra csákány van akasztva.

Alatta: *Ex Bibliotheca Patrum* |

Trinitariorum Posoniensium | *Sub Lit No* (XVIII. század.)

Szana Tamás. (L. 75×58.) Címér: piros mezőben, zöld halmon jobbra ágaskodó, karddal átdöfött egyszarvú, sisakdísz ugyanaz; alatta szalagon: *SZANA TAMÁS KÖNYVEIBŐL.* (XIX. század.)

Schedel (Toldy) Ferencz. (Ny. 83×45.) Halványsárga lapocska, keretben ezen felirással: *SCHEDEL FERENC* | *egyetemi tanár* | *ajándékából.* (XIX. század.)

**Széchenyi Ferencz gróf.* (R. *Gravé par Junker.* 80×80.) Köralakú tájkép romokkal, az előtérben álló falon ezen felírás: *EX BIBL. | COM. FRANC. | SZÉCHENYI*; a falhoz támasztva egy címერpaizs, az ismeretes Széchenyi címերrel, mellette római vitéz. (XVIII. század.)

**Székely Sámuel (Dobai.)* (R. 83×68.) Címér: Arany mezőben balra fordult, baljában kardot emelő griff. A paizs fölött koronás sisak; a foszladék színe nincs jelölve. A címér felett szalagon: *SAMVEL SZEKELY DE DOBA.* (XVIII. század.)

Sztankovics Miklós. (Ny. 45×70.) Egyszerű keret nélküli fehér lapon e felirat: *Nro Ex Libris* | *NICOLAI SZTANKOVITS* | *E Scholis Pius* (XIX. század.)

¹ Warnecke után.

**Teilnkes János (Pozsonyi.)* (R. köralak; átmérője: 77.) Stilizált koszorúban, vonalzott alapon a címér: jobbra néző kétfejű s ágas farkú oroszlán; a paizson csórsisak, s e fölött kinövő, kar nélküli emberi alak, fején ág-bogas szarvakkal. A koszorúban fölül ezen felírás: • HANS • TEILNKES • VON • PRESPVRG (XVI. század.)

Teleki Sándor gróf. (L. \times) Ornamentális keretben egyszerű felirat: GR. TELEKI S. (XIX. század.)

Toldy László. (Ny. 68×34 .) Diszített keretben: TOLDY LÁSZLÓ | KÖNYVTÁRÁBÓL. (XIX. század.)

Török János. (L. 37×31 .) Több csúcú hegység középső csúcán koronából kinövő, kettős kereszt; körülötte ezen felírás: TÖRÖK JÁNOS KÖNYVTÁRA. (XIX. század.)

Ujfalvy Károly. (L. 63×54 .) Vonalkeretben C, U és E betűkből alkotott monogram, fölötté ötágú korona, alatta: BIBLIOTHÈQUE DE Mr. DE UJFALVY. (XIX. század.)

Vas Ferencz Antal. (R. 62×47 .) Fekete alapon »Comprobat æqum« feliratú mondatszalg alatt, cifrázatokkal körülvelt, hegyes emlékkő, amelyől egy súly csüng le. Alúl 2 sorban: »Franc:

Ant: Vas SS: Theol: et SS: Can: cand: Not: Apo: Jur:«
(XVIII. század.)¹

Vécsey István báró. Ex-librisét említi Kende S. bécsi könyvtár egyik jegyzékében.

Vörös Ferencz (Faradi). (R. 82×70.) Czímer: kék mezőben egy zászlóért küzdő magyar és török vitéz; a paizs felett három, koronás sisak; az első oszlopon álló s szájában olajágot tartó galamb, az oszlopba tűzve más két olajág; a középsőn kinövő vitéz, jobbában karddal, melyre török fő van szúrva, baljában félholdas zászlóval; a harmadikon két fekete szárny között kinövő s kardot emelő, koronás oroszlán. Az egész köralakú vonalkeretben, körülötte ezen felírással: BIBLIOTH: FR. VÖRÖS: DE FARAD. (XVIII. század.)

Walther László. (F. 72×65.) Tojásdad keretben címer: kék mezőben zöld sikon álló, kezében kardot tartó oroszlán. Sisakdísz: koronából kinövő, kardot tartó vitéz. A címer fölött szalagon: *Ns. Walther László.* (XIX. század eleje.)

Zrínyi Ádám. Exlibrisét említi Kende S. bécsi könyvtár egyik jegyzékében. (XVII. század.)

**Ismeretlen.* (R. *Bar. Zellerin Sculp Posonii.* 88×77.) Tojásdad keretben balról bokrokkal benőtt hegy, melyen több üreg és egy bánya nyílása látszik, jobbról egy kohó, a hegy alján juhok és kecskék legelnek, egy bokor tövén pásztor hever, a hegy oldalában, bá-

nyászok dolgoznak, kalapáccsal törve a köveket; egy bányász a bányanyílás felé érezcel megrakott taligát tol. A hegy csúcsán egy galamb áll, szájában zöld ággal. Alatta ez a jelmondat: *Meine Blätter bleiben grün.* | *Jerem: 17. v. 8.* (1790. körül.)

¹ Warnecke után.

KÖNYVEK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBELI FŐPAPI HAGYATÉKOKBAN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

A XVI. század a magyar kath. egyház történelmének legsiralmasabb kora. Az ország békéjét felduló politikai rázkódtatásokkal egyidejűleg sorvasztották meg az egyházi életet a hitújítás és a belső bajok. A főpásztoraitól megfosztott egyházmegyékben felbomlott a rend, meglazult a fegyelem s az egyháznak amúgy is megfogyott ereje szétforgácsolódott azokban a viszályokban, a melyeket a különböző érdekek szitottak fel.

De a mi legtöbbet ártott az egyháznak, az a tudatlanság, a tanulatlanság volt, mely egyformán mutatkozott ugyan a társadalom minden rétegében, de legjobban az alsópapságnál boszulta meg magát.

Az Oláh Miklós korabeli főesperesi látogatások jelentései elképzelhetetlen adatokat szolgáltatnak erre nézve. A legnagyobb résznek, eltekintve az egyházi ténykedéseknél okvetetlenül megkivánt külső szertartásoktól — a melyeket még úgy a hogy elsajátítottak, — fogalma sincs hivatásáról, lelkipásztori teendőinek mélyreható fontosságáról, sőt még a legelemibb hitbeli ismeretekről sem. A mi különben nem is csoda. Egyrészt nem voltak elegendő számmal püspökök, a kik a papnevelésre gondot fordíthattak volna, másrészt hiányoztak az iskolák is, melyekben az egyházi pályára készülő ifjúság kiképeztetését nyerhette volna. Azelőtt a hány káptalan volt az országban, ugyanannyi helyen virágzott az oktatás- és nevelésügy. Most, hogy a püspöki és káptalani birtokokat részint a török, részint egyes főurak vagy a hitújításhoz szító birtokosok tartották lefoglalva, alig egy-két helyet kivéve, nem volt sem tanító, sem tanítvány az egyházmegyékben.

A népnek azonban szüksége volt papokra ezután is, és

miután, ha volt is püspöke, ennek nem volt elegendő számmal alkalmas embere, a kiket a megüresedett javadalmakra küldhetett volna, a hívek maguk voltak kénytelenek plébánosról gondoskodni. Így történt azután, hogy — mint a főesperesek az érseknek jelentik — nem ritkán olyanok is plébánoskodtak egyik-másik a központtól távolabb fekvő községben, a kik soha pappá nem szenteltettek. Azok közül pedig, a kik — pl. az esztergomi főegyházmegyében az egyik kerületben 33 volt ilyen — elő tudták mutatni felszenteltetési bizonyítványukat, a nagyobb rész nem itthon, hanem valahol a külföldön jutott az egyházi rendekhez, s csak több évi hányattatás, kóborlás után kerültek hozzánk. Ama 33 közül pl. csak 12 lett Magyarországon pappá szentelve, úgymint Pozsonyban 6, Nagyszombatban 3, Esztergomban 2, Egerben 1; a többi 21 mind külföldön lett ordinálva, a legtöbben Krakkóban, Bécsben, az előbbi helyen 10, az utóbbin 7.

A szegény nép nemcsak azt nem kereste, mily képzettséggel, mennyi ismerettel és minő erkölcsökkel bír az az idegen földről hozzá származott egyén, a kit a felmutatott okmányok alapján — néha csak 3—4 évre — papjává fogadott, hanem midőn az egyházi hatóság valamely kihágás miatt meg akart egy plébánost fenyíteni s ez olyan községbe talált menekülni a melynek nem volt papja, a hívek maguk könyörögtek az egyházi hatóságnál, hogy hagyja meg őt náluk, ő nekik jó lesz ilyen is.

Ez történt pl. midőn a barsi főesperes 1561-ben bejárván kerületét Kistapolcsánba érkezett. s az odavaló lelkész Veresváry Mihály elillant a látogatás elől, de elfogatván Szent-Benedekbe vitetett. A szent-benedekiek azonnal küldöttséget menesztettek a főespereshez kérvén őt, engedje meg hogy Veresváry náluk maradhasson; miután nekik már régtől fogva se milyen papjuk sincs. Az esperes beleegyezett azon feltétel alatt, hogy megjavítja magát. Mire azután az egyik tekintélyesebb hívő, Szegedy Mihály uram, tüstént leborotváltatta új plébánosuk szakállát és tonzurát nyíratott neki, hogy legalább papi kinézése legyen.

Hogy ez a szedett-vedett népség, mely vagy egyáltalában nem volt pappá szentelve, vagy ha igen, a jó ég tudja mily úton-módon jutott hozzá valahol a külföldön, jobban szerette a boroskancsót és az asszonyokat, mint a könyveket, az természetes. Még azok közt is, a kik az esperes jelentése szerint már nyiltan

a reformációhoz pártoltak, alig találunk egy-kettőt, a kikről azt hallanók, hogy könyveket olvasgat; pedig míg a katolikusoknak 1563 táján sem volt sajtójuk, addig a protestans főurak áldozatkészsége folytán ekkor már országszerte nyomtatták a hitújítást tárgyaló munkákat. E kevesek egyike a lévai plébános Vizkelety Mátyás, a kiről a főesperes panaszosan említi, hogy bár Nagyszombatban lett felszentelve. azóta már teljesen szakított az egyházzal és Luther, Melancthon, Bullinger Henrik, Brenz János irataiból táplálja szellemét. Meglátszott ez a vitatkozáson is, a melyet az esperessel fél napon keresztül folytatott. Egy másik, a henlovai pap pedig az 1561-ki zsinati bíróság előtt említi kihallgatása alkalmával, hogy Brenz postilláit használja.¹

Találkoztak azonban ezek közt a hitújító papok közt olyanok is, a kik meg éppen brutális nyíltsággal válaszoltak arra a kérdésére, hogy milyen könyvek vannak. Az alsókubiniak plébánosa — egyébként feleséges és részeges ember — ezzel veregette meg egy asszonynak arcát: »haec est mea grammatica, in qua frequenter studeo.«² Az egyik liptómegeyi pap is, a ki a templomában lévő és Szent-Istvánt ábrázoló képet bemázolta szénnel, a feszületet pedig összetörte és elégette, »uxorem suam vocat grammaticam, quam libenter et die nocteque se legere dicit; dicitur insuper aliam personam fovere suspectam, quam interim legere multi credunt et dicunt.«³

Valamivel de nem sokkal jobbak voltak a viszonyok a XVI. század első tizedeiben. Az Oláh Miklós, Draskovich György, Telegdy Miklós, Monoszlai András által kifejtett ellenállás, ha nem is volt képes a katholicizmust fenyegető veszélyt eltávolítani, az általuk életbe léptetett rendszabályok még sem maradtak minden hatás nélkül. A papnevelésre gondot kezdenek fordítani, a lelkészek kezeibe könyveket adnak: a breviáriumot és néhány vitairatot, zsinatokra gyűjtik össze őket, ahol oktatásban része sülnek. A végromlástól azonban csak Pázmány mentette meg az egyház ügyét, aki nem csak a főurakat térítette vissza nagy száma-

¹ Országos levéltár. Acta Ecclesiastica, fasc. 4. nr. 58.

² U. ott.

³ Az Oláh Miklós korabeli főesperesi látogatások jelentéseinek másolatai a primási levéltárban.

mal, hanem kivált az oktatás és nevelésügy terén, a szószéken és az irodalomban vette fel sok eredménynyel a küzdelmet a hatalmas protestantizmussal. De még az ő idejében is — 1634-ben — találkoztak a falusi papok közt olyanok, akik nem csak a magasabb képzettségnek voltak híjával, hanem még az állásukhoz illő viselkedésnek fogalmával sem bírtak. Így pl. a várkonyi parochus, Ugróczy Mihály maga szokta gabonáját learatni, sőt háztartását is maga vezette s a baromfiakkal is maga vesződött. A cifferi lelkész pedig a templomban tartotta a szalonját. A prácsai pap meg, ha elment hazulról, a pénzt rejtette el a szentségházba.¹ A nagy többség azonban sokkal tanultabb, tisztább életű és kötelességtudóbb, mint az előző korabeli elődjeik, eltekintve attól, hogy hitük tisztaságához kétség sem fér.

A könyvekkel is hasonlíthatlanul többet foglalkoznak. Helyzetük, anyagi viszonyaik ugyan nem engedik meg nekik, hogy könyvtárakat gyűjtsenek össze és tudományos buvárlatokba merüljenek, de a legszükségesebbeket, a breviáriumot, a predikációkat, néhány hittudományi munkát szorgalmasan használják.

Az egyházi hatóság intézkedései is mindinkább odahatnak, hogy a papság minél kevesebb fáradtsággal és költséggel könyvekhez jusson. Az 1611-ki nagyszombati zsinat elrendeli, hogy ne csak a püspökök hagyományozzák könyvtárukat azon egyházmegyének, amelynek élén állottak, hogy így minden káptalanban lehessen könyvtárt alakítani, hanem a plebánosok is hagyják azon parochiára könyveiket, amelyen haláluk előtt működtek.² Az 1633-ban ugyancsak Nagyszombatban megtartott nemzeti zsinat pedig felújítván ezen intézkedést, még hozzá adja, hogy a végrendekezés nélkül elhalt plebánosok könyvei is plebániájukra szálljanak.³

Az ily plebániái könyvtárak azonban csak nagyon lassan és huzamos idő alatt gyarapodtak. A lelkeskedő papság között nagyon csekély számmal voltak olyanok, akik önképzésükre, az irodalom pártolására elegendő anyagi eszközökkel rendelkeztek.

A könyvgyűjtők, vagy legalább az olyanok, akiknek meg

¹ Visitatio ecclesiarum comitatus Posoniensis anno Christi 1634. Primási levéltár.

² Péterfy. Sacra Concilia, II. k. 208. l.

³ U. o. 330. l.

volt a maguk kis könyvtára, a XVI. században csak úgy, mint a XVII-ben a magasabb állású egyháziak, a kanonokok és püspökök közt keresendőek. Egyedül ők, a főpapság volt az, melynek tagjai a legnehezebb viszonyok közt, a háboru zajában, a szegénység küzdelmei közt, a székhelyéről való száműzetés keserves napjaiban is megőrizték tudományszeretetüket. A mennyire erejükből telt, mindig áldoztak az irodalomért, párfogolták, buzdították az írókat, többen dolgoztak maguk is, és gyűjtötték szorgalmasan az emberi szellem kiválóbb termékeit.

E tudománykedvelő s irodalompártoló főpapok könyveikről, könyvtáraikról, természetesen feltékeny gonddal emlékeztek meg akkor is, midőn haláluk előtt földi ügyeiket rendezték. Rendszerint ott van végrendeleteikben egy pont, mely arról intézkedik, hogy mi történjék haláluk esetére könyveikkel. Máskor a végrendeleti végrehajtók állítanak össze egy jegyzéket a hagyatéki leltárban a könyvek felől.

Az alábbiakban közlünk néhány ily végrendeleti intézkedést és hagyatéki leltárt, a melyek a rég veszendőbe ment könyvtáraknak legalább az emlékét megőrizték az utókor számára.

Rumer Gáspár pozsonyi kanonok az egyetlen, a ki 1517 január 3-án írt végintézkedésében könyveivel nem igen látszik törődni, úgy rendelkezik ugyanis, hogy ezek ruháival s más egyéb ingóságaival együtt értékesíttessenek, s a begyűlt összegből fedezzék az általa tett ajtatos hagyományokat.¹ A többi már mind nagyobb gondot fordít arra, hogy a könyvtárában lévő munkák el ne kallódjanak. Rendszerint rokonaikra hagyják, vagy valamely intézetre, vagy szétesztják ismerőseik, jó barátjaik között, vagy pedig — később már, — a káptalan gondviselése alá juttatják.

1562. november 14-én Kolosváry János csanádi püspök könyveire vonatkozólag megújítja előbbeni intézkedését, mely Nagy-Szombatban deponált végrendeletében foglaltatik, és csak Szent-Ágoston összes munkáit hagyja ezúttal Telegdy Miklósrá. Hagyatéki leltárába a következő könyvek vannak felvéve.

Pighius lib. 2.

Missale.

Breviarium.

¹ Heveneszi kéziratai az egyetemi könyvtárban, XVIII. k. 318. l.

Liber miscellaneorum.

De divinis et apostolicis traditionibus.

De conciliis lib. 2.

Summa summarum quae Thabiana reformata dicitur.

Tractatus sacerdotalis.

Joannis Ecchii de septem ecclesiae sacramentis tom. 4.

Confessio Polonica.

Concilium Reginaldi Poli cardinalis.

De sanctorum invocatione.

De haeresibus.¹

Oláh Miklós primás könyvtárának maradványai már voltak ismertetve e folyóirat hasábjain, az 1883. évi folyamban. A nagy humanistának két helyen is volt könyvtára, úgymint Bécsben és Nagy-Szombatban. Amazt végrendeletében rokonának Listhy Jánosnak és hasonnevű fiának hagyományozta oly kikötéssel, hogy tetzés szerint válogassanak belőle, a megmaradtakat pedig osszák ki a nagyszombati tanulók között. Az ő költségén megjelent munkák, úgymint a Breviarium és Hailbrunni Fabri János vita-irata, az egyházmegye szegény lelkészei közt voltak szétosztandók, úgy azonban, hogy az érsek lanséri és nikoléli kápolnáinak is jusson egy pár szépen kötött példány. Azon könyveket pedig — így szól a végrendelet, a melyek nagyszombati házában vannak, örömet az egyházmegyének ajándékozná, de ennek úgy is van elég, melyeket a kanonokok nemcsak nem olvasnak, de még arra sem gondolnak, hogy néha leporoltassák. Ennél fogva úgy intézkedik, hogy Telegdi Miklós és Desyth Miklós kapjanak közülük néhányat, a többi pedig a nagyszombati szegénysorsú tanulóké legyen.

Verancsics egész könyvtárát unokaöccsére hagyta, de kiköti, hogy az eretnekek munkái elégettessenek, Luther Márton könyveit kivéve, a melyek a nagyszombati Szent-Miklósról nevezett főtemplom tulajdonába menjenek át, hogy alkalom adtán a szónokok használhassák a tévtanok megczáfolására. Ezenkívül még Bornemissza Gergely vál. váradi püspök és szepesi prépost kapott hagyatékából egy missalét és egy pontificalét. Órája, tintatartója és egyéb írószerei szintén unokaöccseire szállottak.²

Monoszlai Miklós esztergomi kanonok könyveit az 1577

¹ Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 14. nr. 7.

² 2365. Fol. lat. jelzetű kézirat a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

június 29-én kelt végrendelet értelmében Monoszlai András kapta meg úgy, hogy válaszszon belőlük tetszés szerint, a fennmaradtakat pedig engedje át az esztergomi káptalannak.¹

A Telegdy Miklós hagyatékában talált 272 munka jegyzéke szintén e folyóiratban lett közölve 1880-ban, itt tehát csak 1586 április 20-iki végrendeletének erre vonatkozó részét említjük fel. Könyvei közül néhányat, a melyeket magának kiválaszt, a sasvári főesperes (a korán elhunyt Telegdi László?) kapja. A jezsuiták nagyszombati kollégiumáéi legyenek az összes eretnek könyvek és aquinói Szent-Tamás munkái, azután Kutasy János szemeljen ki a maga részére néhányat s a mi ezen felül marad, az szintén a kollégiumra szálljon, de ezek csak vallásos könyvek lehettek s nem olyanok, a melyek az ő nyomdájából kerültek ki. Összes jogi munkáit Kecskés Andrásra hagyja, a ki akkor tájban volt visszatérendő, mint jogtudor, Bolognából.²

Mosóczi Zakariás nyitrai püspök 1587-ben írt végrendeletében egész könyvtárát, minden földabroszát, földgömbjét, úgy a régebben mint megelőzőleg Bécsben vett képeit, minden egyéb a könyvtárhoz tartozó dolgokkal egyetemben rokonára, doktor Kecskés Andrásra hagyta.

1591 márczius 17-én Andreisi Ferencz scopiai püspök, budai prépost és esztergomi suffraganeus a következőleg intézkedik végrendeletileg könyveiről: a zágrábi missale a Szent-László kápolnáé legyen. Az ugyanazon fiókban lévő breviáriumai (mind bársonyba kötve ezüst csattokkal) és más könyvei közül az esztergomi breviáriumot a szentgyörgymezei prépost (Novák Mihály) kapja meg egy más könyvvel együtt, mely az új római breviárium végzésének módjára tanít. Egy másik breviárium, tizenhatod-rétű, ezüst csattokkal, fekete bársony kötésben a szenttamási prépostté (Draskovich Mátyásé) legyen. A többi öt pedig azoknak adassék át, a kiknek a nevei be vannak írva a táblákra.³

Monoszlai András könyvtárát, melyet fiatal kora óta gyűjtött össze, Gábor nevű testvérének, a pozsonyi káptalan tagjának hagyja. Lelkére köti azonban, hogy gondja legyen azok hűségessé

¹ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 377. l.

² Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 18. nr. 6.

³ U. o. fasc. 14. nr. 26.

megőrzésére, szorgalmasan olvasgassa az így kapott könyveket és oktassa belőlök unokaöccseit. A házában lévő, egy ládában elhelyezett okiratok, amelyek a veszprémi püspökségre vonatkoznak, úgyszintén az a jegyzőkönyv, amit csak nagy nehezen tudott Baranyai Istvántól megszerezni, a pozsonyi sekrestyében helyezendők el. Pontificaléját Kutasyra hagyományozza és kéri őt, hogy adja ki azon könyvet, amelyet neki ajánlott, nehogy a szegény szónokok ily reájuk nézve annyira szükséges segédeszköztől elessenek. (A sokoldalú képzettséggel bíró és tősgyökeres magyarságú író után vagy nyolcz, nagyobbrészt apologetikus munka maradt fenn kéziratban, amelyeket a pozsonyi káptalan könyvtára őriz.) Egy esztergomi missalet, amelyből a pontificalis mise alatt az evangeliumot szokták énekelni, továbbá egy zágrábi misekönyvet, amelyből a végrendelkező nagypénteken az officiumot rendesen végezte, és egy újonnan aranyozott pontificalt a pozsonyi káptalannak hagy.¹

Hethesi Pethe Márton kalocsai érsek 1602-ben összes egyházi könyveit, a László testvérének hagyott biblia² kivételével, Ivándi János unokaöccsére, a győri káptalan nagyprépostjára hagyja.

Monoszlai Gábor pozsonyi kanonok 1603-ban írja meg végrendeletét, melyben a bátyjától örökölt könyvek és kéziratok felől intézkedik. Bátyjának egy fekete ládában lévő és élte utolsó éveiben írt szent beszédeit Napragy Demeter veszprémi püspökre hagyja, azon kéréssel, hogy ha idővel isten visszaadja neki egészségét, fordítsa le azokat magyar nyelvre és adja ki isten egyházának javára. Ugyancsak az övé legyen az a könyv is, amely Ebeczky Ferencznél van; a Compendium totius theologiae című munkát pedig ajánlja valakinek. Könyvtárából azon könyvek, amelyeket használhat, mint pl. a szónoklati, bölcséleti stb. munkák, szálljanak unokaöccsére; egy pár vallásos irányú szerzőt is válasszon magának, amelyeket lelki haszonnal fog olvashatni, a többi mind legyen a pozsonyi káptalan könyvtáráé. Ugyszintén azon kéziratok is, amelyek bátyja neve alatt már megjelentek ugyan nyomtatásban, de amelyekről azt hiszi, hogy nagynevű írójuk iránt

¹ Az Országos levéltárban (Acta Eccl. fasc. 20. nr. 13.) őrzött és 1601 június 29-éről keltezett végrendelet másolata némely részében eltér attól, amelyet 1600 april 19-éről keltezve Hevenesi kézírataiban találunk. XVIII. 388.

² Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 6 nr. 3—4.

való kegyeletből fennmaradásuk és megőrzésükről gondoskodni kell, vétessenek ki abból a szekrényből, ahol eddig elzárva voltak, és miután előbb a könyvkötő-műhelybe adattak, legyenek véglegesen a káptalan könyvtárában elhelyezve. Egy nagyobb zágrábi misekönyvet egy római missalával együtt a ferenczrendi zárdának hagy; egy ezüst kapcsos diurnalét pedig Ebeczky Ferencznek, kérvén, hogy imáiban ne feledkezzék meg róla.¹

Szelepcsény Ferencz esztergomi kanonok 1611 márczius 4-én írt végrendeletében úgy intézkedik könyvei felől, hogy a vallásos és theologiai munkák szálljanak a káptalanra, a profánok pedig a nagyszombati iskolában járó két unokaöccsére.²

Zlatinay György báthai apát és nyitrai főesperes csak két könyvről tesz említést 1627-ben írt végrendeletében; egy római missaléről és egy ezüst kapcsokkal ellátott breviáriumról. Az elsőt az esztergomi káptalanra, a másikat Babathy Ferencz rokonára hagyja örök emlékezetül.³

1643-ban Rétsői István tornai főesperes és esztergomi kanonok végrendeletet tesz s könyvei közül kettőt, úgymint Pázmány Kalauzát⁴ és Postilláit⁵ Lenkovich Zsófiának rendeli átadatni, daczára annak — úgymond — hogy eretnek. Breviáriumának két részét pedig Radossiny nevű nagyszombati káplánnak hagyja.⁶

Szentgyörgyi Ferencz váci püspök ezeket írja 1657-ki végrendeletében: »Az könyveimet, valamenni vagyon concionator, mind az Szent István szeminariumjának hagyom, az többit az szombati pater franciskanusoknak.⁷

A Posgay Miklós fölszentelt scopiai püspök és esztergomi nagyrépost hagyatékáról 1668 február 22-én összeírt leltárban a következő könyvekről van említés téve: az egyik szobában voltak két fiókban a kötetlen könyvek; ugyanitt Kempis Tamás könyve, egy bekötött Manuale, 3 nagyobb és kissebb breviárium; 2 diur-

¹ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 414. l.

² Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. 4. nr. 17.

³ U. o. Caps. 68. fasc. 12. nr. 21.

⁴ Ekkor már három kiadást ért. Pozsony, 1613. U. o. 1623. U. o. 1637. R. M. K. I. k. 443, 532 és 673. számok.

⁵ U. ott. 663. sz.

⁶ Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 5. nr. 70.

⁷ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 446. l.

nale és szétszórva még egyéb kötetlen könyvek; valamint még 21 bekötött könyv. Egy másik szobában négy különböző munka és néhány directorium. Egy dobozban kisebb könyvecskék és okiratok. Egy missale.¹

Az 1674 október 7-én Nagy-Szombatban elhálálozott Szász János szerémi vál. püspök és zólyomi főesperesnek ugyanezen hó 12-én felvett hagyatéki leltárában ezek a munkák vannak összeírva:

D. Thomae Aquinatis Catena aurea in quatuor evangelia.
 Nonnii Marcelli de proprietate sermonum.
 Vincentii Regii Expositio in evangelia.
 Bartholomaei Bellati Commentarium.
 Rob. Bellarmini Conciones per annum.
 Regula Sancti Benedicti.
 Alphonsi de Castro contra haereses.
 Calepinus.²
 Aureum opus de veritate contritionis.
 Gabrielis Prateoli de dogmatibus haereticorum.
 Rob. Bellarmini Controversiae.
 Ejusdem Controversiarum 5. tomi 1.
 Nicefori Callisti Historia ecclesiastica.
 Ruperti Eritropi in evangelia.
 Nicolai Vilkowieszko Sermones in evangelia.
 Nicolai Caussini Historia.
 Vincentii Brunii Meditationes.
 Synodus Cardinalis Pazman.³
 Item Synodus ejusdem.
 Epistolae Japonicae de conversione gentilium.
 Evangelia Graeca et Latina.
 Petri de Palude Sermonum pars hyemalis.
 Decreta concilii Tridentini.
 Compendium biblicum Casparis Simonidis.
 Smetius.
 Petri de Arrubal Commentarium in d. Thomam.
 Antonii de Guevarra Horologium principum.
 Joannis Sambuci Decreta regni Hungariae.⁴

¹ Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57, fasc. 7. nr. 10.

² A magyarral kibővített Calepinusnak ekkor már 4 kiadása volt, u. m. Bazel, 1590, h. n. 1594, Bazel, 1598 és u. o. 1605. R. M. K. I. k. 231, 277, 300 és 395 számok.

³ R. M. K. II. k. 454. sz.

⁴ Hihetőleg: Sambucus, Index seu Euchiridion omnium Decretorum et

Matthaei Timpitii Theatrum historicum.
 Joannis Osorii Conciones.
 Sermones Pauli Suerinensis.
 Thomae Stapletoni Promptuarium morale.¹
 Abrahami Bzovy Conciones de sanctis.
 Georgii Bartoldi Conciones funebrales.
 Carthagenae de arcanis christianae religionis.
 Joannis Loppez Epitome sanctorum patrum.
 Petri Bessaei Conciones de festis.
 Thesaurus concionum.
 Breviarium antiquum.
 Principia.
 Scholasticus de iustitia scriptorum.
 Virtutes Ferdinandi II. patris Lamermanensis.
 Mirrha szedeő Szarándok Petri Agoston, incom pactum.²
 Sebastiani Castellionis Dialogi.
 Officia propria sanctorum regni Hungariae.³
 Item calendarium minus Hungaricum.⁴

Vépi Benedek orodi prépost és esztergomi örkanonoknak hagyatékában 1676 november 9-én a leltározók a következő munkákat találták, amelyek közül az első tizennégynél fel van az is jegyezve, hogy kikre hagyta a végrendelkező:

Cornelii a Lapide. In folio, tomi nro 10. Paulinis.
 Hugonis in S. Scriptorum, tomi in nro 8. Capitulo.
 Didaci Mendocae. In folio, tomi 3. D. vicario.
 Corpus juris canonici nro 1. Pro Capitulo.
 Drexellii Opera omnia. In 4-to, tomi nro 2. Paulinis.
 Didaci de Castillo de ornatu Häronis nro 1. Paulinis.
 Examen Episcoporum. Nro 1. (Bibliothecario D. Fenelle datum.)

Pro capitulo.

D. Bernardi Opera omnia. (Dicuntur esse Seminarii.) Tomus I. Seminario.

Polianthia. In folio, nro 1. Paulinis.
 Filiucius. In folio, nro 1. Capitulo.

constitutionum Regni Ungariae ad annum 1579. usque. Per Causarum locus distinctum memoriae usibusque fori maxime utile. Viennae Austriae Excudebat Leonhardus Napingerus. Anno 1581. 675 levél.

¹ Promptuarium catholicum contra Haereticos Col. ap. Godorf. Campersem. 1592. 8-r.

² R. M. K. I. k. 1140. sz.

³ R. M. K. II. k. 1021. sz.

⁴ Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. nr. 17.

- Concordantiae bibliorum. Nro 1. Paulinis.
 Andreae Valentis Jus canonicum. Nro 1. D. Dolni.
 Medulla Cedri de la Musa (?) Pro sacristiano.
 Cornucopiae concionum. Nro 1. Apud d. Jaklin.
 Bignioni tam in festa quam in quadragesimam, ibidem. Nro 1.
 Prezinae Quadragesimale. Nro 1.
 Alexandri Calamato Discursus morales. Nro 1.
 Joannis Ekkii contra Lutherum et alios haereticos. Nro 1.
 Josephi Flavii De bello Judaico. Tomus 1.
 Didaci della Veza Conciones. Nro 1.
 Nierembergii Theopoliticus. Nro 1.
 Conciliatio locorum communium. Tomi 3.
 Mons Minae. Nro 1.
 De mirabilibus magnae matris. Nro 1.
 Praxis pietatis Hungaricae. Nro 1.¹
 Panarii Pastoralis s. Benedicto inscriptus. Nro 1.
 Medulla theologiae moralis. Nro 1.
 De monarchia s. coronae regni Hungariae. Nro 1.
 Curtius de rebus Alexandri. Nro 1.
 Pars Tripartiti antiquior. Nro 1.
 Varia manuscripta philosophiae. Nro 4.
 Unum missale et breviarium magnum.²

Steger György esztergomi kanonoknak 1679 május 23-án felvett hagyatéki leltárában pedig ezek a munkák szerepelnek:

- Lasanae Summa quinque Regum in folio.
 Item Lasanae de Casibus conscientiae in folio tomi 3.
 Naxera in folio 1.
 Ejusdem Naxerae in folio tomi 2.
 Ejusdem Commentarium in librum Judicum 1.
 Alvarez de Josepho Rachelis filio illustrato.
 Guidonis Perisiani concordia evangelica in folio.
 Joannis Carthagenae dextro tomus unus in folio.
 Ejusdem de B. V. Tomus 2.
 Didaci del Castillo de ornatu Haeronis.
 Ildephonsi flores in Ecclesiasticum in folio 1.
 Josephi de Lacerda in Judith historiam tomi 2.
 Simbola divina et humana pontificum, imperatorum et regum 1.
 Divi Cirilli in Evangelia Joannis Commentarium 1.
 Speculum passionis d. n. Jesu Cristi.

¹ E munka 1676-ig 4 kiadást ért, és pedig Debreczenben, 1636., Lőcsén, 1638., Bártfán, 1640., ismét Lőcsén, 1641., és Váradon 1643. években. R. M. K. I. k. 657, 683, 700, 720 és 751. számok.

² Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. 1. nr. 6.

Calvinismus detectus in Joanne Tenderer 1.
 Haereticum quare? 1.
 Ceremoniale episcoporum vetus 1.
 Pauli Aretii de mundi tribulatione 1.
 Didaci Nissenii quatuor evangelia 1.
 Dictionarium Italicum.
 Valeriani Magni de regula credendi, tomus 1.
 Memoriale sacrum delle sette chiese, tomus 1.
 Petri Canisii de festis sanctorum 1.
 Libellus Historiarum B. V. Tallensis 1.
 Bellarminus de arte bene moriendi, tomus 1.
 Jacobi Marcantii Vitis florilega, tomus 1.¹

Szelephény György primás 1684 ápril 27-én kelt végrendeletével pozsonyi könyvtárát az 1625-iki királyi diploma értelmében, mely a főpapság végrendekezési jogát megállapítva úgy rendelkezik, hogy a könyvek mindig a káptalanra hagyományoztassanak, az esztergomi főkáptalanra hagyja²

Péterffy András cz. püspök és esztergomi nagyprépostnak 1693. szeptember 16-án felvett hagyatéki leltárában a következő könyvek irattak össze:

Pontificale 1.
 Breviarium Romanum in Philera 1.
 R. pater Caldi Concionator³ 1.
 Alexandri Calamato 1.
 Conciones rudi patris Viszochany⁴ 1
 Miscellanea r. p. Szentivany⁵ 1.
 Biblia Ungarica 1.
 Concionator liber r. p. Chilely 1.
 Examen episcoporum.
 Adriany Spigely 1.
 Conciones Pazmani 1.
 Commentarium r. p. Velasques.
 Opera patris Joannis Carthageni 1.

¹ U. ott, caps. 68. fasc. 12. nr. 20.

² U. ott, caps. 68. fasc. 7. nr. 15.

³ Káldinak két predikációs könyve is megjelent, úgy mint: 1. Az Vasárnapokra való prédikációknak első része. (R. M. K. I. R. 601. sz.) 2. Az Innepekre való Predikációknak első Része. (U. ott, 602. sz.) E kettő közül nem tudni, melyik volt meg a hagyatékban.

⁴ R. M. K. II. K. 1675. sz.

⁵ U. ott, 1652. sz.

Collectanea in s. Apochalypsim 1.
Breviarium in quatuor partibus.
Homilia Eusebii Nerebergii 1.
Conciones Scuafenhavae 1.
Descriptio Frisiae 1.
Instructio sacerdotum Francisci Toleti 1.
Paradisus voluptatum verbi incarnati 1.
Opera p. Sebastiani Barrady 1.
Nervus opticus p. Zachariae Faber 1.
Historia B. M. Virginis Poseniensis 1.
Conciones p. Fabri 1.
Commentarium p. Francisci Mentoza 1.
Hortus pastorum 1.
Opera T. Stapletoni 1.
Historia B. M. Virginis Tallensis 1.
Sermo s. Augustini in natali Joannis Baptistae 1.
Opera p. Petri Rota.¹

Sajnálni lehet, hogy e kisebb-nagyobb könyvtárakból nem maradt reánk egyéb, mint e többé kevésbé fogyatékos jegyzékek. Maguk a könyvek már réges-régen veszendőbe mentek, talán akkor mindjárt, hogy a gondos gyűjtő kezéből kikerültek.

¹ Esztergomi káptalan orsz. ltár, caps. 57. fasc. 7. nr. 14.

ADALÉK KRÓNIKÁINK TÖRTÉNETÉHEZ.

DR. KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

Még 1868 július 2-án indítványozta Dobóczy Ignác a Magyar Történelmi Társulat választmányi gyűlésén, hogy a társulat másoltassa le a következő krónikákat:

»1. A firenzei Magliabechi könyvtár kéziratai közt Classe 23. Cod. 122. pag. 172. De origine Hunnorum czim alatt foglaltat.

2. Azt, mely a vatikáni könyvtárban, az Ottoboni-féle könyvtár kéziratai közt hártýára irtan találtatik.« (Századok, 1868. 502. l.)

Mikor Szent-István korával foglalkoztam, nagyon bántott ez időszakra vonatkozó kútforrásaink elégtelensége. Kapkodtam tehát minden reménysugár után s megkerestem akkoriban Olaszországban tartózkodó honfitársaimat és szíves, jó barátaimat: dr. *Hauddek Ágoston* és dr. *Vári Rezső* urakat, hogy kegyeskedjenek megtekinteni a fentírt kódexeket s küldjenek abból egyes részleteket, hogy így összevetve többi krónikáinkkal, ítéletet mondhassak, vajjon érdemes-e azokat lemásolni?

A flórenczi kódex megtekintését dr. *Vári Rezső* úr vállalta magára s mivel a küldött részletet egy eddigelé kinyomtatott magyar krónikában sem találtam meg, fölkértem őt az egész lemásolására. Megtette nemcsak ezt, hanem még kiírta egy olasz tudósnak a kódex származásáról, szerzőjéről tett eme megjegyzését is: »Ez egy XIV. századbéli tudós írótól készített, több könyvből kivont különféle jegyzeteket és töredékeket tartalmazó gyűjtemény. A könyvek adataihoz sokszor odacsatolja saját véleményét és észrevételét is. Belé van írva Boccaccio János, Petrarca és Zanobida Strada néhány levele is. Ciampi Sebestény tanár úr Monumenti di Giovanni Boccaccio (Milano, 1830. 12-r.) czímű művében erős bizonyítékokkal támogatja véleményét, hogy e kódex írója nem lehet más, mint maga Boccaccio«. Ennek alap-

ján nem régiben egy lapbetéten maga a könyvtár igazgatósága e czímet adta a kódexnek: *Boccacci (Joannis) excerpta ex variis auctoribus (I. Caesaris, P. Orosii, Svetonii, Martini Poloni) et alia. Cod. cartac. in fol. del XIV. (autografo)*«, holott régebben *Cd. miscell. saec. XVI. foliorum 304 ab eadem manu exaratus*« czímmel jelölték. A jelzés maradt a régi.

Ezek szerint egy Boccacciotól készített hún krónikával állunk szemben. Érdekes ez már csak író személyénél fogva is, de még érdekesebb az, hogy a világhíri író a magyar krónikát ismerte, használta s azt a többi írók adataival, s nemzetének dicsőségével összeegyeztetni, Atilla hadjáratait rendszeresebben előadni igyekezett. Megérdemli tehát, hogy a többi hún krónikák mellett ez is közzé tétessék.

De origine regni Hunnorum.

Nembroth, ut supra, genuit Hunor et Mogor, ex quibus fratribus Hunnorum regnum initium habuit. Hii venando ad paludes Meothidas pervenerunt et VI. anno, postquam ibi immorati sunt, agentes praedas, duas filias principis Alanorum rapientes uxores duxerunt, et cum multiplicati essent, de Scithica Europa Prutenos expulerunt, quae inter Pontum et Ripheos montes sita est, ubi duo magna flumina oriuntur Eral et Thegora; primum, ut Ripheos montes tangit, Don appellatur et per planitiem Alanorum tribus ramis in rotundum mare fluit, secundum per incultos silvas intrat Ircaniam, vergens in mare aquilonis. Et divisa est Scithia in partes CVIII, tot enim tribus exierant de filiis Hunor et Mogor, cum Scithiam invasere Hunnorum tamen originem aliter quidam ponunt, ut infra. Conveniebant autem ad exercitum sub tali voce praeconia, quod die tali unusquisquam armatus in tali loco debeat apparere communitatis consilium imperceptum auditorus. Tandem tempore Romanorum imperatorum, de quibus CVIII tribuum milia summentes, ceteros pro custodia in Scithia relinquentes, egressi sunt in exterminium partis occiduae.

Hunni Auares et Ungari appellantur. Cum enim Philemon, unus rex Gotharum quasdam magnas mulieres inter suos reperisset et solitudines errare coegit, quas nonnulli, quos faunos vocant, in amplexum recipientes, hoc ferocissimum genus hominum genuerunt, quod prima die in nata prole deservit, nam maribus ferro genas secant, etiam antequam lac suscipiant; hinc imberbes senescunt et sine venustate ephebi sunt. Sunt autem exigui statura, sed arguti motibus ad equitandum promptissimi, scapulis latis ad sagiptandum (*agy*) periti. Inter Meotidas paludes habuere initium, quorum venatores cervae secuti vestigia transierunt paludes et Scithicam regionem explorantes Hunnos ortantur ad transitum et expulsis Ghothis obtinere dominium regionis

et in magno culmine fuere LXXX annis. A primo autem anno Gratiani imperatoris regnare super eos duo fratres, post quos annos Hunnorum regnum diminutum est et tandem tempore Caroli cum suo nomine periere.

Primi reges Unnorum.

Primo Gratiani imperatoris anno regnare incipientes fuerunt hii duo fratres: Vnalam et Pemudruth seu Asdrubal, pater Athile.

Rugil tempore Arcadii et Honorii imperatorum.

Buda vel Bela vel Hasdrubal cum fratre suo Ethela tempore Honorii superioris et Theodosii.

Athila filius Bele cum fratre predictorum imperatorum tempore.

Athila iste de Scithia egressus Bessorum, Romanorum, Albanorum terras transiit, demum Soldaliam, Rutheniam et Nigrorum Cumanorum ingressus coloniam usque Tize flumen invitis gentibus tandem pervenit. Conspecta regione eam cum uxore et filiis et armentis incolere voluit. Tunc Macrinus Pannonie, Dalmatie, Macedonie, Frigie ac Pamphiliie tetrarcha Romanorum petiit auxilia contra Hunnos, lacerrantes de die in diem eius confinia. Suscepto autem presidio, dum deliberant, an transmisso Danubio vel aliter Hunnos invadere debeant, Hunni noctis silentio super utres in Sicambriam transvadant (*igy*) et in temptoriis multos trucidant; a Romanis tandem repulsi ad propria rediere. Cognita occidentalium virtute armorum et animo cum resumpto proposito Athila exercitum parat et facto congressu reciderunt ex Hunnis usque ad XL milia. Occubuit et Macrinus et multi principes Romanorum et Romanus exercitus dispersus est. Tunc Athila fratrem a flumine Tize usque ad flumen Don rethorem constituit, se autem Hunnorum regem vocat, metum orbis, flagellum dei. Erat autem colore teter, oculis nigris et furiosis, capite grandi, ore nasosimus, rara barba et canizie respersa, statura brevis incessu elatus, in praeliis astutus et sollicitus. Ex severitate a suis timebatur, ex liberalitate ab exteris amabatur et multi confluebant ad eum. Cesio igitur Romano exercitu apud Sennem solempnem celebrabat curiam, in qua multi principes Germanorum illi fecere omagia. Immissumque est tunc menti eius, ut occidentalia invadat regna. Et primum Yliricum subicit, deinde Renum transire disponit et Gallias depopulaturus advenit. Iamque Metensi urbe excussa Aurelianense evertere minabatur. Erat tunc sanctus Anianus eiusdem urbis episcopus, cuius precibus Argetius (*igy*) patricius Romanorum, vir inclitus et in bello strenuus, contra rebellantes Burgundiones Romanis domuerat, Aurelianum properavit cum Thorizmo, Heudonis regis Gothorum filio, et Athilam improvisum invasit magnamque stragem exercuit. Athila tamquam victus Pannoniam rediit, ut maiorem pararet exercitum. Hec ponit hic Ugo Floriacus, verum secundum Singibertum post hec omnia Attila legitur suscepisse regnum Hunnorum.

Atthila fortissimis vallatus gentibus Ostrogotorum et Gepida-

rum aliisque diversis populis, post Messiam, Macedoniam et Achaiam pervagatam, postquam Theodosius datis VII mille libris et promissis mille libris annuatim a finibus suis exire pervasit, elatus seva cogitare cepit. Oderat Romanos propter antiquam eorum dignitatem. Oderat Wisigothos propter eorum fortitudinem et utrosque aggredi non audebat: Romanis scribebat, quod non eos, sed Wisigotos volebat invadere et scribebat similiter Wisigotis. Eutius autem patricius Romanorum fraudem Athile praecognoscens, Theoderico, regi Wisigotorum ex persona Valentiniiani monuit, ut contra Attilam immanissimum tyrannum et totius orbis invasorem cum Romanis conveniat. Interim Athila Wisigotis bellum indicit. Illi vero Romanorum auxilium petunt et impetrant. Et primo Romanus exercitus cum Francis, Burgundionibus, Saxonibus et multis Celticis ac Germanicis nationibus occurrit. Attila vero occurrentem sibi Burgundie regem apud Basileam stravit, ubi tam acriter pugnatum est, ut ibi XVIII millia hominum occisa sint; inde autem Argentinam obsedit et muros dextruxit, ut iter pateret viatoribus, deinde Luxonium, Lingonensem urbem dextruxit, et descendens iuxta Rodanum versus Cateloniam tendit, ubi eius exercitus taliter est divisus: una pars contra Maromamonam soldanum Marochii properat, qui protinus mari transito Marochium fugit. Interea Eutius Romanorum patricius cum XI regibus occidentis Attilam invadit et in campis Cathelonie uterque sedet exercitus. Attila vero in visceribus animalium per scientes (?) rei perquiritur eventum, seque vincendum intelligit, sed ex alia parte casurum principem cunctis potentiozem. Romani eminentiorem locum habebant. Igitur ab hora VIII. usque ad noctem acerrimum bellum protenditur. Theodericus, rex Wisigotorum perimitur, Athila in fuga versus victum se prodidit, sed noctis beneficio occultari potuit. Mane facto Eutius patricius Turismundo filio Theoderici consulit, ne iterum Hunnos invadat, timens illius gloriam et potentiam augeri, sed ante auditam regis mortem domum properat, ne regni corona praeoccupetur a fratribus. Attila vero de suo assultu affidens ignem paravit, in quem si hostis veniret, protinus se iactaret. Referet Jordanis, eorum scriptor, quod in illo famosissimo bello ceciderunt CLXV milia exceptis XV milia, qui in congressu Francorum et Gepidarum priori nocte corruerant. Itaque Turismundo Tolosam redeunte, Attila audacior factus ea parte Hunnorum, quae contra Miramamonam iverat, ad habitandum in Catelonia remanente, ipse demolita Francia et Flandria Turingiam ingressus, super Dachos, Novergios, Frigones, Prutenos magnum destinavit exercitum eosque subiecit; ipse vero Sicambriam pergens fremens Belam vel Budam occidit, et corpus in Danubium proici fecit, quia domini sibi concessi fines excesserat, feceratque Sycambriam suo nomine vocari Budam, quam ipse civitatem Athile sive Ethele iusserat appellari, Theotonici interdictum formidantes vocavere Echulburg, Hunni vero Oubudam usque hodie vocant.

Post hec Athila sic mansit annis V, speculatoribus suis in quatuor partes orbis transmissis; una pars in Colonia, secunda usque Lituaniam locata est, tertia in Don fluvii litore, quarta in Giadria, civitate Dalmatie, ut nosceret mundus, quali studio Athila deditus erat. Ex Pannonia vero, Dalmatia, Macedonia, Frigia et Pamphilia multi transiere in Apuliam crebris Hunnorum incursionibus fatigati. Post quinquennium vero e Pannonia egressus contra mare pertransiit Tragurum, Sebenichum, Scardonam, Iadriam, Nonam, Senam, Polam, Parentium, Camphistriam, Triestum et Aquileiam usque pervenit, occidentale invadens regnum cum quingentis milibus armatorum.

Attila VI. anno Martiani imperatoris occidentalis invasit plagam, nec ulla civitas vel castrum potuit ab eius furore tutari. Venienti tandem occurrit Lupus Trecensis episcopus et ait ei: Tu quis es, qui terras nostras vastas. Ille respondit: Ego sum Attila, flagellum dei. Ad quam vocem iussit portas aperiri, dicens: Bene venerit flagellum dei. Miro autem modo Hunni cecitate percussi transiere per mediam civitatem neminem ledentes. Sequenti anno Ytaliam aggressus, omnes pene civitates incendit vel diruit. Cum enim Aquilogiam (*igy*) pervenisset, illi sanctorum reliquias cum uxoribus et parvulis et thesauris in loco Gradensi tutavere, et mortuis ex parte Attilae VIII millibus, Ytalicorum vero XX millibus, cum non possent resistere multitudini, statuas muris superponunt et taliter non advertente Attila aufugere. Dum vero Attila missum falconem super unam statuarum residentem cerneret, advertens dolum, quod sic obsessi per annum cum dimidio effugissent, indignans civitatem dextruxit. Inde processit contra Concordiam, qui (*igy*) similiter inbelles ad insulam in litore maris, quam Crapulos vocant, miserunt; ibi Attila XVII millia hominum amisit, oppidani vero CCC. Postea transivit Altinum, quod pridem vocabant Antenoridem ab Antenore conditore et hii suo (*igy*) conformiter tandem fugere ad insulas et edificavere Civitatem Novam et Esul et Terselum et fecere burgos magnos vocatos armam. Et quidam nobilis, Constanzac (*igy*) nomine, prope habitavit et nomen suo loco dedit, et quidam alius in Burano, et multi alii in Mazerbio et Murano. Attila vero contra Paduam processit. Rex autem reginam cum liberis ad maritimam transmisit, quae stetit in dorso duro; est enim una pars civitatis, quae usque hodie sic vocatur, et aliqui habitavere in Ubanico, et sic Marcora et Trinitate, alii in Mesamanco. Monasterium autem virginum sancti Zacharie Venetiis hedicatum est, ubi dicti regis filia secunda abatissa fuit. Hoc eventu gens Venetorum divitiis et personis aucta est. Attila autem primo ob Ytalicis victus, postea victor Paduam dextruxit et consequenter Vicentiam, Veronam, Brixiam, Pergamum, postea cum in Ravenna resideret, pars exercitus eius depopulatur Apuliam et Terram Laboris. Timens autem Leo papa, ne Romam veniens idem faceret, ad eum ivit, qui circa Padum morabatur et totius Ytalie reportavit salutem. Stupen-

tibus autem barbaris, Attila dixit astitisse papae quendam canitie venerabilem et mortem sibi minantem, nisi eum in omnibus audiret. Ideo de Ytalia protinus recessit. Martino autem deus apparens ait, arcum Attile fractum esse. Ipsa nocte in nuptiis crapulatus, erumpente per apoplexiam sanguine de naribus eius, in nocte suffocatus est. Orta est autem seditio in posteris eius de successione, Hunnis uni adherentibus, exteris alteri. Inde tantus sanguis effusus est, quod diebus pluribus aqua Danubii inpotabilis fuit. Fugerunt autem quasi XV millia Hunnorum in Scythiam. Alii de praelio fuga liberati, timentes nationes occidentis, in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunnos, sed Zaculos vocavere. Hii scientes Hunnos in Pannoniam redire, occurrere eis confinibus Ruthenie, quibus in confinio Vlacorum in montibus sors data est. Fuit autem Pannonia sine rege X annis, incolentibus eam Sclavis, Grecis, Theonicis, Messiaris et Vlachis, advenis, qui vivente Attila rege populariter serviebant. Surrexit etiam in Polonia princeps, qui Bulgaris Messianisque imperabat, volens etiam in Pannonia dominari. Hunc Ungari, variis muneribus allectum, explorata illius diminuta militia, improvisi aggressi cum tota militia peremere et tenuere regionis dominium.

Attila praedictus tempore Theodosii et Valentiniani solus Hunnorum rex est, quem Martinus vocat Totilam.¹

Vznach filius Athile tempore Martiani imperatoris.

Celiobes tempore Zenonis.

Extunc regni Hunnorum annotatio cessat, quia omnes reges vocati sunt gagani et nulla distinguendi inter eos proprietates invenitur; tandem tempore Caroli magni cum suo nomine perierunt.²

A másik kódexet dr. *Haudek Ágoston* hazánkfia, akkor a S. congregatio episcoporum et regularium tanácsosa, megvizsgálván, róla a következő leírást adta: A kódex ívrétű pergamenre van írva; 43 levélből áll, gazdagon illusztrálva. Az utolsó pergamenlapra rá van ragasztva egy 4-r. papírlap, a melyen egykorú írással az van följegyezve: »*Liber Thome de Drag*« és néhány citatum, a melyből a kódex eredetére nem lehet következtetést vonni. Származik a XV. század végéről, mert végig egy kéz írása s a szövegből kitűnik, hogy II. Pius pápa és III. Frigyes császár még élt a kódex írásakor.«

¹ *Széljegyzet*: »Totila fuit rex Gothorum tempore Iustiniani a Narsete occisus.

² *Széljegyzet*: Garda rex Unnorum tempore Iustiniani imperatoris baptizatus est et vidua relicta cuiusdam principis eorum cum C millibus illarum gentium baptismi gratiam receperunt. De quo Garda nicil (*így*) hic dicit post reges, et demum, obmissa linea Unnorum, scribit hunc regem eorum fuisse, dum scribit de Justiniano imperatore.

A kódexben foglalt műnek tulajdonképen két czíme van. Az egyik így szól: »*Incipit prologus in compilationem librorum historialium totius biblie ab Adam usque ad Christum editam a fratre Johanne de Utino Minorum ordinis*«. Ezután következik az ajánlat: *Reverendo in Christo patri et domino, domino Bertrando dei gratia sancte sedis Aquileguiensis patriarche dignissimo*«. A mint ez ajánlatból kitűnik, e része a műnek 1346 előtt készült, mert Bertrand eddig volt aquilejai patriárka, de meg az ajánlatban maga a szerző is írja, hogy művét 1344-ben szerzette.

A másik cím Johannes de Utino ajánlása után következik s ekkép szól: »*Insuper Traynarum ac Romanorum gesta necnon auctoritates 12 Sibillarum sunt applicata. Consequenter summorum pontificum post Christum regentium ac imperatorum gesta usque nunc ad tempora nostra pauca predictis sunt ascripta*.«

A mint a második czimből kitűnik, a kódexben foglaltakat tulajdonkép két ember írta. A Krisztus eljöveteléig terjedő részt *Johannes de Utino*, a többit pedig az ő folytatója. Sajnos, e folytatónak nevét nem ismerjük, de hogy magyar volt, vagy legalább Magyarországon lakott, azt bátran következtethetjük abból, hogy mind a császárok, mind a pápák történetében mindig megjegyzi, ha annak idejében Magyarországon valami nevezetes történt. Így pl. a császárok történetében ezeket írja:

»Anno dni 880. Karolus 3-us imperavit annis 11. . . Hiis temporibus gens Hunnorum a Scitia egressa . . . in Pannoniam venit et eiectis inde Bavaris usque hodie permanserat. Hunnorum gens adeo inculta fuisse narratur, ut carnibus crudis ad cibum, humano vero sanguine ad potum uterentur, quem admodum Phalagii, qui ultra Rutenos morantur faciunt.«

»Anno dni 976. Otto II. imperavit annis 20. Huius tempore s. Wolffgangus Ratisponensis episcopus floruit et s. Adalbertus Boemus partes stagnatas et Saxones cum Bohemis ad fidem convertit ac sanctum Steffanum primum regem Hungarie christianum baptisavit.«

»Anno dni 1014. Hainricus I. imperavit annis 12. . . Hic multa prospera bella gessit et sororem suam Gisilam sancto Steffano, regi Hungarie tradidit in uxorem et ad fidem vocavit.«

A pápák történetében pedig a következő részletek fordulnak elő:

»Anno dni 1028. Johannes XIX. sedit annis 9, mense 1, diebus 2. . . . Huius tempore s. Emericus *dux Sirmiensis*, primi regis Ungarie christiani Steffani filius cum sponsa sua virgo obiit.«

»Anno dni 1033. Benedictus IX. sedit annis 13 diebus 3. . . . Huius tempore s. Gerhardus Epus Chanadiensis supra ligam ligatus, circa Budam precipitatus, martyrio coronatus.«

Figyelemre méltó, hogy a magyar történelemben jártas folytató Szent-Imrét »*dux Sirmiensis*«-nek nevezi. Ez sehol másutt nem fordul elő.

A kódex legvégén, a 41 b., 42. és 43. lapokon van a magyar krónika; ez »*Hic incipiuntur reges Hungarie*« szavakkal kezdődik s a Szilágyi Mihályról tett megjegyzéséből kitűnik, hogy 1460-ban készült. Mint Johannes de Utino műve, ki van adva Toldy Analectáiban és Mátyás Flóriánál;¹ de miként az előadottakból kitűnik, nem Johannes de Utinonak, hanem az ő ismeretlen, magyar folytatójának tulajdonítandó.

Hogyan került e könyv Rómába? arra megfelel első birtokosának neve. Drági vagy Drághy (és nem Drágfí, mint némelyek tévedésből írják) Tamás, dobokamegyei nemes család tagja² királyi személynök régtől fogva nagy érdeklődést tanusított a magyar történelem iránt, úgy hogy Túróczi János krónikáját 1488-ban neki ajánlotta. E Drági Tamást Mátyás király 1489-ben Rómába küldötte követül.³ Nagyon természetesnek találhatja tehát bárki is, hogy Drági ekkor a magyar királyok történetét is magában foglaló könyvvel a pápának vagy valamelyik bitorosnak kedveskedett s így ez kikerülte azt az enyészetet, mely Magyarországból annyira társára vázkozott.

¹ *Historiae Hungariae Fontes Domestici*. III. k. 266—76. l.

² V. ö. Nagy Iván, *Magyarország családjai*, III. k. 381—2. l. és Csánki, *Magyarország Történelmi földrajza*. II. k. 77—8 l.

³ *Monumenta Vaticana Hung.* I. sor. VI. k. 243. l.

KASSA VÁROS LEVÉLTÁRA.

IFJ. KEMÉNY LAJOSTÓL.

A városi levéltárak régiségben, gazdagságban messze fölülmúlják a vármegyék levéltárait. A minék egyszerű oka abban rejlik, hogy a vármegyét alkotó nemesség jogait országos törvények biztosították; a birtokadományról szóló oklevelet pedig minden egyes tulajdonos féltékenyen őrizte saját nemesi udvarházában.

Ha a város királyi szabadalmat nyert, ennek részesévé sok százan váltak; a szabadalomlevelet tehát hatósági őrizetre kellett bízni. A város lakossága adót (census, taxa) fizetett a királynak; az adót ki kellett róni az egyesekre, be kellett tőlük szedni s erről számadást vezetni; a város közös erővel épített városfalat, bástyát, templomot; fizette jegyzőjét, papját, tanítóját; mindezzel egyeseket kellett megbízni, hogy számot adjanak róla.

Így telnek meg korán, kivált a szabad királyi városok levéltárai.

Kassa város levéltárában is tizenöt Árpád-korbeli oklevél őriztetik; java részük azonban csak később — a város tulajdonába jutott birtokokkal — került oda. Az 1347-ik évvel, mikor Kassa szabad királyi várossá lőn, indul levéltára gyarapodásnak; 1395-ig mintegy 350 darab XIV. századbeli oklevelet találunk benne; egy évvel előbből maradt reánk a legrégebb jegyzőkönyve, mely a *tilalmazásokat* tartalmazza.

1431-ben kezdődnek a számadások s 1460-ban az u. n. *Stadtbuch*, melybe a város jegyzője évről-évre feljegyezte a bírák, tanácsstagok, a választott község neveit, a birtokváltozásokat, végrendeleteket, czéhszabályokat stb. Hasonló könyvet már előbb is vezettek egy 1467-ik évi feljegyzés szerint: »*als in den alten unserem Stadtpuch in dem MCCCC XLIX. (1449.) jar*«.

Számosabb, a város által kiadott oklevelet is lemásoltak e

könyvekbe, mint az okleveleken levő feljegyzés tanúsítja, így a kereskedők társaságának 1475. évbéli szabadalomlevelén: »*Registrata in novo civitatis libro maiori, anno domini MCCCC. octogesimo.*«

A meggyűlt okleveleket a XVI. század első tizedében lajstromozták, megjelelvén pirosfestékes irattári jeggyel minden egyes oklevelet; a lajstrom s a festett betűkkel jelzett ládákban, melyekben az okleveleket elhelyezték, egy-kettő megmaradtak korunkra.¹

A község 1570 körül levéltári szabályzatot is alkot, mely így hangzik:

»Item euer nahmhaften, wohlweisen wollet alle brieff und register ordenen nach alter löblicher gewonheitt in der schaczammer und beschreiben, worauff sie lauten und an ire stell legen.

Item kein brieff noch register sollen genommen werden on willen und wissen des herrn richters und des ersamen ratts; die man aber heraus nimptt, das man sie widerumb dahin legtt und das drey oder 4 personen allezeit noch brieffen oder stattbuchern dahin gehen.«

E században, János király uralma alatt, számosabb oklevél veszett el s az 1556-ik évi borzasztó tűzvésznek, mely éppen a városjegyzője, Seyczlich Mátyás házában üt ki, szintén sok oklevél esett áldozatául. A hiány szembe is tűnik; az 1535—56. évekről aránylag kevés oklevél maradt reánk.

A város a hiteles helyektől kinyert másolatokkal² igyekezett pótolni a hiányokat.

A levéltár az 1640-ik évvel ismét rendezésre szorúl s a választott község a következőképen utasítja erre a tanácsot:

»Az politiára legfőképpen az szép concordia intvén mindeneket, annak utánna az nemes városnak régi szép, de ez mult időben obscuráltatott igazságinknak, rendtartásunknak helybe való állatására, az mely igazságok kiváltképpen három állapotból állanak, elsőben az mi privilegiumunknak, levélbeli documentumoknak continentijából; másod-

¹ A lajstromot közöltem a Történelmi Tárbán, 1893. évf. 381. l.

² »Quoniam superioribus disturbiorum temporibus multae privilegiales literae et literalia instrumenta ac literae metales istius civitatis Cassoviensis, maxime autem tempore capitaneatus egregii quondam Leonardi Ceczey, per quoscumque ademptae abalienataeque sunt ac tandem etiam quaedam incendio civitatis perierunt«, ezért folyamodnak 1564-ben Báthory András országbíróhoz, hogy ez utasítsa a szepesi, egi és leleszi káptalant hiteles másolatok kiadására. Városi lt. 2498. szám.

szor az n. város házán avagy curiáján levő mindenféle registromoknak és egyebeknek inventárium szerint való registrációjából; harmadszor az törvények avagy arbiter által való compositiójoknak, végezéseknél kivált. Az elsőt igen szükségesnek látja az n. község, hogy mindenféle levelek megnéztessenek, perlustráltassanak fürminder, bíró és nótárius uramék jelenléteiben, megtisztíttatván, vétettessenek szép registromokban, és ha mi az előbbeni nótáriusoknál avagy gróffok ládájában és akár holott volnának, azok is felvitettetvén az tanácsházra, helyben állattassanak és esztendőnkint az regestrum szerint megláttattassanak, hogy idegen emberek kezéhez, az mint Darholtz uram dolgában történt, ne jutassanak, és tudhassák az fő gondviselők, szükségeknek idején mihez kell bizniok. Az másik hasonlóképpen, micsoda archivumja, repositiója, adóssága vagy az n. városnak avagy az szegény árváknak az n. curián, bíró uram éppen mindenestől fogva más regestrumban inventálni és azt is esztendőnkint megláttogtatván, az kulcsát bizonyos helyen tartsák.

A rendezés meg is történt, amint arról a főbíró még ugyanez év július hó 5-én jelentést tesz:

»Továbbá mivel alkalmasint városunknak hasznos levelei nem kicsiny fáradsággal és munkával nagy részből egyben szedettettek, az város archivumjához *conservator* avagy regestror kiváztatik, azért kegyelmetek arra illendő személyt is rendeljen... *Lycius György* uram mivel sokat munkálkodott az leveleknek egyben szedegetésében és kikeresésében, mostan is ő kegyelme az munkának continuálását és regestrálását ne nehezeltje felvállalni, ha tovább nem is, fél esztendőig, fizetést rendelvén ő kegyelmének.«

A rendezést és regestrálást *Lycius* uram, az iskola igazgatója híven teljesítette, feljegyezvén mindazon okleveleket is, melyeknek a régi lajstrom szerint a levéltárban kellett volna találatniok, de elvesztek, s mindazokat is, melyek még lajstromozatlanok.

A regestratori hivatalt is rendszeresítették, a mint kitűnik az 1653. évbéli statutumból:

»*Quintus articulus*. Ezen is kéreti fürmender uram az nemes községgel együtt bíró uramat és az n. tanácsot, hogyha hol és valakiknél az n. város hasznára és javára való levelek volnának és találatnának, azokat ő kegyelmének exigáltatná és az n. tanácsházra felhozatván, *regestrator* uram kezében szolgáltatassanak és regestumban tétessenek, hogy ha mikor kívántatik, legyen hol feltalálni.«

A levéltárat mai állapotában *Schwarzenbach Ferencz* teremtette meg. Kassán született 1706 ápril 25-én; 1738-ban nyeri meg a polgárjogot s ugyanez évben megválasztják *pro archivo*

cancellista czímen Polyáky Jánossal egyetemben levéltári tisztnek: az *archivi conservator*, más névvel *restaurator*, Lehóczky János lett évi 100 frt fizetéssel.

Schwarzenbach 1740-ben registrator lesz s évi fizetése 60 frt, 5 köből gabona, 1 hordó kassai bor. 1741-ben a választott község tagja s a 2-ik negyed vicekapitánya, 1744-ben *archivi conservator* is; 1745-ben vicanotárius, 1750-ben tanácsnok lesz. 1755-ben Klestinszky József vicanotáriussal egyetemben mint *archivi reductores* szerepelnek. 1764-ben, 58 éves korában szélütés vetett véget munkás életének.¹

Mikor fogott hozzá a levéltár rendezéséhez, 1738-ban, 1744-ben vagy 1755-ben-e? nem tudjuk. Tény, hogy 1760-ban befejezte az u. n. *titkos levéltár* anyagának lajstromozását. Az általa készített index czime: »*Tabularium metropolitanae in superiori Hungaria reg. lib. civit. Cassoviensis. Tomus primus.*« Alczime: »*Thesaurus reg. ac lib. civit. Cassoviensis, sive iura, privilegia et libertates eiusdem ex authenticis literarum monumentis deductae et synoptice luci datae, studio et opera Francisci Antonii Schwarzenbach civitatis praelibatae iurati senatoris, patricii et archivi reductoris.*« A kötet 403 oldalra terjed s benne több mint negyedfélezer oklevél van lajstromozva tárgyanként, kezdve a privilégiumokon, a város jelenlegi és volt birtokairól szóló adományleveleken s végezve a nemesi és polgári családok okiratain.

Tartalmáról a következő fejezetczímek adnak felvilágosítást:

Pars I. A. Cassovia (1261—1696). 48 darab. — B. Privilegia (1344—1719). 91 drb. — C. Insignia (1369—1502). 4 drb. — C. Ecclesia (1382—1824). 33. — C. Parochia (1382—1504). 9. — C. Hospitale (1283—1663). 11. — C. Patronatus (1508—1528). 16. — D. Depositorium (1361—1694). 86. — E. Tricesima (1404—1649). 32. — E. Nundinae (1347—1839). 10. — F. Telonium (1319—

¹ »Anno 1764. Franciscus Schwarzenbach tactus apoplexia obiit 14. Augusti.« Városi jegyzőkönyv. Olajfestésű arczképe a városi levéltárban függ; rajta e felirat:

»Patria me tellus, Patrium depingere fecit,
Mortuus ut vivam? gratia magna Patrum!
Inde mihi nulli, Patriae sunt semper honores,
Publica jura volunt, et mea scripta docent.«

Alább:

»Cernis Francisci Schwarzenbach, lector amice,
Effigiem, studeas esse reaedificans.«

1643). 150. — G. Census. (1406—1644). 19. — G. Contributio (1321—1525). 23. — H. Procuratoria (1433—1653). 12. — H. Monetatio (1457—1625). 12. — H. Cerevisia (1399—1528). 6. — G. Migratio (1426—1562). 15. — H. Exercituatio (1433—1648). 10. — G. Castellum (1467—1628). 5. — H. Requisitio (1552—1554). 5. — H. Collatio (1558—1644). 3. — J. Pons (1595—1600). 8. — J. Confirmatio (1492—1686). 5. — J. Miscellanea (1344—1686). 15. — A. Domus (1554—1625). 7.

Pars II. K. Forró (1414—1640). 22. — K. Garadna (1259—1669). 24. — K. Forró et Garadna (1549—1562). 32. — Szebenye (1245—1597). 33. — Tehány (1351—1399). 5. — Baska (1328—1524). 13. — Kavecsány (1423). 2. — Szokolyó (1429—1633). 5. — Arany-Ida (1349—1628). 14. — Miszlóka (1408—1651). 7. — Tökés (1330—1629). 15. — Miszlóka et Tökés (1382—1397). 4. — Szilvás-Apáti (1357—1650). 37. — Kalsa (1327—1609). 51. — Szilvás-Ujfalu et Kalsa (1404—1794). 27. — Radács, Berki, Berzenke et Dobrova (1300—1676). 38.

Pars III. Boldogkő (1462—1464). 6. — Sebes (1491—1531). 13. — Ruzska (1492—1555). 28. — Torna (1528—1531). 4. — Szikszó (1525—1556). 5. — Széplak-Apáti (1605—1644). 9. — Kis-Ida (1605—1644). 2. — Bukócz (1491—1529). 4. — Czéce (1520.) 2. — Nádasd (1508—1529). 7. — Peklén (1511—1516). 4. — Buják (1486—1504). 2. — Miscellanea (1437—1704). 14.

Pars IV. Tartalmazza az egyes családokra vonatkozó okleveleket s a következő sorrendben sorolja fel: Darholz (1475—1623). 34. — Kálnai (1338—1638). 40. — Dereneséni (1466—1548). 41. — Jeszenői (1330—1424). 31. — Karácsondi 1416—1517). 10. — Beken (1324—1554). 66. — Somos (1332—1402). 6. — Misle (1325—1421). 6. — Poch (1338—1428). 8. — Szentkirályi (1348—1663). 39. — Bárczai (1488—1575.) 8. — Gitze (1468—1493). 8. — Pezeren (1347—1384). 3. — Stanch (1359—1393). 4. — Kázmér (1365—1372). 5. — Széplaki apátság (1328—1608). 3. — Lengyel (1430—1696) 16. — Ruszdorfer (1491—92). 2. — Gabriel (1485—1512). 4. — Leukus (1342—1414). 2. — Fáy (1334—1606). 3. — Vitan (1372—1554). 2. — Bel (1333—1402). 2. — Hegyemei (1490—1552). 3. — Neszta (1381—1388). 2. — Tekai (1388—1429). 2. — Kajul (1342). 2. — Beke (1337—1359). 3. — Lapispataki (1489). 2. — Perényi (1406—1495). 5. — Zedlez (1445—1468). 2. — Lazov (1383—1512). 3. — Zakali (1452—53). 2. — Hamvai (1434—1446). 2. — Gadnai (1412—1498). 3. — Báthori (1475—1525). 2. — Segnyei (1471—1516). 5. — Miscellanea (1239—1697). 123 drb.

Appendix partis I. (1557—1656). 12. — *Partis II.* (1364—1613). 4. *Partis III.* (1498—1506). 2. — *Partis IV.* (1358—1685). 115 drb.

Ez oklevél-anyag másolását is megkezdte; a kézirat 684 oldalra terjed s a *Telonium* 34. számáig halad. Címe: »*Speculum tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis, iura et privilegia copialiter exhibens, conamine et industria Fr. Ant. Schwarzenbach senatoris patricii et archivarii eiusdem civitatis in lucem editum.*«

Az u. n. nyilvános levéltár lajstromát Schwarzenbach két kötetben adta. Az elsőben 702 lapon 11,586 számot sorol fel 1340—1700-ig. Címe: »*Tabularium metropolitanae in superiori Hungaria lib. et reg. civ. Cassoviensis. Tomus secundus. Miscellanea tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis acta, per Fr. Ant. Schwarzenbach senatorem patricium et archivarium eiusdem sinoptice luci data anno 1760.*«

Az 1701—1737-ig terjedő kötet 464 lapon a 11,587—19,148. számig halad. A 18,052. és 18,847. számoktól ismét XIV. századbeli keletű oklevelekkel kezdődik, melyek az iratok rendezése közben kerültek ismét kezébe. A kötet címe: »*Continuatio tomi secundi tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis.*«

E kötetekhez Schram József senator készíté 1814-ben a névmutatókat; ugyanez egy 128 lapra terjedő kötetben 956 oklevelet lajstromozott. Számuk 19,149—20.105 s az 1326 évtől 1737-ig terjednek. E munkáért, melyben Hudák András levéltári őrnök, majd registrator, segédkezett neki, 2000 frtot kapott a várostól.

Schram 1822-ben meghal, s a munkát Hudák folytatta 1829-ben történő nyugdíjazásáig. Hudák készítette az 1738—88. évek névmutatóit is.

1834-ben Gönczy Gábor és Rothammer Imre folytatják a névmutatók készítését.

1848-ban szervezik a levéltárnoki állást 400 frt évi fizetéssel s arra Rothammert megválasztják. Ugyanekkor készül az »*Utasítás Kassa város levéltárnoki hivatala részére.*«

A jelenlegi polgármester Münster Tivadar alatt a több különálló helyiségben elhelyezett levél- és irattárat egyesítették az e célra épült négy teremben s a rendezést Éder Gyula városi tanácsnok vitte keresztül, aki egyszersmind 10.000 darab missilis levelet akként tett a kutatásnak hozzáférhetőbbé, hogy azokat évek szerint egybeszedve, az illető csomókba elhelyezte s olyké-

pen számozta, hogy az illető csomóban levő legnagyobb folyószámot nyert missilisek új folyószámot (pl. 2392/97.) nyertek.¹

Azonban még ezenfelül is egy-két ezerre megy az újabban előkerült oklevelek száma, melyek az 1324-ik éven kezdődnek s teljesen lajstromozatlanok. Ezekhez sorozhatjuk a jegyzőkönyveket, számadásokat, adólajstromokat, a stilusokat (formulás-könyveket) s néhány latin és német kódexet.

Az oklevelek közlése érdekében eddig nem sok történt, bár történetíróink közül számosan: Ábel Jenő, Bunyitay Vincze, Csánki Dezső, Csoma József, Dedek Cr. Lajos, Demkó Kálmán, Fejérpataky László, Fraknoi Vilmos, Hajnik Imre, Henszlmán Imre, Hodinka Antal, Kronos Ferencz, Mihalik József, Petkó Béla, Ráth György, Révész Kálmán, Szilágyi Sándor, Tagányi Károly, Thallóczy Lajos, Thaly Kálmán stb., megfordultak a levéltárban s bőven merítettek belőle. Hisz a 15 eredeti s 6 másolatban levő Árpád-kori oklevél közül is több kiadatlan; pedig mind köztörténeti, mind diplomatikai szempontból felette kívánatos volna azok közzététele. Az Anjou-kori oklevéltár is becses kiegészítést nyerne e levéltárból. Megnehezíti a kiadást az, hogy az Árpád-koriak mind, a XIV. századbéliek java része a titkos levéltárban kettős zár alatt őriztetnek, melyhez az egyik kulcs a polgármester, a másik a levéltárnok őrizetére van bízva. E bajon pedig könnyű szerrel segíthetne a város, ha a titkos levéltárnak ma csupán történeti fontosságú részét a nyilvános levéltárba osztaná be. Különben a hatóság a legnagyobb liberalitással nyitja meg a levéltár ajtaját bárki előtt s az akadémia vagy az egyetemi könyvtár megkeresésére a legnagyobb készséggel küldte és küldi meg a kívánt okiratokat.

A levéltár eredeti Árpád-korbeli oklevelei a következők:

- 1239. Miklós mester adományul nyeri Visna földjét.
- 1245. Szebenye földjén osztoznak egyrésztől Benedek és Sándor, másrésztől János és Péter.
- 1249. Zsigra, Richnó és Krompach határjárása. (Megvan a győri káptalan 1338-iki átiratában is.)
- 1259. IV. Béla Granna földjét Kozmának adományozza.

¹ Szilágyi Sándor, A kassai levéltár új rendezése. Századok, 1882. évf. 603. l.

1261. V. István Fel-Kassát Samphleben és Obl kassai lakosoknak adományozza.

1269. Timoth zágrábi püspök és Helleus egyezkednek Helias birtoka iránt.

1275. IV. László megerősíti V. István 1261. évbeli adományát.

1278. Erzsébet királyné megerősíti IV. Béla adománylevelét.

1281. Lodomér esztergomi érsek ítélete Miklós aranyműves ügyében.

1283. Márton pápa levele a kassai kórház ügyében.

1292. Endre egri püspök a kassaiak dézsmája iránt.

1292. Az egri káptalan ugyane tárgyban.

1297. III. Endre adománylevele Hannus részére.

1297. Endre egri püspök Hannusnak Kassa és Gölnicz közt fekvő birtokán a dézsma iránt intézkedik.

1300. III. Endre átírja IV. László adományát Berzenke birtoka iránt.

Átiratban a következők maradtak reánk:

1246. IV. Béla adománylevele Fügedről. Átírja az egri káptalan 1414-ben.

1247. IV. Béla adománylevele Pál részére Bodoló földéről. 1355-iki átirat.

1255. Malek nevű föld adományozása. Átírja az egri káptalan 1358-ban.

1269. IV. Béla adománylevele Zsigra stb. birtoka felől. Átírja a győri káptalan 1338-ban.

1288. Széplakról szóló oklevél. Átírja az egri káptalan 1358-ban.

1290. Endre egri püspök ítélete az abaujvári esperes és Kassa között folyó perben. Átírja Imre egri püspök 1382-ben.

Ki kell még emelnem a városi jegyzőkönyvek fontosságát köztörténetünkre. Kivált a XVII. századbeliek napról-napra viszatükrözik Kassa, sőt mondhatjuk: az egész felvidék politikai érületét s az események és eszmék hatását a polgárságra s így megbecsülhetetlen adalékot nyújtanak e század történelméhez.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK HIRLAPOSZTÁLYA.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

Az időszaki sajtó a műveltségnek biztos fokmérője. A míg nem volt lap Magyarországon: addig a műveltség is csak boldog kiváltságosak birtoka volt. Széchenyi kora, szellemi életünk általános fölpezsdülésének ideje, időszaki sajtónkat is hatalmasan föllendítette; hirlapirodalmunk mai, eddig ismeretlen gazdagsága pedig híven visszatükrözi kultúránk széles és intenzív voltát.

Ez is azok közé a nagyon egyszerű igazságok közé tartozik, a melyeket nem lehet elégszer ismételni, mert anyja sok egyéb igazságnak — annak is, hogy az időszaki sajtó termékeit mint becses, de legalább is érdekes emlékeket meg kell őrizni a holnap, sőt még inkább a messzi jövő számára.

Nagyon sokáig szokott tartani, míg egy-egy ember, s még tovább, míg egy egész nemzedék megérzi és tudatába fölveszi a legegyszerűbb igazságokat. A legtöbb ember, mihelyt felhasználta valamit a pillanatnyi szükség kielégítésére: nem törődik többé eszközével, hanem gondtalanul tovább megy célja felé. A hirlapolvasás ma már édes mindnyájunk kiirthatatlan szüksége; de ha elolvastuk a lapot: leteesszük s többé nem gondolunk vele. A tegnapi hírlapot ma nem méltatjuk figyelemre, még akkor sem, ha közleményei szokatlanul fontosak: mert ezek átmentek tudatunkba, emlékezetünk megőrzi tartalmukat. De az előrelátásnak az a kötelessége, hogy az emlékezetnél hívebb, biztosabb, tartósabb őrről gondoskodjék: akár a mi számunkra, a kiknek emlékezete, retrospektív tudata veszendő, akár a későbbi idők számára, a melyeknek tudatába sem jutott mindaz az ismeret, a melyet mi napról-napra játszva szereztünk meg.

Ki mit szeret: azzal foglalkozik; arra ügyel, annak szolgál. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából megjelenő nagy

vállalatnak, a Magyar Irók Névtárának páratlan munkásságú szerzője, id. *Szinnyei József* már gyermekkorra óta foglalkozott a hazai írókra vonatkozó adatok, róluk szóló hírlapok, folyóiratok és könyvek gyűjtésével. Ő jutott nálunk először arra az igazságra, hogy a hírlapok becese nem múló, s hatásuk, fontosságuk miatt a messze jövőben is hozzáférhetőkké kell azokat tenni. Akadtak ugyan hírlapgyűjtőink rajta kívül is, de azok úgyszólván monománia rabjai voltak; Szinnyei volt az első és sokáig az egyetlen, a ki nem engedte szenvedélyét kicsinyes, önző megszokássá fajulni, hanem helyes belátással és felebaráti szeretettel a maga mértékét mindenki másra reáalkalmazta és cikkeket irt egy eszmének érdekében: hogy összes hazai hírlapjaink egybegyűjtve, mindenki számára mindenkorra hozzáférhetőkké legyenek.

A nagy közönséget, a tömeget, de az intéző hatalmakat is, nem szokta minden először kimondott gondolat a megvalósításra készen találni. Szinnyeinek is külön meg kellett küzdenie minden talpalatnyi földért, a hol eszméjének polgárjogot szerezzen. Szellemi életünk egyik leggazdagabb letéteményesénél, a Vasárnapi Ujság hasábjain, 1862-ben cikksorozatban ismertette a régi magyar hírlapirodalmat; majd áttért az újabb évtizedekre; végre évről-évre bibliografiai pontossággal s magánembertől alig várható teljességben adta a jelenkori magyar hírlapírás leírását. Hogy mekkora fáradsággal és utánajárással — azzal ki gondolt volna? Pedig ezerszer többet tett: a tudományos érdekű, szóval az ismertető cikkeket úgyszólván *valamennyi* lapból kijegyezte: címüket, a szerző nevét, a közlő hírlap évfolyamát és számát; ezt az óriási anyagot szigorúan szakok szerint rendezte s a nyolcz roppant kötetre való tömeget közhasználatra szánta. Hála érte a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy Szinnyei megbecsülhetetlen repertóriumából a történeti, valamint a természettudományi s matematikai vonatkozású anyag három kötetét kiadta: sokszorosán lekötelezné az olvasó- és az íróvilágot, ha a többi köteteket is hozzáférhetővé tenné a közönség számára. Ez a két mű újjal mutatott rá, hogy milyen dús és kiaknázatlan kincsesbánya a magyar hírlapirodalom. Ezek a repertóriumok (sajnos: csak 1873-ig, illetőleg 1880-ig terjednek) érlelték meg azt a közmeggyőződést, hogy annak a kincsesbányának kiaknázhatóvá kell válnia.

A mi kultúránk, szerencsére — ha ugyan szerencsének nevezhetjük! — nem olyan régi, hogy a gyűjtésben hírlapirodalmunk kezdetéig ne lehetett volna visszamenni. Az első igazi, magyar nyelvű hírlap (mert Rákóczynak hírlapszámba menő tábori tudósításai, mint a régi pozsonyi lapok is: Bél Mátyásé, meg az újabb Ephemerides, latinok voltak): a Rát Mátyás indította Magyar Hirmondó (Pozsony, 1780—86.), a Szacs vay Sándor kezdette Magyar Kurir (Bécs, 1787—1834.), a Két Magyar Merkurius (Szabó Mártoné, Pesten, 1788—89. és Pántzél Dánielé, Bécsben, 1793—98.), a Görög Demeter és Kerekes Sámuel-féle Hadi És Más Nevezetes Történetek (Bécs, 1789—91.) és folytatásuk a Magyar Hirmondó (Bécs, 1792—1803.), annál inkább a Kultsár István-féle Hazai S Külföldi Tudósítások, Nemzeti Ujság (Pest, 1806—47.), -- mindez sokfelé megvolt, így a Széchenyi Ferencz gróf alapította Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is. Ez a könyvtár egyébiránt az 1848. évi XVIII. törvénycikk értelmében valamennyi hazai sajtótermékből, tehát a hírlapokból is, egy-egy példányra tartott igényt. A törvény, sajnos, inkább csak irott malaszt volt; a ki be is küldte a nyomdájából kikerülő hírlapot vagy folyóiratot, az sem törődött a törvény ama kikötésével, hogy a példány hiánytalan legyen és be legyen kötve. Voltak nyomtatók, a kik más könyvtárnak küldözték sajtótermékeiket állandóan; mások ismét egy közvetítő hatóságot terheltek meg, de a hatóság vagy nem ért reá, vagy az őt nem illető kérdésben tájékozva sem volt és a küldeményt nem továbbította a múzeumba, hol egyébiránt oly csekély személyzet volt az egész országból özönlő anyag kezelésével megbízva, hogy a be nem érkezett sajtótermékek kipuhatolása s bekövetelése keresztülvihetetlen volt.

1877-ben szabadságharczunk korának hírlapirodalmát ismertette Szinnyei a Magyar Könyv-Szemlében. Ez a rendkívül érdekes fejezet viszhangot keltett az egész hazában: ezóta már vidéki lapokban is találkozunk egy nagyszabású hírlapgyűjtemény sürgetésével. A hírlapírók különben legjobban érezték (s érzik ma is) ennek a szükségét; mennyi régibb esemény, mennyi fölmerült kérdés vagy nézet jött volna nekik kapóra, ha nem lett volna eltemetve a régibb, megsemmisült évfolyamokban! Mikor már kezükben volt is a három nagy kötet Szinnyei-repertórium: megtudták belőlük, hogy hol és mi szolgálna segítségükre, de nem tud-

ták, hol találják meg a keresett hirlapokat. Hirlapi cikkek és hirlapírók s tudósok baráti köre serkentették tette az akkori vallás- és közoktatásügyi minisztert, Trefort Ágostont, a ki erre először is jelentést kért a Magyar Nemzeti Múzeum hirlapjai felől.

A Majláth Béla könyvtári őr által 1884 nyarán készített jelentés elmondta, hogy a könyvtárban felhalmozott hirlapkészlet három osztályba van sorozva: a bekötött és 925 cím alatt betűrendben felállított 5312 kötetnyi tömegbe, továbbá 456 cím alatt 636 bekötésre váró kötetre, végre az 1848/49-iki szabadságharcz alatt megjelent 82 cím alatt 96 kötetre menő hirlapokra, melyek kiváló történeti érdekük miatt elkülönítve a többiektől őriztettek; ez összesen 1184-féle hirlapnak 6044 kötetét teszi. Ez a jelentés a miniszter által az évi június 30-ára egybehívott értekezletnek kétségtelenül imponált; közvetlenebb hatású volt a jelentés néhány további tétele: az ezernyi ezer hirlap közül csak az 1848—49. évi folyamok vannak szekrénybe zárva, a többiek kövel kirakott és nem is kettős ablakkal ellátott folyosón, festetlen deszka-állványon, a papír színét kiszívó napnak és pornak vannak kitéve; pedig az összes nyilvános könyvtárak közt a múzeumé levén leggazdagabb: a budapesti egyetemi könyvtárból s a Magyar Tud. Akadémia könyvtárából is ide kellene bekebelezni, itt egyesíteni egy nagy gyűjteménnyé az összes hazai hirlapokat. A jelentés az ekként létesítendő hirlaptár szervezéséről mindjárt tervezetet is nyújtott, melyben az egyesítés révén tekintélyessé nőtt hirlaptárt a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának alosztályaként kívánta szervezni, élén egy könyvtári segédőrrel. Ennek feladatátúl, a főfelügyelet vezetése mellett, a hirlaptár törzskönyvének (reper-tóriumának) vezetését, az anyagszaporulat lajstromozását, az olvasók és a használt kötetek statisztikájának elkészítését jelölte meg. A segédőr oldalán a tervezet egy írnok alkalmazását hozta javaslatba, ki a törzskönyv alapján czédulakatalógus írásával, a felfedezett hiányok reklamálásával s általában a folyóúgyekkel foglalkozzék, míg két, kizárólag a hirlaposztályhoz tartozó szolgál közül az egyik az olvasók rendelkezésére állna, s a másik a naponta százával érkező lapok osztályozásával, bekötésre előkészítésével s elhelyezésével töltené be feladatát.

A miniszter a tőle megszokott, tiszteletreméltó buzgalommal és lelkesedéssel állt e szép és új eszme szolgálatába; maga elnökölt

az értekezleten, mely a hazai hírlapok tárának felállítását elhatározta. A legfőbb határozat, hogy t. i. »a képviselőház elé törvény terjesztendő, mely a hírlapok kiadóinak pénzbírság büntetés terhe alatt meghagyja, a hírlapoknak a könyvtár számára leendő beküldését« — ez a leglényegesebb pont, fájdalom, még ma sem teljesült; de az említett értekezlet többi határozatait a miniszter rendelkezése azonnal érvényre emelte.

E határozatok eredménye a következő volt:

A hírlaptár a Magyar Nemzeti Múzeum országos Széchenyi-könyvtára mellett, külön gyűjtemény gyanánt kezelve, felállított.

A költségek fedezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszterium az állami költségvetésben, a Magyar Nemzeti Múzeum költségvetésének keretén belül gondoskodott.

A budapesti egyetemi könyvtár, a M. Tud. Akadémia s a Nemzeti Casino könyvtárai hírlappéldányaikat az immár országossá tett múzeumi hírlaptár számára átengedték.

Az új hírlaptár szervezésével és felállításával a kezdeményező id. Szinnyei József, akkor még az egyetemi könyvtár első öre, bízott meg; feladatául az összes hazai hírlapok egybegyűjtése lőn kitéve.

Ez az utolsó pont emberfeletti feladatot rótt a hírlaptár vezetőjének vállaira. Szinnyei, a munka és kötelesség akadályt nem ismerő embere, megtette, ami embertől telhetik: a lapok útján buzdította a közönséget a régi lappéldányok beküldésére; beutazta az ország minden nevezetesebb városát és személyesen beszélte rá a könyvnyomtatókat és kiadókat a példányok pontos küldésére s figyelmeztette a hatóságokat az idézett törvényezikk betartásának ellenőrzésére. Hadd jegyezzem meg, hogy a nagy fáradságnak kevés eredménye lett, mint a hogyan mostanság is reklamálásaink nagyobb fele hiábavaló.

Szinnyei 1884 júliusában kezdte meg működését a múzeum könyvtárában. Volt két napidijasa, de a kívánt két szolga helyett csak egy, pedig már az első évben 1070 olvasót kellett kiszolgálni; a súlyos, ivrétű kötetek elhelyezése egyaránt hárult a bibliografus személyzetre és a szolgára. Szoros betűrendben számról számra átnézni először a magyar lapok évfolyamait, könyvalakú repertóriumot és czédulakatalogust írni, ez volt első dolgunk. A német nyelvéükből is néhány betűvel elkészültünk, mikor az

1887/88-iki év folyamán Szinnyei, a ki eladdig kénytelen volt erőit kétfelé osztani, az egyetemi könyvtárból végkép áthelyeztetett a múzeumi könyvtárhoz a hirlaposztály öréül; e sorok írója pedig végleges tisztviselőül neveztetett ki. E tekintetben tehát elég tétett a javaslat követelményeinek, de a másik napidijasi állást a könyvtár igazgatósága 1890-ben beszüntette, illetőleg az azt betöltő egyént a könyvtári osztályhoz osztotta be; és így azóta a a hirlaposztály mindössze 3 tagból álló személyzettel kénytelen feladatának évről-évre növekvő terhével megküzdeni.

E kis személyzet működéséről a következőkben adunk számot:

Megindult a *betűrendes hirlapjegyzék* (repertórium, *könyv-alakban*); a magyar lapokat tartalmazó könyv az 1780 óta megjelent összes hirlapokat felsorolja. Hogy ez a repertórikus jegyzék mennyire tökéletes: azt az is bizonyítja, hogy tizenegy év óta csak 28 olyan magyar lap címére akadtunk, a mely e jegyzékben nem volt benn eredetileg. Szinnyei itt mintegy 2100 hirlapot sorol fel, de ezeknek 22%-a, szám szerint 451 lap, teljességgel hiányzik s csak névről ismerjük. Talán sikerülne néhányának legalább egy pár példányát még megmenteni, ha a nagy közönséggel e 451 lap-címet megismertetnők. E jegyzékkel azonban idő és kellő munkaerő hiányában csak 1886-ig haladhattunk. Azóta évenként megújuló czédulakatalogussal, mint a melynek kezelése a legczélszerűbb, segítettünk magunkon; erről mégis szükség volt könyvalakú, áttekinthető jegyzéket készíteni: ez már 1888-nál lezáródik, nem volt rá mód, hogy tovább folytassuk. Ezóta évről-évre egy-egy új betűrendes könyvet használunk jegyzékül, azzal a czélszerű ujitással, hogy az esetleges hiányokat, reklamálásuk idejét (és ügyirat-számozását) s az erre küldött választ is odajegyezzük. A jegyzék-rendszerek e különböző volta egyszerűen lehetlenné teszi azt, hogy hirlapjaink összes létszámát megállapíthassuk; pl. a Budapesti Közlöny csak *egy* lap marad, ha kilencz jegyzékben is fordul elő: de hogyan lehessen ezt az egy lapot is, de a többi 800 tételt is, folyton kilencz kötetben ellenőrizni, nehogy kétszer találjuk venni, vagy egyszer kihagyni? s még a szoros betűsört sem tarthatjuk meg, hiszen a lapot beérkezéskor azonnal jegyzékbe kell venni. A külföldi könyvtárak közül kevésnek van külön a hirlapokról szóló betűrendes jegyzékük: a bécsi egyetemi könyvtár, a

kölni városi, a heidlbergi egyetemi (ezé nyomtatott!) mindenesetre a többségnek is, de nekünk is, jó példa gyanánt szolgálhat.

Nem-magyar nyelvű lapjaink közül csak a németekről van betűrendes jegyzékkönyvünk. 1890-ig terjed, de néhány, még eddig át nem nézett hirlap nincs fölvéve.

Czédulakatalogust, a bécsi udvari vagy a nürnbergi német nemzeti múzeum könyvtár példájára,¹ mi is tudunk felmutatni, de az is csak 1886-ig terjed. 1892 óta megkíséreltük — nem folytatását, mert erről munkaerő hiányában le kellett mondanunk,² hanem csak lerakni az új, a meginduló lapok számára a czédulakatalogus alapjait — nem többet. A német lapok nagy része még szintén nincs czédulázva; nem is szólva a többi idegennyelvűekről.

Ugyancsak az 1886. évvel záródik le a hirlapok *megjelenése helyének*, a városoknak czédulakatalógusa. Ilyent a külföldön csak a német nürnbergi nemz. múzeumban találtam; másutt kevésbbé czélszerű a városok szerinti jegyzék: az aacheni hirlapmúzeumban és Karlsruhéban könyvalakban vezetik, Münchenben még ezen felül évenként megújítják, a mi az áttekintést nagyon megnehezíti. A legtöbb német városban a hely szerinti jegyzék fölösleges, mert csakis a helyi lapokat gyűjtik, míg nálunk a főváros az országnak csakugyan szive, ide tolul az egész hirlapirodalom vérkeringése. Mind-egyik városunk czéduláján (voltaképen ívén), betűrendben és esetleges hiányaikkal s a szerkesztő és a nyomtató nevével részletezve, soroltuk fel szoros betűrendben az 1886-ig itt-ott megjelent összes lapokat. A Budapesten megjelenő lapokat a *nyomtató czégek* betűsoros czédulajegyzékébe írjuk.

A hirlapok külön *bekötési naplóját* már úgy vettük át az elkülönzésre el sem készült könyvtártól; 1885 márcziustól 1895 júliusig 4959 kötést készítettünk.³ Régibb köteteink közt sok egysze-

¹ Másutt nem találtam a hirlapok külön csoportosított czédulajegyzékét.

² A magas miniszterium megbizásából 13 német város könyvtárait volt szerencsém a mult hónapokban szemügyre venni; láttam gyönyörű épületeket és czélszerű berendezéseket, láttam a mienknél pontosabb, de másfelől sokkal hiányosabb jegyzékeket is; hallottam panaszokat a hely szűke felől — de *sehol* az erők elégtelensége felől. Példának tanulságos.

³ Nem beszélek évfolyamokról, mert pl. a Pesti Napló oly terjedelmes, hogy az 1894. évi folyamot hat jókora kötetre kellett elosztanunk, míg viszont

rűen papirburkolattal van ellátva; de a legnagyobb tömeg egyszerű, sötét felvászón, piros papirbetéten aranybetűs címfelirattal. A németországi gyűjtemények takarékosabbak: rendszeren beérik fehér paizskán fekete betűkkel. Ugy hiszem: czélszerűbb és természetesebb jegyzékrendszer a mienk, (hogy t. i. minden bekötni való lapcsoportot külön alkalommal, új betűrendben vezetünk a naplóba,) a müncheni rendszernél, mely egyetlen nagy könyvet osztott fel betűkre, úgy, hogy az egyszerre kötni adott lapokat más-más betűben, egymástól 20—30 levél távolságban kell összekeresni.

1889 óta van *növedék-naplónk*: a köteles példányok évi első száma s az ajándékol kapott vagy vásárlott lapok számára. Ebből volt megállapítható, hogy 1895-ben 813 hirlap érkezett be

1894 óta ennek is, az évi (és nem szorosán belülosor) repertóriumnak is mintegy tartalomjegyzékeül szolgál egy *ideiglenes, évi czédulakatalógus*, mely utalásképen úgy a növedék-napló, mint a repertórium sorszámaival meg van jelölve.

Évről-évre megújuló statisztikai számadataink számára 1889 óta egy szűkszavú, *munkanapló* nevű rovatos könyvünk van.¹

Ugyancsak 1889 óta *kölcsönzési naplót* vezetünk azokról a kivételes esetekről, mikor egy-egy tekintélyes intézet (minő az Országos Képtár, vagy az országgyűlési képviselőház könyvtára), vagy egy-egy országos nevű férfiú (például Jókai) hirlapgyűjteményünk egy-két darabját rövid használatra kikölcsönzi. Ezek az esetek azonban merőben kivételek, mert, ha valamit csupán ritka volta már becsessé tesz: akkor a hirlap a legbecsesebb, mert rendszeren csakhamar végkép elkallódik. Hiszen még a megszűnő lapok feloszló szerkesztőségében őrzött (rendszeren hiánytalan és bekötött) példányoknak is nyoma vesz. A nálunk őrzött lapszámok legtöbbje immár unikum.

A *szerkesztők* felől is van czédulakatalógusunk; ilyent még

a kereskedő ifjak egyesületének Körlevele hat év alatt (1888—93.) egyetlen szerény kötetre való anyag lett.

¹ Ebből írom ki azt az adatot, hogy 1894 októberben, tehát egyetlen hónap alatt, 205 olvasó 663 hirlap-kötetet használt, az 1894/5-iki könyvtári évben pedig összesen 1383 olvasó 3763 ujságkötetet. A 19 német könyvtár közt, a melyeket meglátogattam, egynek sincs semmiféle, hirlapjaira vonatkozó statisztikai adata. Ott az ilyes adatok különben is nagyon csekély számokra szorítkozva, jelentéktelenek volnának.

csak a nürnbergi német múzeumban említettek nekem. Sajnos, csak 1883-ig bezárólag tudtuk vezetni; pedig sokszor jó hasznát vehették olvasóink.

Érdeemesnek tartom fölemlíteni, hogy az évről-évre több, szaporodó *alkalmi lapokat* (eddig 77 magyar és 8 német nyelvűt bírnak) együtt tartjuk s felőlük külön betürendes jegyzéket vezetünk, azonfölül t. i., hogy a rendes módon beírjuk a többi lapok katalógusaiba. Koronázási jubileum, kiállítások, országos testületek kongresszusai, a jótékonyság ünnepei ép úgy magukkal hozzák a tarka, gyakran merőben tréfás alkalmi hírlapokat (vagy legalább külön kiadásokat), mint egy-egy ezüstitakodalmom, hushagyó kedd vagy valamely hírlap tízezredik előfizetőjének jelentkezése. A rendes hírlapok külön kiadásait, a rendkívüli számokat azonban nem vesszük jegyzékbe, s egyszerűen belekötjük az évfolyam rendes számai közé.

Eddigi működésünk eredményével így nagyjában beszámoltam; kiegészítésül a folyó munkákat s a jövőben szükségelt vagy kívánatos teendőket kell felsorolnom.

Mindenekelőtt számon tartjuk a napjában százával beérkező lappéldányokat. De ez csak 1889 óta történik ilyen aprólékos figyelemmel; az előbbi évekről meg tudjuk mondani, hogy például 1886-ban, a múzeum igazgatóságához terjesztett évi jelentés szerint, 630 kötetrel gyarapodott gyűjteményünk s összesen 8789 évfolyamból állt; 1887-ben 426 magyar és 130 nem-magyar hírlap érkezett be s 30 olyan lap felől volt tudomásunk, a melyet a törvénykötelezte nyomtatók (gondatlanságból vagy makacsságból) elmulasztottak beküldeni. A munkaanyagunk nagymérvű szaporodását bizonyító részletes számadatok talán nem érdektelenek:

1888/1889-ben	¹ beérkezett	591 lap,	=	27,622 szám.
1889/1890-ben	»	668 »	=	41,929 »
1890/1891-ben	»	659 »	=	62,463 »
1891/1892-ben	»	733 »	=	48,190 »
1892/1893-ban	»	778 »	=	51,264 »
1893/1894-ben	»	909 »	=	54,627 »
1894/1895-ben	»	950 »	=	55,856 »

¹ Könyvtári évünk tudvalevőleg szeptember 1-én kezdődik s a következő évi augusztus 31-én záródik.

Ez adatokba az esetleg ajándékozott vagy vásárolt évfolyamok számai is bele vannak értve; így pl. az 1890/91. évi rengeteg összegben csak az ajándékul kapott 10-féle hirlap számai 19,773-ra rúgnak. A hirlapok folytonos szaporodása azonban szemmel látható; évente átlag 90 új lap keletkezik és csaknem ugyanannyi (jórészt épen az ujszülöttek közül) meg is szűnik; de kezelés, nyilvántartás, a megszűnés kinyomozása sat. mindkét sorsú lapokról egyaránt szükséges; a végeredmény tehát az, hogy munkánk tetemesen súlyosodik.

Ismétlem: a bécsi és németországi könyvtárakban sehol sem találtam statisztikai adatokra. Egyedül a bécsi udvari könyvtárnak van létszám kimutatása; e szerint ott 997 ivrét, 1600 negyedré, és 1243 nyolczadrét nagyságú lapot őriznek. Sehol egyebütt nem foglalkoznak a számok beérkezett példányainak számítgatásával, hanem egyenesen a lényegesebb munkákra térnek át.

Mi az összeszámlálás alkalmával szemeljük ki az esetleges új lapokat, hogy a növedéknaplóba, az évi betűsoros jegyzékönyvbe, azután a bibliografiai leírásra való czédulakatalógusba, végre pedig a nyomtatás helyét jelölő czédulakatalógusba írjuk. Az utóbbi eljárásokat akkor is követjük, ha észrevesszük, hogy valamely lap a címét vagy nyomtatóját változtatta.

Az összeszámláláson átesett példányokat a szolgáló egyenként ráfekteti az illető lap eddig beérkezett s még be nem kötött számainak halmazára. Nürnbergben a múzeumi könyvtárban ilyenkor nemesak a szoros számsor szerint összerakják, hanem azonnal egyenként a jegyzékbe is írják a beérkező számokat s így az első pillanatban észreveszik, ha valamely szám véletlenül nem érkezett be. Könnyű ezt ott keresztülvinni: a hirlapok száma elenyészően csekély a mi készletünkhez képest. Nálunk ilyen módon az érkező számoknak még egy harmadát sem lehetne rendbe rakni és nyilván tartani, s a hiányon azonnal segíteni reklámálás útján.

Kénytelenek vagyunk a dolognak könnyebb végét megfogni: az utólagos átvizsgálás gyorsabb módjához folyamodni; a terjedelmesebb napilapokat negyedévenként, a kevésbé terjedelmesekeket, valamint a sürűbben használt vagy becsesebb hetilapokat félévenként, a többi összes anyagot az év végén egyszerre szedjük

rendbe s ekkor az esetleges hiányokat is reklamáljuk. Elvben legalább így áll. De a mi roppant anyagunk és csekély személyzetünk aránytalansága megboszulja magát: mialatt az egyik negyed- vagy félévi anyagot átvizsgáljuk s a reklamálásokat megírjuk és részletesen elkönyveljük: közben számos egyéb, pillanatnyi ugyan, de halasztást nem tűrő teendő meg-megszakít munkánkban úgy, hogy azt a negyedév végére el sem bírjuk végezni.

A hátralék, legalább egyelőre, megmarad hátraléknak, s hozzáfogunk az újabb, de sürgető munkához, mert a negyedévenként bekötendő napilapokat a leggyakrabban használja a közönség; a könyv- s illetőleg a hirlaptár létjoga pedig épen a hozzáférhetőségben, a közönség részéről való felhasználásban gyökerezik. A kevésbé fontosnak ily mellőzése aztán, vagyis a munkahátralék, következetesen ismétlődik és halmozódik negyedévenként.

A bekötni való évi vagy negyedévi folyamokat megszámozva, jegyzékbe foglaljuk, ezt két példányban is elkészítjük; a könyvkötő műhelyéből készen hazaérkező köteteket, teljes voltukat, ellenőrizzük s azután illető betűrendjük szerint felállítjuk.

Folyamatban van a számaik csekély volta miatt be nem kötött lapok betűrendes csoportokba gyűjtése és ezeknek a bekötött lapoktól elkülönítve elhelyezése.

Hadd említsen föl az olvasók kiszolgálását és felvilágosítását, a mi nem látszik bár munkának, mégis sokkal több időt vesz igénybe, semhogy ne tekintenők számottevő akadálnak egybő hivatalos teendőink végzésében.

Gyakori eset az is, hogy antiquár-katalogust böngészünk végig abban a reményben, hogy hirlapgyűjteményünk egyik-másik hiányát vásárlás révén kipótolhatjuk. Ha a jegyzékben csakugyan leltünk olyan hirlapra, a melyre szükségünk van: megtekintés végett meghozatjuk, átvizsgáljuk — s ez a fáradság néha fölöslegesnek bizonyul, t. i. az évfolyam néha oly hiányos, hogy megvásárlásával a hirlaptár nem nyerne. Ha az antiquár példánya megfelelő igényeinknek: a növedéknaplóba igtatjuk, a könyvalakú repertoriumba vezetjük, a cím és a megjelenési hely szerinti cédulakatalogusokba írjuk. Ép így járunk el az ajándéku beérkező lapok körül is.

A budapesti nyomtató cégek egy része egy vagy több heti tömegbe gyűjtve, küldi a hirlapokat egyenest a múzeumnak, nagy

része pedig a főpolgármesteri hivatalnak, mely a körülbelül 300 számot tartalmazó tekintélyes hirlapesomagokat havonta szokta hozzánk szállítani. Mind a két esetben kötelességünk e laptömegeket az oda mellékelte jegyzékkel összehasonlítani s az átvételt nyugtatni.

Végül mind e munkákról naplót vezetünk.

A jövő teendőinek körvonalai már az eddig elmondottakból is tisztán kivehetők. A hátralék lebonyolítása, a hiányok betöltése és a meglevő munkálatok továbbfejlesztése minden téren — ez a lényeg. A legelső teendő azonban nem magára a hirlaptárra hárul, hanem a *törvényhozásra*, mely elmulasztotta az 1848. évi XVIII. t.-cz. záradékául bünhődéssel sujtani azokat a nyomtatókat, illetőleg kiadókat, a kik nem küldik be sajtótermékeiket a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Mindenekelőtt a beküldés módozatait s a mulasztók elleni eljárást volna szükséges megállapítani. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium már évek óta szándékozik e hiányon egy rendszeresen kidolgozott törvényjavaslat benyújtásával segíteni; mindaddig, a míg ez meg nem történik, az ország egyetlen hirlaptára a *legelemibb föltételt*: a teljességet, sőt, ki tudja hány évre, a teljességre való kilátást is nélkülözni kénytelen.

A mostani viszonyok közt pedig reklamálásaink sikere is problematikus. A legutóbbi könyvtári évben 2768 hiányzó hirlapszámot reklamáltunk, s ezek közül csak 1022 jött meg. Ennek egyrészt oka az is, hogy reklamáló leveleink viteldíjmentességét egyik-másik postahivatal — így a temesvári több ízben is — nem veszi tudomásul, a czímzett nyomtató pedig, semhogy a bélyegdíj kétszeresét fizesse birságul: inkább felbontatlanul visszaküldeti levelünket s nem vesz tudomást a tartalmáról. Ezt a bajt, az említett javaslatok kapcsán, szintén az országgyűlés van hivatva orvosolni.

A többi teendő voltaképen magát a hirlaptár munkásait illeti — de a kivitel módjának, eszközeinek megadását ismét egyedül a törvényhozástól várhatjuk. Elősoroltam ugyanis mind-egyik munkakörünknel, hogy a hiányok és hátralékok kizárólag a munkaerő, a személyzet elégtelenségére vezethetők vissza. Ezen kell csak segíteni — s akkor ki lesz elégitve minden szükséglet, betöltve minden munkakör.

Meg kell teremteni a latin, az oláh, az olasz, a francia, a tót,

a bolgár (bunyevác), horvát, szerb, ruthén és zsidó nyelvű hirlapoknak először betürendes repertóriumát, azután czím szerint rendezett, végül pedig nyomtatásuk helye szerint betűsorba szedett czédula-katalogusukat.

Meg kell teremteni és a nyelvek elkülönítésével rendezni a nem-magyar lapok szerkesztőinek czédula-katalogusát.

Meg kell teremteni a lapok szakrepertóriumát. Van ilyen a bécsi udvari könyvtárban is; szüksége minálunk is gyakran mutatkozik; a szellemi életnek, de az ipari tevékenységnek is számos ágát szolgáló közlönyök ugyanis a legkülönfélébb czímek alatt jelennek meg.

Kívánatos volna a hazai hirlapok oly időrendi jegyzéke, mely egy pillantásra tájékozást nyújt a felől, hogy bizonyos évben mely politikai, mely tanügyi stb. lapok léteztek.

Ez időrendi szakjegyzék kapcsán meg kell teremteni a legrégibb idők óta a legújabbig terjedő statisztikai kimutatást a felől, hogy melyik esztendőben hány magyar, hány német stb. nyelvű hirlap élt a magyar hazában. Ennek a jelentőségét, úgy hiszem, nem szükséges fejtegetnem.

Ki kell egészíteni, azaz minden évben legalább az előtte való évig terjedő pontos adatokkal kell ellátni az összes könyv-alakú és czédula-katalogusokat, úgy a lapczím, mint a nyomtatás helye vagy éve s a szerkesztő neve szerint rendezett jegyzékeket.

Végül — s ezt azért hagytam utóljára, mert ez csak a *helyviszonyok gyökeres megváltoztatása* idején lesz keresztülvihető — a hirlapok felállítását kell megújítani: a bécsi udvari és egyetemi könyvtárak mintájára a hirlapköteteket többféle nagyságban osztályozva, folyó számmal ellátni, s természetesen ezt a számozást az összes repertóriumokba és czédulakatalogusokra is át kell vezetni. Ha ez meglesz: akkor a példás rendtartásnak az a koronája sem fog többé hiányozni, hogy, a legtöbb németországi könyvtár példás eljárása szerint, minden beérkező lapszámot rögtön jegyzékbe vegyünk s pontosan a maga helyére illesszünk.

Hanem »a helyviszonyok gyökeres megváltoztatása« — nagy és végzetes szó; s hogy mikor mondják ki az intéző hatalmak? azt annál kevésbé lehet tudni, mert az öt évvel ezelőtt történt első változtatás óta először épen most rendeltetett el a múzeumi könyvtárnak s ezzel a hirlaptár helyiségének kibővítése, mintegy

5000 frtnyi költséggel. A nemzeti múzeum könyvtárának ugyanis eredetileg három zárt folyosója volt s ezek közül a két belsőt foglalták el a hírlapok disztelen, kezdetleges állványai; az 1889/90. évben, miután a legbelső folyosó-ágot padozattal ellátva, teremmé alakították a levéltár számára: a középső is teljes átalakításon ment keresztül, s azóta ez az erkélyes, két lépcsővel ellátott új terem szolgál a hírlapok raktárául. Évek óta panaszozzuk a hely szűkét, s most valahára az első folyosót is a hosszú fal mentén futó, ajtóval elzárható, erkélyes szekrényekkel szerelik fel. Azonban hírlapanyagunk rohamos szaporodása miatt a kibővített helyiség mintegy hat év múlva szűk lesz, pedig a múzeum nagy épületében nincs több olyan helyiség, a minek adaptálásával segíthetnénk magunkon.

Igaz, hogy tudtommal csak a kölni városi könyvtárban, a mely most épül, van a hírlapoknak külön terem szánva; másutt mindenütt csak a könyvek közé állítva találtam a nagy folio évfolyamokat is. De a sokban jó példával elől járó müncheni királyi könyvtár *öt külön nagy termet* tart fenn csupán a hírlapok számára, holott a bajor királyságnak távolról sincs annyi lapja mint a mienknek.

Bajunk az is, hogy ott mentünk müncheni példa után, a hol nem kellett volna: a régi, nehézkes, léczeken nyugvó s rendesen megmozdíthatatlan polczokhoz onnan vettük a mintát. Stuttgart Augsburg, Frankfurt újabb berendezése a léczeket nem ismeri: két végük helyén egy-egy laposfejű kalapált vasszeget tol be, s ez meg is tartja a polczot, azonfelül könnyen följebb vagy lejjebb illeszthető. Strassburg imént elkészült fényes könyvtárában s a polczokat egyetlen kéznyomással tetszés szerinti magasságra vagy mélyre tolhatni a karsú vasoszlopok közt; mennyi helyet lehet azzal is nyerni! Ugyanitt, valamint a bécsi egyetemi könyvtárban a mi oldalt végig futó keskeny erkélyünk helyett nyolcz alacsony, kényelmes emeletet látunk, a mi roppant tértnyerességet jelent. Frankfurtban az életveszélyes létrát az pótolja, hogy az ember vízszintes vasrúdra állhat s fönn egy-egy fogantyún jobban megfogózkodhatik, mint a mi hírlaptárunk törekeny öntöttvas léczein. Az emeletek- és erkélyekről a legtöbb külföldi könyvtárban felhúzógép útján (a melyet pl. Strassburgban villamos erő hajt) szállítják a nagyobb köteteket. Mindezeket a külföldi tanulságokat

minálunk is szükséges újításoknak tartom, a helyviszonyok említett gyökeres megváltoztatása alkalmára.

Ez a gyökeres megváltoztatás nem jelent kevesebbet, mint egy új épületet — akár csupán a hirlaptár számára, akár, de akkor valóban nagyszabású csarnokot, a nemzeti múzeum egész könyvtára számára. Még az utóbbi esetben is nagyon sok helyet kell a hrapoknak szánni, mert ha a messzi jövőben is: de bizonyos, hogy a hirlapirodalom együttes anyaga el fogja érni a könyvirodalom termékeinek mennyiségét.

A míg ez értelemben a személyzeti és a helyviszonyok meg nem változnak: addig csak hirlaptárunk gazdagságával és jó szándékainkkal dicsekedhetünk el a külföld előtt, nem egyszersmind tényleges, mintaszerű rendtartással.

BIBLIOGRAFIAI APRÓSÁGOK.

VARJU ELEMÉRTŐL.

I.

Egy ismeretlen budai könyvtáros 1476-ból.

Az 1476-ben Velenczében, Fr. de Hailbronn és Nicolaus de Frankfordiánál nyomtatott bibliának (Hain 3054.) az egyetemi könyvtárban levő példánya egy eddig ismeretlen budai könyvtáros emlékét őrizte meg számunkra. Ugyanis az első tiszta oldalon, a biblia tartalmát felsoroló jegyzetek alatt, szép, XV. századi, góth irással ez van följegyezve:

*Hanc Bibliam Fr. Augusting de Zagrabia ord' p̄di3 emit Bude
Anno Dni: 1476.*

Első nyomtatónk, Hess András 1473-ban működött Budán. Utánna 1529-ig nincs hazánkban nyomda, de a könyvkereskedés és a kiadói üzlet nagy virágzásnak örvend. Legrégibb könyvtárosunk gyanánt Feger Tibold szerepelt, kinek első kiadványa az 1484-ben megjelent esztergomi breviárium. A fennebbi jegyzet alapján azonban kétségtelenül állíthatjuk, hogy már Feger előtt, 1476-ban volt Budán könyvtáros, aki az ország szellemi szükségleteiről gondoskodott.

Ezen biblia még egy érdekes följegyzést tartalmaz. Ugyanis az első levél második oldalán a XVI. század első felére valló, ma már alig olvasható írással a következő sorok láthatók:

Item anno domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, in die visitationis Marie¹ obsessa est civitas et castrum Nandor Alba a Turcis et recepta in die Egidii abbatis² et totum Sirmium et civitas Zalokemin et Sabbaatz. Ve nobis, quia peccavimus. Bani fuerunt Franciscus Hedervarij et Tewrewk Valinth.

A megszállás napját pontosan július 2-ára teszi az ismeretlen följegyző, de az elfoglalás napjaiban téved, amennyiben kút-főink egybehangzó tanúsága szerint Szolimán augusztus 2-án már elfoglalta volt a várat.

II.

Egy érdekes könyvbejegyzés a XVI. századból.

Az egyetemi könyvtárban van Hieronymus Cardinalis »Vitae Patrona« cz. művének, melyet 1509-ben Balam István adott ki, egy példánya. A könyv utolsó, tiszta levelén XV. századi kézírással a következő érdekes jegyzések vannak írva:

(Kons)tantinapolj megvetele 1453.³

(Ján)os vaýda halala 1456.

(Mat)yas kýralý koronazafa 1457.⁴

(Zilá)gy mýhal elzaratasa 1458.

(Mat)yas kýral Modvaba menese 14(67).

(Ke)nýer mezeýen valo hada, 1479.

(Mat)yas kýralý halala 1490.

(Lajos) kýralý zýletese 1.5.5.⁵

. . . lag halal.⁶ 1.5.10.

(Ke)reztes had. 1.5.14.

(Ulászl)o kýralý halala .1.5.16.

¹ Július 2.

² Szeptember 1.

³ A könyv újabb bekötésekor annyira körülvágatott, hogy a feljegyzés némely szavai elestek; ezeket zárjelbe téve pótoltuk.

⁴ Mátyás csak 1458 január 24-én választatott királylyá, megkoronáztatása pedig 1464 márczius 29-én történt.

⁵ Lajos 1506 július 1-én született.

⁶ Döghalál.

- (Nánd)or feyerwar elvezese 15. 21.
 (M)olhaczý vezedelem. 1526.
 (Jáno)s kýralý koronazasa 1526.
 (Ferdi)nandus koronazafa . 15. 27.¹
 (Grit)ti Lajos halala. 15. 34.
 (Szat)mar Nemethý eleghese 15. 36.²
 (Ján)os kýralý halala 1. 5. 40.
 (Fels)Lenarth budat meg zalla de kýncztarto teoreok czazar-
 nak ada. 1. 5. 41.
 (Joaki)m Pestét meg zalla Prini Petert meg foga 1542.
 (Egy sor olvashatatlan).
 Warkocz³ Zekes feyerwar es Eztergam elveze. Zýkzot
 elrablak. 1543.
 Kawasitwl Hwztot meg wewek. 15. 54.
 Zolnok czýnalasa, groff halala 1. 5. 50.⁴
 Castaldo es Nadasdý az spaniolokkal Erdelbe menenek. 15. 51⁵.
 Janos kýralnet, fijawal kýldek Slefiba. 1. 5. 52.
 Lýppanak, Temmes varnak, Zolnoknak, Bezprimnek, Bwýak-
 nak, Ewtwen neg eróssegnak meg wetele es kyncztarto halala
 azon eztendébe.⁶
 (Egy sor olvashatatlan).
 Az nemetek Erdelybél ký jewenek 1. 5. 53.⁷
 Batorj Andras az waydasagot bjra aratasig.
 Dobo Istwan aratasba az waydasagra bemene azon eztendeben
 Petrowýz Lengielorzagbol ký jöve lén az terekkel eggyes.
 Pri Gabriel kapitanna lén. 1554.
 Fýleket Salýgot meg wewek azon eztendebe.

¹ Téves, mert Ferdinánd még 1526-ban, decz. 17-én megkoronáztatott.

² Szatmárt Ferdinánd hadnagya, Bánffy Boldizsár égette föl.

³ Varkás György, székesfejérvári kapitány.

⁴ Szolnok várát Ferdinánd rendeletére építtette gróf Salm.

⁵ Mint Ferdinánd biztosai.

⁶ Téves, mert Martinuzzi már 1551-ben, decz. 17-én megöletett.

⁷ T. i. Castaldo és csapatai.

KÉZIRATOK SOKSZOROSÍTÁSA.

ÁLDÁSY ANTAL TÖL.

A hallei egyetemi könyvtár igazgatója dr. Hartwig 1893-ban több német lap hasábjain azon kérdést vetette föl, vajon nem lenne-e czélszerű egy nemzetközi társaságot alapítani, melynek feladata lenne egyes, ritka kéziratokat, melyek ritkaságuk vagy nagy értékük folytán ki nem kölcsönözhetőek, s melyek elvesztése pótolhatatlan veszteség, fototipographikus uton reprodukálni és tagjainak 100 márka évdíj fejében rendelkezésére bocsátani. Hartwig ez indítványa Chicagóban a könyvtárnokok kongresszusán be lön mutatva, de a kongresszus annak tárgyalásába nem bocsátkozott, hanem az American Library Associationhoz utasítá.

Azóta e kérdéstről szó nem volt. Most du Rieu leideni könyvtárnok a »Centralblatt für Bibliothekswesen« 1894. évfolyamában újra fölveti e kérdést, és bizonyos kérdéseket intéz a könyvtári hivatalnokokhoz, melyekre választ, véleményadást kér. Kérdései a következők:

1. Helyesnek tartható-e azon terv, hogy csak oly kéziratok reprodukálására fektessék eleintén a fösulyt, melyeket a főntebb érintett okoknál szétküldeni, kikölcsönözni nem lehet s melyeknél mégis szükséges, hogy más helyen lakó tudósok is megtekinthessék azokat? E tekintetben véleményezést kér a fototipographikus reprodukciók tarthatósága felöl, miután a tapasztalatok e reprodukciók tartóssága tekintetében divergálnak.

2. Elégséges-e minden kéziratról két inalterabilis fotografiát készíttetni? Du Rieu elégségesnek tartja, főleg finanziaális szempontból, s azután azért, mert manapság egyes kéziratok oly pontosan össze vannak hasonlítva, hogy nagyobb számú fénykép elkészítése tényleg fölösleges.

3. Szükséges-e, hogy a reprodukciók egy helyen, egy műteremben készüljenek? Du Rieu azt véli, hogy a kéziratok azon helyen reprodukáltassanak, a hol őriztetnek, és ebben azt hiszem, mindenki egyet fog érteni vele.

4. Fölmentessék-e valamely könyvtár az évdíj fizetése alól azon évben, midön egy birtokában lévő kódex reprodukáltatik?

Du Rieu azt mondja, hogy nem, ámde mint ő maga mondja, sokan úgy nyilatkoztak, hogy a fölmentés ez esetben megadassék.

5. Valjon a reprodukció csak a görög és latin kéziratokra, vagy egyuttal más nyelvű fontosabb kéziratokra is kiterjesztessék? Azt hiszem e tekintetben nem kellene kizárólag a latin és görög kéziratokra szorítkozni, lévén számos oly más nyelvű kódex, mely akár paleografiai, akár nyelvészeti vagy más szempontból a reprodukálásra érdemes. Du Rieu az igenlő esetben húsz ily legfontosabb kódex jegyzékének beküldését kéri.

6. A társaság tagjai első sorban könyvtárak, e mellett kérdés, valjon a belépés megengedtesse-e szemináriumok, más nyilvános intézetek és magánosoknak? Alig hisszük, hogy e kérdésre tagadó válasz érkezne be.

7. Kötelezzék-e magukat a tagok 10 évre vagy sem? Mindenestre azt hisszük, hogy bizonyos időre kell hogy a tagok magukat lekössék, mert különben a társaság koczázata szerfölött nagy lenne.

8. A lenyomatok száma nagyobb legyen-e mint a tagoké? Du Rieu azt tartja, hogy nem. Magam részéről azonban ajánlatosnak tartanám, csekély számú fölös példányokat készíttetni, melyek esetlegesen bekövetkező alkalmakra tartalékban lennének tartandók.

Ezek a du Rieu által fölvetett kérdések. A társulatnak, melynek ő »Société pour la reproduction des manuscrits non-touristes« nevet óhajt adni, székhelye Leidenben lenne. Igazgatójául maga du Rieu van kiszemelve; a társaság megalakul, ha 100-an jelentkeztek.

Kívánatos volna, ha a társaság minél előbb megalakúlna. A londoni Palaeographical Society, mely eddigelé egyedül dolgozott nagyobb szabásu reprodukciókban, a mult évvel beszüntette működését. Helyét e társaság foglalhatná el. Remélhető, hogy könyvtáraink, főleg a fővárosiak nem fogják magukat e társulattól távol tartani. Az előny, melyet e társaságtól nyernek, oly nagy, hogy mellette a száz márka évdij valóban nagyon csekélynek mondható.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

ERDÉLYI ORSZÁGGYÜLÉSI TÖRVÉNYCZIKKEK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

HORVÁTH IGNÁCZTÓL.

Midőn Szabó Károly a *Régi magyar könyvtár* I. kötetét szerkesztette, elkerülték figyelmét azok az erdélyi országgyűlési végzések, melyek a XVII. században csaknem minden évben hozattak s külön-külön vagy Kolozsvárott vagy Gyulafejérvárott ki is nyomattak. Ezek a czímen és a megerősítő záradék keltén kívül egészen magyar nyelven vannak írva s így a magyar nyelvű nyomtatványok közé sorozandók. Talán ez a latin czím vezette félre a különben körültekintő jeles bibliografust. Ilyen országgyűlési articulusokból 41 van olyan a *Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, melyek eddig nem voltak ismertetve s a melyek e szerint darabonként egy-egy adalékul szolgálnak a Régi Magyar Könyvtár I. kötetébe. E nyomtatványokra vonatkozólag megjegyezzük, hogy azoknak külön czímlapjuk nincsen s nem is volt, czím gyanánt a szöveg kezdetén levő fölirat szolgált; a nyomtatási hely és a nyomdász neve is csak néhánynál van kitéve, a többinél aztán a nyomtatás helyét a nyomtatás jellegéből s összevetés útján próbáltuk megállapítani, nyomtatási évül a megerősítés keltét véve föl, mivel az csaknem bizonyosnak vehető, hogy a megerősítés után mindjárt nyomtatás alá adattak. Egy részről ebben találja magyarázatát az, hogy minden egyes nyomtatványnál miért közöljük a megerősítő záradék keltét, míg más részről ezt e törvények történetére vonatkozólag is kiváló fontosságúnak tartottuk.

1.

[350.] *Kolozsvár, (1613.)*

Ordo & Series RERVM IN TRANSYLVANIA ANNO DOMINI 1613. Toto Mense Octobri GESTARVM. NEC NON ARTICVLI TRIVM NATIONVM EIUSDEM REGNI TRANSSYLVANIAE. In qvibus omnibus, mutationis huius, Cauſa & effectus, Chriſtiano orbi, ob oculos ponitur, AC ELECTIO ILLUSTRISSIMI DOMINI GABRIELIS BETHLEN, DEI GRATIA, IN PRINCIPEM TRANSYLVANIAE, PARTIVMVE REGNI HVNGARIAE DOMINVM, ET SICVLORVM COMITEM ETC: ELECTI. Inauguratio item; additis omnibus conditionibus, laudatiſſimae regni adminiſtrationis, deſcripta habetur. Par denique literarum, Varadino in Tranſſylvaniam miſſarum, qvibus primum omnium de infeliſſima morte Sereniſſimi Principis Gabrielis Bathori, tres regni Nationes, in generali congregatione in Civitate Claudiopolitana, certiores factae ſunt, ſubſequitur.) EX PERMIſſV ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS &tc &tc. Ibidem Typis Helthanis impreſſa.

2r. A—B₄=8 sztlan levél. (Az A₃ levél hiányzik.)

Datum in Varad 27. Octobris Anno Domini 1613

2.

[351.] *Kolozsvár, (1622.)*

ARTICULI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Tranſſylvaniae, & partium Regni Hungariae eidem ſubjectarum, in Generalibus eorundem Comitijſ in Civitate Biſtricienſi ad diem 29. Septembris, Anno Domini M.DC. XXII. indictis, celebratis concluſi.

2r. A—C₂=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noſtra Biſtricien: die vigefima prima Menſis Octobris. Anno D. M. DC. XXII. CLAUDIOPOLI, Typis Helthanis.

3.

[352.] *Gyulafejevárvár, 1623.)*

ARTICULI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Tranſſylvaniae, & partium Hungariae eidem ſubjectarum, in

Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba Julia, ad diem 14. Maij, Anno Domini M. DC. XXIII. indictis celebratis conclufi.

2r. A—C₂=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noftra Alba Julia, die sexta mēfis Junij, Anno Domini M. DC. XXIII.

4.

[353.] *Gyulafejérvár, 1624.*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem subiectarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem 23. Junij, Anno Domini MDC, XXIV indictis celebratis conclufi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in praedicta civitate noftra Alba Julia (*igy*), die octava Julii, Anno Domini Millefimo Sexcentefimo vigefimo quarto.

5.

[354.] *Gyulafejérvár, (1625.)*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem primum Maij. Anno Domini 1625 indictis celebratis conclufi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noftra Alba Julia, die vigefima nona Menfis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentefimo vigefimo quinto.

Imprimebat Martinus Mefzleni Typographus Suae Serenitatis.

6.

[355.] *Gyulafejérvár, (1626.)*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem vigefimum quartum Maij. Anno Domini 1626. indictis celebratis conclufi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datū in praescripta Civitate nostra Alba Julia, Die decima septima Mensis Junij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Sexto.

Imprimebat Martinus Mezleni Typographus S. S.

7.

[356.] (*Gyulafejevár, 1627.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijis, in Civitate Albam-Juliam, (igy) ad diem quartum Aprilis, Anni Domini 1627, indictis celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datū in praescripta Civitate nostra Alba Julia, die vigesima octava Mensis Aprilis, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Septimo.

8.

[357.] (*Gyulafejevár, 1628.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijis, in Civitate Albae-Juliae, ad diem nonum Mensis Aprilis, Anni Domini 1628. indictis celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in praescripta Civitate nostra Alba-Julia, quinta die Mensis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Octavo.

9.

[358.] (*Gyulafejevár, 1630.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarū in Generalibus eorum Comitijis, in Civitate Alba-Julia, ad diem vigesimum Mensis Decembris, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₃=5 sztlan levél.

Datum in civitate nostra, Alba-Julia, die vigesima nona mensis Decembris Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo.

FEIER-VARAT Níomtatta Ligniceí Effmurdt IACAB. VRVNK kőnyvniomtatoia ANNO, 1630.

10.

[359.] *Gyulafejérvár, 1630.*

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitibus, in Civitate Alba Julia, ad diem vigesimum quintum mensis Januarii, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo, Trigesimo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—E₃=21 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA, die decima Septima Mensis Februarij Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo.

EXcudebat ALBAE IVLIAE Jacobus Effmurdtt Lignicens. Typogr. Suae Serenitatis Anno 1630.

11.

[360.] *Gyulafejérvár, 1631.*

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA, ad diem quintum Mensis Junij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo (*így*) Trigesimo primo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₄=8 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA, die prima Mensis Julij Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo primo.

FEIER-VARAT Niomtatta Lignicei Effmurdtt JACAB. Fejedelem Vrunck Könyvniomtato és Compactora. ANNO 1631.

12.

[361.] *Gyulafejérvár, 1632.*

Articuli Dominorum Regnicolarum Trium nationum Regni Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus Albae Juliae ad Diem primum Maij Anno 1632. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JULIA die decima Mensis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo secundo.

FEIER-VARAT Niomtatta Lignicei Effmurdtt JACAB. Fejedelem Vrunck Könyvniomtato és Compactora. Anno 1632.

13.

[362.] (*Gyulafejevárvár, 1633.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorundem Comitijis ALBAE-JVLIAE, addiē m vigesimum primum Mensis Augnsti (igy) Anni Domini 1633. in dictis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JULIA die 31. Mensis Augusti. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigesimo tertio.

14.

[363.] (*Gyulafejevárvár, 1633.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus earum Comitijis ad diē vigesimum quartum Aprilis. Anni Domini Millefimi Sexcentesimi tertii, in Civitatem ALBAM-JULIAM in dictis celebratis, univērsi ipsorum voto conclusi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die decima tertia, Mensis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo tertio.

FEIER-VARAT Niomtattatot Lignicei (Efmurdt) JACAB Fejedelem Vrunck Könyvniomtato és Compactora által. Anno 1633.

15.

[364.] (*Gyulafejevárvár, 1634.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum comitijis Albae-Juliae ad diē 12. Maij Anni 1634. indictis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die 1. Mensis Junii. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigesimo quarto.

16.

[365.] (*Gyulafejevárvár, 1635.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Gene-

ralibus eorum comitijs Albae-Juliae ad diem 13. Maij Anni 1635. indictis concludi.

2r. A₁₀=10 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die 10. Mensis Junij. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigefimo quinto.

17.

[366.] (*Gyulafejérvár, 1636*).

ARTICVLI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA, ad diem vigesimum quintum Mensis Maij, Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Trigefimo sexto indictis, celebratis concludi.

2r. A₆=6 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die sexta Mens. Junij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigefimo Sexto.

18.

[367.] (*Kolozsvár, 1636*).

ARTICVLI Dominorum Statuum & Ordinum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ad diem decimum quintum Mensis Febr. in Civitatem Colofvar indictis, concludi.

2r. A₄=4 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra Colofvar die ultima Mensis Februarii. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigefimo Sexto.

19.

[368.] (*Gyulafejérvár, 1637*).

ARTICVLI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate MEGGYES, ad diem primum Mensis Martij, Anni Domini 1637. indictis, celebratis concludi.

2r. A₆=6 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra MEGGYES, die vigesima secunda Mensis Martij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigefimo Septimo.

20.

[369.] (*Gyulafejevárvár, 1638.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 23. Mensis Aprilis Domini 1638. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ sextâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Trigesimo Octavo.

21.

[370.] (*Gyulafejevárvár, 1639.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus (igy) eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 1. Mensis Maji, Anni Domini (igy) 1639. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Alba-Julîâ, die vigesimâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Trigesimo nono.

22.

[371.] (*Gyulafejevárvár, 1640.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 24. Mensis Aprilis, Anni Domini 1640. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ septimâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo.

23.

[372.] (*Gyulafejevárvár, 1641.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 23. Mensis Aprilis, Anni Domini 1641. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₅=5 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ quartâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo primo.

24.

[373.] (*Gyulafejervár, 1642.*)

ARTICVLI VNIVERSORVM DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA ad diem 16. Mensis Februarij, Anno Dñi. 1642 indictis, celebratis, conclusi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ Juliâ die nona Martij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo (igy) Quadragesimo secundo (igy.)

25.

[374.] (*Gyulafejervár, 1643.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ALBAE JVLIAE, ad diem Vigefimum quartum Aprilis, Anni praesentis Millefimi Sexcentefimi Quadragesimi tertii, indictis, conclusi.

2r. A—E₂=10 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra Alba-Julia die vigesima prima Mensis Maji, Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo tertio.

26.

[375.] (*Gyulafejervár, 1645.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONVM REGNI TRANSYLVANIAE, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ALBAE JVLIAE ad 16. diem Aprilis Anni praesentis Millefimi Sexcentefimi Quadragesimi quinti, indictis, conclusi.

2r. A—B₂=4 sztlan levél.

Datum in Libera Regiaq; Civitate Cafsoviensi die 6. Mensis Junii. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo quinto.

27.

[376.] (*Gyulafejervár, 1648.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum Comitibus in Civitate ALBA-

JULIA, ad decimum sextum diem Mensis Martij. Anni Domini Millefimi, fexcentefimi, Quadragesimi octavi, indictis ac celebratis, conclusi.

2r. A—E₂=10 sztan levél.

Datum in civitate nostra Alba Julia die vigesima octava Mensis Aprilis, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo octavo.

28.

[377.] (*Gyulafejevár, 1649.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in generalibus eorum Comitijis in Civitate ALBA-
JULIA; ad diem 23. Mensis Januarij, Anni Domini Millefimi Sex-
centefimi Quadragesimi Noni, indictis ac celebratis conclusi.

2r. A—F₂=12 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Julia die 10. Mensis Martij.
Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo Nono.

29.

[378.] (*Gyulafejevár, 1650.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in Generalibus eorum COMITIIS ad diem 20 Mensis
Martii Anni praesentis 1650. in Civitatem Albam Juliam indictis,
celebratis, Conclusi.

2r. A—C₃=11 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Juliá, die 20 Mensis Martii,
Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quinquagesimo.

30.

[379.] (*Gyulafejevár, 1651.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in Generalibus eorum COMITIIS ad diem 12 Mensis
Februarii Anni praesentis 1651. in Civitatem Albam Juliam indic-
tis, Celebratis, Conclusi.

2r. A—F₂=12 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Juliá, die 18 Mensis Martii,
Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quinquagesimo primo.

31.

[380.] (*Kolozsvár, 1663.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARUM TRIUM NATI-
ONUM regni Tranfylvaniae in Comitii eorum partialibus ex edicto
suae Celsitudinis Principalis in Oppidum Száz-Kézd ad diem
Vigesimum Secundum Mensis Februarii Anni Millefimi Sexcente-
fimi Sexagesimi Tertii indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₂=4 sztlan levél.

Datum in oppido Száz-Kézd ad diem vigesimum secundum
Mensis Februarii Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Sexagesimi
tertii (igy).

32.

[381.] (*Gyulafejérvár, 1665.*)

ARTICVLI DOMINORUM MAGNATUM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONUM regni Tranfylvaniae partiumque Hungariae
eidem annexarum in Generalibus eorum Comitii, ad diem 1.
Mensis Maji. Anni 1665. in Civitatem Albam, Juliam indictis
celebratis conclusi.

2r. A—C₂=10 sztlan levél.

Datum Albae Juliae, die 22 Mensis Maji, ultima videlicet
Congregationis nostrae publicae, Anno Domini 1665.

33.

[382.] (*Kolozsvár, 1666.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONUM Regni Tranfylvaniae, Partiumque Regni
Hungariae eidem annexarum, in Partiali eorum Congregatione,
ad diem decimooctavum Mensis Septembris, Anni Millefimi
Sexcentefimi Sexagesimi Sexti, in Civitatem Albam Juliam indicta
& celebrata, conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum Albae Juliae, die 27 Mensis Septembris, ultima videlicet
Congregationis nostrae, Anno 1666.

34.

[383.] (*Kolozsvár, 1666.*)

ARTICULI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONUM Regni Tranfylvaniae, Partiumque Regni

Hungariae eidem annexarum, in Generali eorum Congregatione, ad diem primum Mensis Februarii, Anni 1666 in Oppidum nostrum Fogaras indicta & celebrata conclusi.

2r. A—B₄=8 sztlan levél.

Datum in Oppido nostro Fogaras die 26 Mensis Februarii, ultima videlicet Congregationis nostrae, Anno 1666.

35.

[384.] (*Kolozsvár, 1670.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONUM Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad diem decimum quintum Mensis Februarii, Anni Millefimi Sexagesimi Septuagesimi, in Civitatem nostram Albam Juliam ex edicto Celsitudinis Principalis indictis celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 15. Mensis Februarii videlicet die Congregationis nostrae. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo.

36.

[385.] (*Kolozsvár, 1671.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONUM REGNI Tranfylvaniae, Partiumque Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ex edicto suae Celsitudinis Principalis ad diem vigesimum quintum Mensis Novembris, Anni praesentis Millefimi Sexcentesimo Septuagesimi primi, in Civitatem Albam Juliam indictis, & celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 25. Mensis Novembris videlicet die Congregationis nostrae Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo Primo.

37.

[386.] (*Kolozsvár, 1675.*)

ARTICULI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONUM REGNI Tranfylvaniae, & partium Hungariae annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad Diem 25. Mensis

eidem Maji, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali Septuagesimi Quinti, ex edicto suae Celsitudinis Principalis in Civitatem Albam Juliam indictis, celebratis conclusi.

2r. A₅=5 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 25. Mensis Maji, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo Quinto.

38.

[387.] (*Kolozsvár, 1676.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad Diem 21. Mensis Novembris, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali Septuagesimi Sexti, ex edicto suae Celsitudinis Principalis in Civitatem Albam Juliam indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 21. Novembris, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo Sexto.

39.

[388.] (*Kolozsvár, 1680.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad diem decimum octavum Mensis Maji, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali octuagesimi in civitatem nostram Albam Juliam, ex edicto nostro Principali indictis & celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE, die 18. Mensis Maji, videlicet die congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Octuagesimo.

40.

[389.] (*Kolozsvár, 1681.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONUM REGNI nostri Transylvaniae & partium

Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitiis ad diem 10. Mensis Junij. Anni praesentis 1681. In Civitatem nostram Albam Juliam, ex edicto nostro suae Cellitudinis Principali indictis & celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA JULIA, die 20. Mensis Junij ultimè videlicet die congregationis nostrae praemissa. ANNO Domini Millefimo Sexcentesimo Octuagesimo Primo praescripto.

41.

[390.] *Kolozsvár, 1687.*

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM & NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI HUIUS TRANSYLVANIAE; & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitiis ad diem decimum tertium Mensis Februarii, Anni praesentis Millefimi Sexcentesimi Octuagesimi Septimi, in Oppidum Fagaras ex edicto Suae Cellitudinis Principalis indictis & celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Oppido Fagaras, die decimâ tertiâ Mensis Februarii. Anni praesentis 1687.

CLAUDIOPOLI. per Mich. Némethi, A. D. 1687.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1895 ÁPRIL 1-TŐL JÚNIUS 30-IG.

(Felolvasatott a Magyar Nemzeti Múzeum
1895 július 1-én tartott igazgatósági ülésén.)

A lefolyt negyedévet a szerzemények sokasága és becses volta jellemzi. A gróf Kreith Béla-féle 1848/9-es ereklye-múzeum iratai és proklamációi, a lobrisi gróf Nostitz-könyvtárnak Münchenben árverés útján megszerzett hungarikumai, Lanfrancioni Enea könyvtárának 4000 darabnál többre menő anyaga, egy 101 kötetből álló ösnyomtatványgyűjtemény jutottak e negyedévben egyéb becses szerzeményeken kívül a könyvtár tulajdonába. Ezeken kívül egy olasz történelmi folyóiratnak csaknem teljes sorozatát, mely magyar vonatkozású dolgozatokkal telve van, szereztük meg. Hogy a szerzemények tekintetében ily rendkívüli becses és nagyterjedelmű anyagról számolhatunk be, azt a nagyméltóságú miniszterium kegyének köszönhetjük, mely lehetővé tette, hogy a könyvtár — a nélkül, hogy ezzel saját, a legszükségesebbre is alig elégséges dotatióját megterhelné — oly nagybecsű anyagnak jusson birtokába, melynek megszerzésére saját erejéből alig gondolhatott volna. A legnagyobb hálával kell megemlékeznünk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő excellentiájának gondoskodásáról, melylyel úgy az ereklye-múzeum iratait, mint kivált a ritka szakértelemmel egybegyűjtött Lanfrancioni-féle könyvtárt a Nemzeti Múzeumnak megszerzé.

Mindezen nagymérvű gyarapodás a könyvtár alkalmazottjait sok tekintetben elvonta a könyvtári rendes belterjes munkálkodástól. Úgy a müncheni könyvárverés, mint a gr. Kreith-féle gyűjtemény átvétele, de különösen a Lanfrancioni-könyvtár megbecslése és a megtörtént vétel végrehajtása többszörös hivatalos kiküldetéseket, a hivatali helyiségen kívül való munkálkodást vontak maguk

után; s ha a könyvtári csekély számu személyzet — kivált a nyomtatványi osztályban — nem is volt képes feldolgozni e negyedév alatt mindazt, a mivel a könyvtár egy negyedév alatt gyarapodott, s így annál kevesebbé gondolhatott a megelőző negyedévek hátrálékainak feldolgozására: ezért bőven kárpótól a szerzemények becses és számos volta, melyekről az alábbi osztály jelentések részletesebben számolnak be és melyeknek megszerzéséhez maga a könyvtár a felkutatás, konstatálás és egyébb utánjárás által tetemes részben hozzájárult.

A hivatalos ügyforgalomban az iktatókönyv 272 számra, a kézbesítőkönyv 700 számra növekedett.

A könyvtár hivatalos kiadványának, a Magyar Könyv-Szemlének ez évi második füzete a pontos időben megjelent.

A Münchenben őrzött Hunyadi-leveltár csereügye, mely már 1888 óta van folyamatban, a könyvtár, illetőleg a Nemzeti Múzeum igazgatóságának hozzájárulása folytán e negyedévben a nagym. miniszterium jóváhagyásával befejezésre jutott és már csak az általunk felajánlott csereanyag átadása, illetőleg az országos leveltártól nyerendő kárpótlás átvétele van hátra.

A könyvtár egyes osztályainak állapotát feltüntető jelentések a következők:

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 581, ajándék útján 263, vétel útján (2708 frt 42 kr értékben) 523 drb, összesen 1367 drb nyomtatvánnyal s ezen kívül 699 drb apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben 417 egyén, 950 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 210 egyén 538 kötetet haszált.

Ezen negyedévben a könyvtár nyomtatványi osztályának anyaga több rendkívüli becses szerzeménnyel gyarapodott, a melyek közt első helyen áll a magyar bibliográfia szempontjából kiváló fontossággal bíró glagol misekönyv, mely 1494-ben nyomtatott Zengben, tehát harmadik azon legrégebb nyomtatványok között, a melyek Magyarországon láttak napvilágot. Az ó-szláv irodalomnak ezen eddig egyetlen felmutatható teljesnek mondható példánya a Nostitz grófok lobrisi könyvtárának elárvereztetése alkalmával 1505 márkáért került a múzeumi könyvtár birtokába. Az ugyanezen alkalmal megvett 30 drb Magyarországra vonatkozó régi nyomtatvány közül felemlithetjük még a következő munkákat: 1. Zenoio Dominico. Il primo libro delle citta et fortezze principali del mondo. Velence 1567. (91 márka.) 2. Aeneas Sylvius. Historia Bohemica. Roma. 1475. (126 márka.) 3. Neue Zeitung von Komorn. 1594. (53 márka.) 4. Türkische, Moscovitische, Tartarische Zeitung. Freyburg. 1593. (56 márka.) 5. Oratio Leonardi Gorecii. Posnenia,

1577. (46 márka.) 6. Continuatio der zehenjähri gen Historischen Relation. I=IV Band. (125 márka.) 7. Eygentlicher-Bericht-wie Schwarzenberg-in nider Hungern gezogen. Prag. (61 márka.) Megvettük ezen felül az Archivio Storico cz. vállalat 54 kötetét 200 lira értékben, továbbá Kende bécsi antiquariustól 101 drb ősnymtatványt 295 frt 95 krért.

Külön kiemelendő azon rendkívül becses anyag, a mely a Lanfranconi Enea gyűjteményét képező könyvtárból a nm. vallás-és közoktatásügyi miniszterium intézkedése következtében szereztetett meg. A könyvek még nem lévén teljesen feldolgozva és szétválasztva — miután a gyűjteménynek a múzeumi könyvtárt nem érdeklő része előreláthatólag a többi hazai könyvtárak közt osztatik szét, — csak általánosságban konstatálhatjuk, hogy a ritkaságokban gazdag könyvár megszerzése nagybecsű gyarapodást jelent a nyomtatványi osztály anyagában. Erről részletesebben, a legbecsesebb darabok felemlítésével a jövő évnyegyedben számolunk be.

Az ajándékok közül Tóth Mike kalocsai jézus-társasági atya küldeményét emeljük ki, a ki az Afrikában elhalt Zimmermann István hittérítő hazánkfának kaffer nyelven írt hittani könyveit ajándékozta a könyvtárnak. Kivüle a következők járultak ajándékaikkal a könyvtár gyarapításához: Ambrus József (Kis-Oroszi), Áldásy Antal, Bubics Zsigmond kassai püspök, dr. C. Carecs (Buenos-Ayres.), ifj. Cholnoky Imre (Szatmár.), Dengi János (Lugos.), Dékány Mihály min. osztálytanácsos, dr. Fehér Gyula (Esztergom), ifj. Jankovics Béla, Kereszty István, Kún S., Márki Sándor kolozsvári egy. tanár, Nemes Antal, Rotschild K. frankfurti könyvtára, dr. Schönherr Gyula, dr. Surányi János (Győr), Székely Aladár, id. Szinyei József, Tagányi Károly, gróf Teleki Géza v. b. t. tanácsos, Ungváry Vilmos (Pozsony), továbbá Arad város polgármesteri hivatala, a budapesti tud. egyetem bölcsészeti karának dékáni hivatala és a kaliforniai kiállítás igazgatósága (San-Francisco.)

A negyedév folyama alatt összesen 1048 drb nyomtatványról készült címwap és 860 repertorizáltatott. E mellett a nyári szünet beállta előtt megreklamáltuk a tekintélyes számmal levő késedelmes kikölesönzőknél maradt könyveket. A negyedév utolsó havában pedig úgyszólván a könyvtár összes munkaerejét a Lanfranconi gyűjteményből megvásárolt könyvek és térképekről készített czédulák megírása vette igénybe, annak megállapítása végett, hogy mit foglal magában a megvett könyvtár. Ily módon készült a 4228 drb könyvről és térképről összesen 1980 czédula, úgy hogy most már minden egyes könyv hiven és pontosan le van írva s nemcsak a könyvtár összes anyaga ismeretes, hanem könnyű szerrel kiválogatható lesz belőle mindaz, a mi a múzeumi könyvtár hiányait van hivatva pótolni.

II.

A hirlapkönyvtár a lefolyt évnegyedben vásárlás útján a következő új szerzeménnyel gyarapodott: Kun S. antiquártól (6 frt 50 krért) Szépirodalmi Közlöny (1858 július-szept.), Magyarország (az 1861. évf. egyes számai), Jókai (1894. évf. 1. fele bekötve) és hirlapmelléletek (9 csatakép, divatképek stb.), össz. 3 évf. 53 száma. Köteles példányként beérkezett 184 évf. 14,858 száma.

Bekötöttetett 85 kötet, kötés alá adatott 233 kötet. A kötési számla 125 frt 36 krt tesz ki, ezen kívül az előző negyedév 82 frtnyi számlája is kiegyenlítettett.

Revideáltatott 580 hirlap 10,945 száma, czéduláztatott 22 új és 39 régi hirlap. Reklamáló levél 123 küldetett szét, az ezekben reklamált 1216 hirlapszámból eddig 251 szám érkezett be.

Az olvasók száma 275 volt, ezek 731 kötetet használtak.

III.

A kéziratár ez évnegyedben 24 kézirattal s Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos úr adományából egy festett hasonmással gyarapodott. Umhauser Károly adományán, egy XV. századi latin kéziratnak (Christianus Umhauser, Artificiosa memoria etc.) modern másolatán kívül a többi kézirat mind vásárlás útján került a múzeumba. Ezek közül nevezetesebbek a müncheni Rosenthal-féle árverésen a lobrisi könyvtárból vett »Acta et decreta synodi provincialis anni 1638 Tyrnaviae celebratae« című latin, egykorú kézirat, mely a Pázmány P. 1629-iki zsinatáról kiadott »Pozsonyban hozott határozatok«-hoz kötve (Szabó K. II. 454 sz.) maradt ránk, Továbbá Frankenburg Adolf szerződése, melyet az »Életképek« kiadásának biztosítására gróf Batthyány Kázmérral, Kossuth Lajossal, gróf Ráday Gedeonnal, Pulszky Ferenczcel és gróf Telcki Lászlóval kötött; továbbá Dobay Székely Sámuel perjogi följegyzései 1659-ből; Egressy Béni Zsoltár átiratai 1849-ből; s végre a Lanfranconi-gyűjteménynek hat kézirata, melyek között a nagyszombati egyházkerület 1790-iki térképei, XV. századi egy velencei olasz krónika s egy XVIII. századi olasz kézirat, melyben Németország földirati, történeti és politikai ismertetése van, a kiválóbbak. Mind e gyarapodások föl vannak dolgozva, minek következtében 1895-ről egy darab kézirat sincs hátrálékban.

Az évnegyed alati tovább folyt a növedéknapló rekonstruálására irányuló munka, az 1850—80. évek között érkezett bizonytalan provenienciájú kéziratok feldolgoztattak, s az 1881-től kezdődő rész helyreállítására került a sor. Megkezdett továbbá a latin kódexek inventáriumának elkészítése s a Hunyadi-levéltárért annak idején kiválasztott csereanyag gondos revízió alá vétetett. 68 kéz-

iratnak 75 czédulával való beiktatásán kívül 124 új czédula készült a növedék-napló rekonstruálásakor, vagyis összesen 199 új czédula osztatott be a katalógusba. Megkezdett a Pesty Frigyes levelezéseinek és Rómer Flóris irodalmi hagyatékának átnézése mindkét gyűjtemény megvásárlás céljából ajánlatot fel a könyvtárnak.

A kutatók száma 48 volt, ezek 122 kéziratot használtak.

IV.

A levéltár a lefolyt évnegyedben vétel útján 904, ajándék útján 8, összesen 912 darab irattal, nyomtatvánnyal és pecsétlenyomattal gyarapodott. Ezek az osztály egyes csoportjai között következőkép oszlanak meg: középkori eredeti 8, másolat 2 db; újkori oklevél 83 db; levél 42 db; nemesi irat 6 db; az 1848/49-iki szabadságharcra, az emigrációra s azok szereplőire vonatkozó irat 536 db; 1848/49-iki kiáltvány 116 db; külföldi 112 db; genealogiai jegyzet 6 db; galvanoplasztikai pecsétlenyomat 1 db. Ajándékaikkal, illetve letéteménnyel Gerhárt György, Kammerer Ernő orsz. képviselő, gróf Kreith Béla, Szabó Sándor és Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos urak gyarapították az osztályt. Vásárlásra 1354 frt 50 kr, és 60 bir. márka fordított; ide nem számítva a gr. Kreith Bélától megvásárolt 1848/49-es gyűjteményre fordított összeget, melynek fedezéséről a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium külön alapból gondoskodott.

A szerzemények között első helyen kell említenünk épen a gróf Kreith-féle gyűjteményt, mely a levéltárnak az 1848/49-iki szabadságharcra vonatkozó csoportját úgy számban, mint tartalomban igen gazdag és becses anyaggal szaporította. Magára a szabadságharcra vonatkozó iratok száma 170 dbra rúg, ehhez járul 262 emigrationalis irat és pedig a törökországi emigratio hivatalos iratai 1849 aug. 23-ától 1851 október 8-áig (162 db), Eber Nándorhoz intézett levelek gróf Csáky Tivadartól, Kiss Miklóstól, Klapka Györgytől, Kmety Györgytől, Komáromi Györgytől, Türr Istvántól s másoktól (96 db), Kossuth Lajos levele Lorberer Sándorhoz, 1868. december 14-iki kelettel stb. továbbá 23 db irat az abszolutizmus korából, Széchenyi István gróf egy év nélküli eredeti levele Klauzál Gáborhoz stb. Az 1848/49-iki kiáltványok s egyéb apró nyomtatványok csoportja 67 magyar, 15 osztrák kiáltvánnyal, 30 osztrák röpirattal gyarapodott e gyűjteményből. Az összes iratok száma 581 db.

Ugyancsak e csoport anyagának kiegészítéséhez járul a néhai Tanárky Gyula, Kossuth bizalmas embere örökösaitől megvásárolt iratgyűjtemény, mely Tanárkynak 1849 november 20-tól 1867 június 10-éig vezetett 25 kötetnyi naplóján s 36

darabra menő levelezésén kívül a vöröstoronyi szoroson át menekültek úti naplóját (1849 július 20-tól a török terület elhagyásáig) a kutahiai emigránsok: Ács Gedeon, Berzenczey, Bíró Ede, Ihász Dániel, Kalapsza János, Katona Miklós, László Károly önéletrajzi jegyzeteit s Kossuthnak több eredeti levelét és fogalmazványát foglalja magában,

A nemesi iratok gyűjteménye a következő 6 dbbal gyarapodott: 1. 1415. márczius 12. Konstancz. Zsigmond német-birodalmi czimeres levele Bossányi Márton részére. 2. 1606. május 1. Kolozsvár. Várkony Mihály czimeres levele Bocskai Istvántól. 3. 1615. január 27. Bécs. Gerthard Orbán czimeres levele II. Mátyástól. 4. 1634. márczius 10. Bécs. Várkony Mihály, Borbély András s Kéczkely György és András czimeres levele II. Ferdinándtól. 5. Oláh János czimerkerő folyamodványa az 1668. november 24-én kelt megerősítési záradékkal. 6. Juhász Ferencz czimerkerő folyamodványa az 1690. ápril 21-én kelt megerősítési záradékkal.

A kutatók száma 16 volt; ezek 3686 iratot használtak.

Feldolgoztatott 1310 db, ezek között a negyedév összes új szerzeményei.

A levéltár egyes csoportjaiba beosztatott 294 középkori, 1319 újabbkori irat, 6 nemesi irat, összesen 1619 darab.

Rendezés alatt van az 1848/49-iki kiáltványok gyűjteménye és a báró Balassa család levéltára.

A családi levéltárakból az iratok elenchesai kiválasztattak és külön csoportban egyesítették. Ilyen módon a Kállay, báró Jeszenák, gróf Forgách, Hanvay, Dobos, Ibrányi, gróf Bethlen, Máriássy, Soós, Görgey, gróf Berényi, Motesiczky, Justh, Beniczky, gróf Esterházy, Kapuy, Kisfaludy, Beesky, Sombory, Báró Döry családok levéltáraitól váltak a levéltári lajstromok hozzáférhetőkké, melyek jelentékenyen előmozdítják az egyes levéltárak használhatóságát és egyelőre sikerrel pótolhatják a múzeumi levéltár által tervebe vett részletes lajstromokat, miknek elkészítése az idő és az eszközök elégtelensége miatt még igen sok ideig aligha lesz keresztülvihető.

A levéltár személyzete e munkák végzése mellett részt vett a müncheni levéltári csere anyagául szolgáló kéziratok revideálásában és a Lanfranconi Enea örökösaitől megvásárolt nagy könyvgyűjtemény lajstromozásában.

A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA 1893/94-BEN.

A Somogyi-Könyvtár 11-ik, azaz 1893/94. évi állapotáról Reizner János könyvtári igazgató a következő jelentésben számol be.

Az olvasóterem 1893-ik évi szeptember hó 1-én újra megnyitván, a 1894 június hó 6-ig terjedő 221 látogatási napon összesen 6846 olvasó használta a könyvtárt. E létszámba be van tudva azon 13 olvasó is, kik az 1893-ik évi július-augusztusi szünet alatt buvárkodtak.

A 6846 olvasóból a délelőtti időszakra 192 esik; a délutáni olvasók közül pedig hétfőn és csütörtökön a 6—7 órai időszakban 466 olvasó használta a könyvtárt.

A 6846 olvasó összesen 7139 művet használt.

A könyvtár használatának havonkénti eredményét a következő táblázat tünteti elő:

Év és hó	Hány nap volt nyitva	Az olvasók száma				Az olvasók		A használt munkák száma
		dél-előtt	dél-után	összesen	napi átlag	leg-kisebb száma	legna-gyobb	
1893 szeptember	25	8	650	688	27 ¹³ / ₂₅	2	54	710
» október	26	13	1095	1108	42 ¹⁶ / ₂₆	18	75	1133
» november	25	28	1182	1210	48 ¹⁰ / ₂₅	22	84	1265
» december	21	13	1004	1017	48 ⁹ / ₂₁	31	81	1034
1894 január	25	35	743	778	31 ³ / ₂₅	22	55	815
» február	23	28	640	668	29 ¹ / ₂₃	13	46	695
» márczius	22	19	1197	516	23 ¹⁰ / ₂₂	13	41	545
» április	25	23	448	471	18 ²¹ / ₂₅	9	39	513
» május	24	20	329	349	14 ¹³ / ₂₄	4	34	382
» június	5	5	36	41	8 ¹ / ₅	5	11	47
Összesen	221	192	6654	6846	30 ¹¹ / ₂₂₁	—	—	7139

A 6846 olvasó közül társadalmi állás és foglalkozás szerint volt: 12 lelkész, használt 17 művet; 158 tanár, tanító, használt 296 művet; 6161 tanuló, használt 6191 művet; 8 író, használt 10 művet; 12 ügyvéd, használt 14 művet; 8 katona, használt 12 művet; 10 törvényhatósági tisztviselő, használt 10 művet; 43 állami tisztviselő, használt 52 művet; 73 pénzügyi, biztosi-tási, közlekedési tisztviselő, használt 74 művet; 137 orvos, használt 238 művet; 2 gyógyszerész, használt 2 művet; 2 birto-kos, használt 2 művet; 6 gazdatiszt használt 6 művet; 4 építész, használt 4 művet; 14 építészeti s műipari hivatalnok, használt 15 művet; 3 kereskedő, használt 3 művet; 25 kereskedelmi hiva-talnok, használt 25 művet; 68 házbirtokos és magánzó, használt 68 művet; 100 nő, használt 100 művet.

A könyvtár helyiségeit és berendezését 192 férfi és 75 nő, tehát összesen 267, legnagyobb részben vidéki látogató tekintette meg.

A gyarapodás, nevezetesen a beszerzés és adományozás következő eredményt tüntet fel:

Az 1892/93. év második felében a beszerzési alaphól még fennmaradt összeg terhére vétetett 46 mű 74 kötetben s 2 füzetben, továbbá 5 hírlap, 16 szaklap és folyóirat, 11 füzetes vállalat, összesen 621 frt 37 kr értékben.

Az előző évi póstaköltségre s apróbb kiadásokra felvett alaphól vétetett 3 mű 3 kötetben s 12 apró nyomtatvány, összesen 11 frt 50 kr. értékben.

Az 1894. évre könyvbeszerzésre előirányzott 1000 frt alap terhére f. évi január hó 1-től június hó 30-ig beszereztetett 38 mű 60 kötetben, 4 füzetben, továbbá 5 hírlap és folyóirat, 8 füzetes vállalat, összesen 409 frt 63 kr. értékben.

Az 1894. évi póstaköltségre s apróbb kiadásokra felvett alaphól vétetett 3 mű 4 kötetben, összesen 6 frt 06 kr. értékben.

Alapítványi tagilletmény czimén a könyvtár 1893. évi július hó 1-től 1894. évi június hó 30-ig 7 művel 7 kötetben gyarapodott, s másodpéldányokért csere útján 5 mű 5 kötetben és 11 apró nyomtatvány szereztetett be.

Adományból befolyt 198 kötet, 399 füzet, 2129 apró nyomtatvány, 1 kép s különböző lapokból 282 szám.

Az adományozók sorából Kovács Albert és Német József uraknak tekintélyes számú adománya említendő fel. A Magyar Tudományos Akadémia, a vallás- és közoktatásügyi, a földmívelési m. kir. miniszteriumok, a magyar földrajzi társulat, a m. kir. földtani intézet, az orsz. m. kir. statisztikai hivatal, a magy. mérnök- és építész-egylet stb. hivatalos kiadványaikat ezen évben is megküldötték a könyvtárnak.

Az előző év második felében a könyvkötésre előirányzott alap terhére beköttetett 12 hírlap és 139 mű 845 kötetben, összesen 522 frt 25 kr értékben.

Az 1894. évi beszerzési alap terhére pedig beköttetett 156 mű, 16 hírlap 270 kötetben, összesen 223 frt értékben.

A könyvtár czimtározott és rendezett állománya 1893 június végével 24,551 műre terjed, a mely 50,916 kötetet, illetőleg 46,738 darabot képviselt.

Ezzel szemben az 1894 június hó 30-án megejtett lezárás szerint a könyvtár czimtározott és rendezett állományának szakonkénti mennyisége következő:

Inc.	130 mű	144 kötet	121 drb.
A.	6615 »	12036 »	10634 »
B.	2004 »	3079 »	2796 »
C.	662 »	1114 »	1032 »
D.	1089 »	1736 »	1556 »

E.	2138 mű	3953 kötet	3712 drb
F.	2223 »	3871 »	3578 »
G.	5315 »	10717 »	10162 »
H.	3811 »	8101 »	7101 »
I.	796 »	6719 »	6525 »
<hr/>			
	Összesen 24783 mű	51470 kötet,	47217 drb.

Ezen mennyiségből a városi beszerzésekből, vagy más adományokból származó művek száma 5447, a mely 9721 kötetet, illetőleg 9062 darabot képvisel.

Az iktatóba 1893-ban 104, 1894-ban pedig június hó végéig 67 különféle ügyirat érkezett be, a melyek mind elintéztettek.

Az 1893. évi július-augusztusi szünidő alatt a III. számú terem és az olvasóterem tisztogatása lett elvégezve, a mikor minden egyes könyv gondos leporolás és megvizsgálás alá vétetett.

A főrealiskola épülete a szegedi kir. ítélőtáblának engedtetvén át, a könyvtár ideiglenes elhelyezésével járó munkálatok fogantatása végett a könyvtár 1894 június hó 6-án bezáratott.

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG KÖNYVTÁRA.

A pannonhalmi Szent-Benedek-rend központi könyvtáráról a Magyar Könyv-Szemle 1878-ik évi folyama hozott Kuncze Leótól részletes ismertetést. Dr. *Récsei Viktor* a főapátság ez idő szerinti könyvtárnoka e könyvtárt a folyó 1894/95. év telén Horváth Károly könyvtári segédtiszt segítségével összeszámította, s e munka eredményéről litografált füzetben adott számot. Ennek adatai szerint az egyes tudományszakok a könyvtárban a következő arányban vannak képviselve:

Theologia moralis	912 mű =	1694 kötet	— füzet.
Theologia ascetica	3998 » =	5018 »	— »
Theologia pastoralis	416 » =	587 »	46 »
Catechetica & homiletica	481 » =	690 »	86 »
Theologia encyclopaedica	1109 » =	2728 »	— »
Theologia biblica	2575 » =	4080 »	— »
Patristica	985 » =	2011 »	— »
Vita sanctorum	931 » =	1272 »	72 »
Theologia dogmatica	1392 » =	2669 »	— »
Jus canonicum	1678 » =	2822 »	258 »
Liturgia	758 » =	1049 »	201 »
Summi pontifices	237 » =	373 »	81 »
Historia monastica	647 » =	972 »	— »
Historia jesuitica	263 » =	321 »	— »

	— mű =	— kötet	1391 füzet.
Schematismi ecclesiastici			
Historia eccl. Hungariae	229 » =	363 »	— »
Historia conciliorum	167 » =	444 »	44 »
Historia ecclesiastica	995 » =	3017 »	— »
Német szépirodalom	1211 » =	3578 »	— »
Németre fordított szépirodalom	467 » =	1588 »	— »
Angol és francia szépirodalom	440 » =	961 »	— »
Olasz, spanyol és szláv szépirodalom	317 » =	505 »	26 »
Közepkori és újabb latin irodalom	772 » =	1051 »	76 »
Aesthetika	706 » =	1072 »	78 »
Philosophia	1355 » =	2617 »	104 »
Miscellanea	5854 » =	284 »	2618 »
Collecta	1955 » =	197 »	1048 »
Paedagogia	1074 » =	1374 »	336 »
Historia literaria	263 » =	536 »	30 »
Encyclopaedia	289 » =	1912 »	188 »
Medica	1327 » =	2365 »	38 »
Természetrész	958 » =	2026 »	138 »
Latin klasszikus irodalom	503 » =	2456 »	41 »
Latin nyelvészet, szótárak	287 » =	629 »	24 »
Keleti nyelvtanok, szótárak	387 » =	787 »	13 »
Görög nyelvészet, szótárak	344 » =	815 »	71 »
Görög klasszikus művek	258 » =	1327 »	30 »
Általánosnyelvészet, folyóiratok	291 » =	865 »	26 »
Német, angol, francia nyelvészet	435 » =	972 »	39 »
Physica	553 » =	115 »	67 »
Chemia	128 » =	159 »	28 »
Mathematica	562 » =	1167 »	55 »
Astronomia és meteorologia	268 » =	470 »	57 »
Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	462 » =	660 »	154 »
Természetjog	372 » =	726 »	12 »
Római jog	168 » =	546 »	— »
Magyar jog	427 » =	621 »	105 »
Más nemzetek jogai	499 » =	786 »	128 »
Politika	516 » =	808 »	48 »
Régi politikai hírlapirodalom	63 » =	472 »	12 »
Földrajz	560 » =	1295 »	43 »
Utleírás, helyrajz	626 » =	1118 »	51 »
Művelődéstörténet	188 » =	257 »	64 »
Diplomatika, numismatika	212 » =	384 »	40 »
Chronologia, genealogia	237 » =	544 »	18 »

Hadtörténet, heraldika	117 mű =	163 kötet	27 füzet.
Ókori történet	226 » =	611 »	18 »
Archaeologia	376 » =	798 »	40 »
Inscriptiók, történeti szótárak	106 » =	546 »	18 »
Egyetemes történelem	355 » =	1802 »	16 »
Magyarország története	456 » =	962 »	62 »
Magyar genealogia. Ausztria története	110 » =	347 »	6 »
Osztrák örökös tartományok története	406 » =	692 »	24 »
Biographia	399 » =	598 »	62 »
Németország története	384 » =	922 »	19 »
Angol és szláv történelem	228 » =	457 »	7 »
Francia- és Olaszország története	286 » =	678 »	12 »
Három nagy történeti gyűjtemény	407 » =	35 »	— »
Más nemzetek története	251 » =	609 »	7 »

*

Magyar Könyvtár.

Magyar ősnymtatványok, miscellanea	2211 mű =	379 kötet	1277 füzet.
Archaeologia, diplomatika, történelem segédtudományai	358 » =	483 »	103 »
Egyetemes történelem	207 » =	287 »	— »
Magyar történelem	597 » =	757 »	— »
Politika	36 » =	116 »	— »
Országgyűlési emlékek	340 » =	406 »	192 »
Jog- és államtudomány	671 » =	556 »	351 »
Földrajz, út- és helyrajz	253 » =	368 »	— »
Szentírás és hitágazattan	797 » =	813 »	326 »
Egyházi szónoklat, folyóiratok	888 » =	737 »	701 »
Egyházjog és történelem	539 » =	442 »	307 »
Bölcsészet és neveléstan	674 » =	518 »	340 »
Mezőgazdaság, ipar és kereskedelem	254 » =	180 »	168 »
Természet- és mennyiségtan	1108 » =	1100 »	319 »
Encyclopaediák	72 » =	814 »	16 »
A M. Tud. Akadémia értekezései	1278 » =	245 »	— »
Magyar nyelvészet	853 » =	1001 »	182 »
Ókori klasszikusok magyar fordításai	317 » =	358 »	18 »
Magyar irodalomtörténet	370 » =	711 »	123 »
Regény- és új irod. folyóiratok	46 » =	126 »	19 »

Régibb magyar irodalom	524 mű =	840 kötet	151 füzet.
Újabb magyar szépirodalom	1131 » =	1320 »	89 »
Magyar benzéések művei	270 » =	648 »	380 »
	*		
Díszművek	159 » =	190 »	133 »
A bécsi akadémia kiadványai	7284 » =	308 »	— »
Paur Iván hagyatéka	2809 » =	4695 »	195 »
Újabbban katalogizált, de be nem sorozott művek	1235 » =	1532 »	56 »
Rendezés alatt álló művek	mintegy 1000 »		
Kettős példányok	4835 » =	17198 »	3467 »

A könyvtár összes anyaga ez adatok szerint 82,433 mű, 120,031 kötetben és 17,589 füzetben.

Ez összeszámitás érdekesen demonstrálja a könyvtár gazdagságát. Hiánya gyanánt kell azonban konstataálnunk, hogy az elhelyezés sorrendjét véve irányadóul, nem ad mindenütt világos képet az egyes szakok számadatairól; nevezetesen a diplomatika az éremtannal, a kortan a genealogiával, a hadtörténet a heraldikával, a magyar genealogia Ausztria történetével (!) kerülve egy-egy szekrénybe, a jegyzékből lehetetlen megtudni, hány darabbal van az illető szakok mindenike a könyvtárban képviselve. Ép ily kevésé érthető a megkülönböztetés Ausztria történelme és az osztrák örökös tartományok története között.

A könyvtár egyik külön csoportját képezik *magyar könyvtár* czim alatt, a mely ismét szakok szerint felosztva, a könyvtár magyar nyelven írt munkái. E gyűjtemény feltéve, hogy lehetőleg teljes, a magyar nemzeti irodalomról van hivatva könnyen áttekinthető képet nyújtani; de épen ebből a szempontból már az első tételnél fel kell akadnunk azon, hogy épen a magyar irodalom zsengei, az 1711 előtt nyomtatott művek, az ú. n. magyar ősnymtatványok a *miscellaneákkal* kerültek egy kategóriába, és így a jegyzék épen azt a kérdést hagyja válasz nélkül, a mely a magyar bibliografia szempontjából első sorban szokott egy könyvtár jelentőségének megítélésénél felmerülni.

Mindezt azonban csak jóakarató megjegyzés gyanánt mondtuk el, s legkisebb szándékunk sincs megvonni elismerésünket a könyvtár ez idő szerinti vezetőjétől, a kit bizonyára az elődjétől átvett hagyományok kötöttek, s a ki dicséretes buzgalommal kívánta felhívni a tudományos körök figyelmét a gondjaira bízott könyvtár gazdagságára.

SZAKIRODALOM.

Glück Soma, Magyar Könyvészet. 1894. *Budapest. Kiadja a »Magyar könyvkereskedők egylete« 1895. LVII+284 l.*

I. Magyar könyvészet 1894. II. Zeneművek jegyzéke. III. Könyvkereskedelmi üzletezintár. IV. Közhasznú üzleti tudnivalók. Szerkesztette Glück Soma. Ily czim alatt és ilyen tartalommal jelent meg a Magyar könyvkereskedők évkönyvének ötödik évfolyama. E mű, mely a Magyar Könyvszemle régi folyamának melléklete, a Horváth Ignác által szerkesztett *Magyar Könyvészet* nyomdokába lépett, ma az egyetlen számbavehető könyvészeti kimutatás egy év megjelent nyomtatványairól. S a mint örvendetesen tapasztaljuk, a kezünk alatt levő évfolyam több tekintetben felülmúlja előzőit. Hiányai ugyan még most is vannak, mivel leginkább csak a Könyvkereskedők egyletének beküldött nyomtatványok felsorolására szorítkozik s így különösen a vidéki nyomdák termékei közül sok kimaradt, de mindemellett látszik, hogy a szerkesztő azonkívül mindent elkövet arra nézve, hogy egyébként mennél teljesebbé s érdekesebbé tegye kötetét. Használhatóbbá pedig az által igyekezett tenni, hogy a könyvészeti kimutatáson kívül Szinnyei Józsefnek folyóiratunkban közölt összeállítására alapján adja az 1895-ben megjelent magyar hirlapok jegyzékét, továbbá a könyvkereskedők, könyvkiadóvállalatok, antiquáriusok, kölcsönkönyvtárak, zeneműkereskedők, könyvnyomdák stb. névtárát.

Megelőzi a kötetet *Wigand Ottó* kassai, majd pesti és lipcsei nyomdásznak életrajza Sennowitz Adolftól, a Wigand által kiadott művek bibliografiájával. Ilynemű dolgozattal érdekesebbé tenni a kötetet, igen jó gondolat volt a szerkesztőtől s óhajtjuk, hogy folytassa tovább is a sorozatot, mert az ilynemű közlemények több érdekes művelődéstörténeti adalékot s bibliografiai kérdés megoldását tartalmaznak.

Dr. Dézsi Lajos.

Revue internationale des Archives, des Bibliothèques & des Musées. *Publié par Ch.-V. Langlois, Henri Stein, Lucien Herr, Justin Winsor, Salomon Reinach, Ad. Venturi.* Páris, 1895. 8-r.

Párisban egy érdekes vállalat indult meg, mely a levéltárak, könyvtárak és múzeumok közös organumául kíván szolgálni.

A Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et

des Musées cím alatt évenként háromszor, márcziusban, júliusban és decemberben megjelenő folyóiratot a H. Welter könyvkereskedő cég adja ki, s a levéltárak részéről *Langlois*, a párisi *Faculté des lettres* rendk. tanára és *Henri Stein* francia állami levéltárnok, a könyvtárak részéről *Lucien Herr*, a párisi *École normale supérieure* és *Justin Winsor*, a cambridgei Harvard-egyetem könyvtárnokai, s a múzeumok képviselőjében *Salomon Reinach*, a saint-germain-en-laye-i *Musée National* assistense és *Ad. Venturi*, római egyetemi tanár osztoznak a szerkesztés feladatában.

Az új vállalat 1895 elején adta ki tájékoztató prospektusát, feltárta az okokat, melyek keletkezését szükségessé tették, és munkaprogramjában biznyságot tett arról, hogy megindítói teljes készültséggel és céltudatosan fognak hozzá a kitűzött feladatnak megvalósításához.

A tudományos folyóiratok nagy száma mellett, melyek vagy kizárólag a bibliográfia, levéltártan és muzeográfia érdekeit szolgálják, vagy pedig kisebb-nagyobb terjedelmű rovatokban foglalkoznak az idevágó kérdésekkel, régóta szükség van egy cenzuráló szemlére, mely e tudományágak művelésének eredményeit egységes képből ismertesse meg velünk, s egy közös fórum tekintélyével támogassa ez egymással rokon szakkörök tudományos érdekeit.

Ilyen közös fórum szerepére vállalkozik a *Revue internationale*, mely 1. kritikái ismertetéseket közöl a levéltártan, a bibliográfia és könyvtártan, s a muzeográfia tudományágainak köréből megjelenő összes könyvekről és folyóiratokról, 2. lehetőleg teljes krónikáját szándékozik adni a levéltárak, könyvtárak és múzeumok beléletének, ismertetve szervezetüket, szabályaikat, szerzeményeiket, katalógusaikat s a személyzetükben beálló változásokat stb.

Ehez képest minden kötete három füzetből fog állani, melyek 4—4 ívnyi terjedelemben külön-külön szentelvek a levéltáraknak, a könyvtáraknak és a múzeumoknak, s külön lapszámzással vannak ellátva. Minden füzet három főrovatra oszlik; az első az illető tudományág általános érdekű kérdéseivel foglalkozik, a második az intézetek krónikáját, a harmadik a szakirodalom kritikai szemléjét és bibliográfiáját tartalmazza.

A vállalatból, melynek célját az elmondottakban igyekeztünk vázolni, az első kötet első füzete fekszik előttünk, mely a szerkesztők programján kívül *Archives* címmel a levéltári rész első füzetét tartalmazza. Ebben *Langlois* a levéltártanról (*science des archives*) értekezik; széles mederben fejtegeti a levéltárak céljait s az eszközöket, a miknek segítségével azok elérésére törekednie kell; ismerteti a különféle beosztási és kezelési rendszereket. Cikkében, mely a levéltárak szervezése terén elért eredmények resuméjét adja elénk, jól esik látnunk a méltatást,

melyben Fraknoi Vilmosnak s az általa létesített iskolának a vatikáni levéltár kiaknázása körül kifejtett érdemeit részesíti. A *Chronique et mélanges* rovatban *Ernest G., Atkinson* az angol, *E. Gigas* a dán levéltárakról közölnek ismertetéseket; hosszabb szemle foglalkozik a francia levéltári ügy s a köztársaság egyes provinciális levéltárai állapotával. Ezekon kívül még a vatikáni levéltárról és a németországi, belga, németalföldi, portugál és orosz levéltárakról találunk érdekes közleményeket. A szakirodalom rovatában a főhelyet foglalja el a *Bibliographie rétrospective des périodiques*, mely egyes szakfolyóiratok tartalmának ismertetését kezdi meg keletkezésüktől maig. Az első ilyen ismertetések a *Le Cabinet Historique* (1855—1883) s ennek folytatása, a *Bulletin des Bibliothèques et des Archives* (1884—1889), a *Bibliothèque de l'École des Chartes* (1839—1894), az *Archives des Missions* (1850—1889), a *Nouvelle Archives des Missions* (1891—1893), a *Revue des Bibliothèques* (1891—1894), az *Archivalische Zeitschrift* (1876—1894) és a *The English historical review* (1886—1891) értekezéseinek czimeit sorolják fel. A *Comptes rendus* rovatban könyvismertetéseket találunk, melyek alá jobbára az egyik szerkesztő, Henri Stein nevét rejtő H. S. betűk vannak jegyezve; s végül a német, angol, belga, spanyol, francia, olasz és hollandi szakirodalom legújabb termékeinek bibliografiája zárja be a füzet érdekes közleményeit.

A füzet teljes tartalmáról, valamint a folytatásokról is folyóiratunk illető rovatában, a *Folyóiratok Szemléjében* fogunk a rendes módon beszámolni; a jelen sorok egyedüli célja tájékoztatást nyújtani az eszközök felől, melyekkel a szép remények közt meginduló vállalat kitüzött céljának megvalósítására törekszik.

A szerkesztők programjuk végén közlik azon szaktudósok nevét, kiknek támogatását sikerült eddig folyóiratuk számára megnyerni. A francia, angol, német, osztrák, olasz, orosz, hollandi és belga, svájci, dán, svéd, lengyel stb. szakirodalom kiváló munkásainak neveivel találkozunk a névsorban, kiknek közreműködése biztosítja a vállalat nemzetközi jellegét. Hazánkból egyelőre csupán *dr. Pósta Béla* nemz. múzeumi őr és a németül író *Zimmermann Ferencz* nagyszombati levéltárnok szerepelnek a munkatársak között; az előbbi a múzeumi, az utóbbi a levéltári tudományokat képviseli, tehát a tulajdonképeni bibliografiának még nincs is képviselője. Reméljük azonban, hogy ezen a hiányon rövid idő alatt segítve lesz; a Magyar Könyvszemle a maga részéről már is sietett az új folyóirattal összeköttetésbe lépni, s így ha másként nem, ez uton is biztosítva lesz ama jogos kívánságunk teljesülése, hogy a könyv- és levéltári tudományok nemzetközi közlönyében a magyar érdekek is kellő figyelemben részesüljenek.

D. Gy.

Die Handschriften in Göttingen. Universitätsbibliothek. 3. (*Nachlässe von Gelehrten, Orientalischen Handschriften. Handschriften im Besitze von Instituten und Behörden. Register zu Bd. 1—3.*) Berlin, 1894. (*Verzeichniss der Handschriften in Preussischen Staate. I. Hannover 2.*) 8-r. VIII. + 551 + 244 l.

E nagybecsű vállalat az előttünk fekvő harmadik kötettel befejezést nyert. A jelen kötet tartalmát főleg a keleti nyelvű kéziratok teszik, de e mellett azon különféle kézirat-gyűjtemények ismertetését is adja, melyek különféle göttingai intézetek vagy hatóságok tulajdonából mentek át az egyetemi könyvtár birtokába. A keleti nyelvű kéziratok e folyóirat olvasóit alig érdeklik, velők ezért bővebben nem is foglalkozunk. Amúgy is legnagyobb részt újabb keletűek, így pl. az arab nyelvű kéziratok között nagyon sok az Ewald által jelen században összegyűjtött munkák másolata.

Az egyes intézeteknek vagy magánosoknak a könyvtár tulajdonába átment gyűjteményei közt első helyen áll a göttingai német társaság iratgyűjteménye, melynek csak egy részét tartalmazza a jelen kötet. A gyűjtemény túlnyomó része a *Hist. lit. 115.* szakba van beosztva, s tartalmát már előzőleg ismertettük. A jelen kötetben leírt kéziratok 11 dobozt töltenek meg, az 1—4 doboz leveleket tartalmaz az 1738—1784. évekből, a többiek a társaság tagjainak munkálatait, túlnyomólag beszédeket foglalnak magukba.

A magán-gyűjtemények volt tulajdonosai a következők: Achenwall Gottfried, Asch György (Jeginkább keleti kéziratok), Beckmann János, Blumenbach, Böhmer Lajos György, Eichhorn Károly Frigyes, Gauss, a híres matematikus, Heeren, Hermann, Heyne, Lagarde, Mayer, Meibom, Meiners, Michaelis (szintén nagyrészt keleti kéziratok), Münchhausen (jogi gyűjtemény), Pütter, Sauppe, Uffenbach, Wagner Rudolffhoz intézett levelek, Weber Vilmos és Wüstenfeld Tivadar hagyatéka. Érdekesek ezek között Achenwall hagyatéka, mely nagyrészt jogi s történelmi kéziratokat, Böhmeré, mely északi Németország történetére, és Wüstenfeldé, mely Olaszország történetére tartalmaz kéziratokat. Magyarországra vonatkozó kézirat elvétele fordul elő, így *Achenwall 82.*, mely H. (talán Hardenberg,) kezétől származó Pro memoria über Ungarn cz. kéziratot s Achenwall jegyzeteit *Büsching Beschreibung von Hungarn 1771. cz.* munkájához tartalmazza. Megemlítjük még, hogy a *Michaelis* gyűjtemény 324. sz. kötete Halmágyi Istvánnak gr. Teleki Pál nevében Michaelishez írt levelét tartalmazza.

E gyűjteményeken kívül még az egyetemi könyvtárnak 1802-ben alkotott u. n. diplomatikai apparatusa és pár apróbb töredékes gyűjtemények ismertetését találjuk. A diplomatikai gyűjtemény fő részét az 500-on felüli latin és német oklevelek teszik, ezek között két glagol nyelvű is van 1523 illetve 1534-ből Novigradra és Frangepán Istvánra vonatkozó.

A kötetet egy külön lapszámozással ellátott általános, mind

a három kötetre kiterjedő index zárja be, melynek szerkezete mintául szolgálhat minden egyéb hasonló vállalatához. Az általános index betűsoros, míg az arab, perzsa és török kéziratoké hármassal, u. m. cím, szerző, illetve tulajdonos és tárgyszerinti. A többi keleti nyelvű kéziratok indexe személy és tárgyszerinti.

Végezetül kipótöljük még a hiányokat, melyek az előző ismertetésekben előfordulnak, közölvén azon Magyarországra vonatkozó kéziratokat, melyek előbb figyelmünket kikerülték. Ezek: *Theol.* 187. XVIII. századbéli 92 oldalnyi kézirat, melyet 1798-ban Benkő J. ajándékozott a göttingai könyvtárnak. Tartalmazza az 1545 és 1555-iki erdődi zsinatok végezéseit, azonkívül (75. l.) *Chronologicae consignationes de . . . Dragfiorum familia 1383—1555.* *Theol.* 256. XVII. századbéli kézirat, tartalma a Major catechesis Raco-viana; (107. l.) *Summa professionis doctrinae de uno vero deo . . . per ministros ecclesiae Claudiopolitanae aliosque . . . pastores in Transylvania et Hungaria in hac doctrina . . . consentientes.* Claudiopoli 1570. A leírók szerint alighanem nyomtatott műről vett másolat. *Theol.* 299. 1683 körül, (25. l.) »Regulae circa Christianorum omnium . . . reunionem . . . pro facilitate pacis exultantium et protestantium Hungarorum collectae.« *Theol.* 312. (76. l.) *Inscriptio Köleseriana.* *Theol.* 313. (132. l.) *Betr. die Verfolgung in Ungarn und die Unruhe der Kirche zu Pressburg 16. Juli 1696.* *Lunob.* 2. (141. b. l.) *Archidiaconi ecclesiae Albensis Transylvaniae in Mathiam regem Hungariae epitaphium.* *Hist.* 657. (VII. k. 351. l.) János király és I. Ferdinánd közti szerződés 1538-ból. (XVIII. k. 102. l.) *Explanatio compendiosa . . . juris, quod . . . Ferdinando . . . Regi . . . ad regnum Hungariae competit auctore Beato Widman etc.* 1531. E kötet általában Mária királynéra vonatkozó számos okmányt tartalmaz. *Hist.* 623. Boesckayra vonatkozó okiratok. *Jurid.* 8. (X. k. 308. l.) *Rechtfertigung des Aufstandes und Aufforderung zur Unterstützung, Kaschau 24. April 1605.* unterzeichnet von Nic. Segner, Mich. Dengeligi, Steph. Legni und Joh. Dersfi. *Phil.* 60. (512. l.) *Der sächs. Theologen Bedencken Von Ungar. Religionswesen.* 16. 7. 1691. *H. lit.* (202. l.) Gottfried Schwarz, *Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae bis 1783.* Megemlítem végül a *Philol.* 36. számot, mely a göttingai Corvin-kódex ismeretét tartalmazza.

Áldásy Antal.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezés. Ő cs. és apostoli királyi felsége a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére f. évi június 29-én kelt legmagasabb elhatározásával dr. *Fejérpataky László* egyetemi magántanárt, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgató őrét, a budapesti kir. magyar tudományegyetemhez az oklevél- és czímertan nyilvános rendes tanárává nevezte ki.

Miniszteri látogatás a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. Dr. *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter f. évi június 27-én a Magyar Nemz. Múzeumot Pulszky Ferencz, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője és Szmracsányi Miklós osztálytanácsos kíséretében meglátogatta. Ez alkalommal hosszasabban időzött a múzeum könyvtári osztályában és Szalay Imre igazgató, Fejérpataky László igazgatóőr és az egyes csoportok vezetőinek kalauzólása mellett az összes gyűjteményeket alaposan megtekintette s nemcsak a könyvtár szervezete és az ügykezelés módja felől szerzett beható tájékozást, de a hely és személyzet hiányából kifolyó kívánalmak jogosultsága felől is alkalom nyílt meggyőződnie. A miniszter nyilatkozataiból alapos reményt meríthettünk arra nézve, hogy e kívánalmak nagyobb része már a közel jövő folyamán kielégítést fog nyerni.

A múzeumi ügyek a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban. Dr. *Wlassics Gyula* miniszter a vezetése alatt álló vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium részére új ügy- és személyzeti beosztást állapított meg. Az új intézkedés értelmében az eddigi IX. ügyosztály ügyköre, melyhez a Magyar Nemz. Múzeum ügyei is tartoztak, két osztály között osztatott meg, u. m. a III. és a VII. ügyosztály között. Míg az ú. n. emberbaráti intézetek: a siketnémák váczai, a vakok budapesti és a hülyék budapesti intézetei stb. az utóbbi osztály ügykörébe utaltattak, a III. ügyosztályba tartoznak az új beosztás szerint: az orsz. mintarajziskola és rajztanárképezde, az iparművészeti iskola, a zeneakadémia, a színművészeti akadémia, a festészeti mesteriskola, a nemzeti múzeum, az orsz. képtár, a történelmi képcsarnok, az iparművészeti múzeum, az orsz. képzőművészeti tanács, a műemlékek orsz. bizottsága, az üvegfestészeti intézet és a művészeti ösztöndíjak. Az ügyosztály főnöke dr. *Szmracsányi Miklós*, osztálytanácsos; tagjai: Dr. *Lippich Elek*, miniszteri segédtitkár, *Arányi Olivér*, miniszteri segédfogalmazó.

A Hunyadi-levéltár ügye. A müncheni kir. levéltárban őrzött Hunyadi-iratok csere útján való visszaszerzésének ügye hosszas vajudás útján egy nagy lépéssel közelebb jutott a megvalósulás stádiumához. Ez ügy állásáról a folyóirat olvasói a Magyar Könyv-Szemle

1889. évi folyamában közzé tett terjedelmes emlékiratból nyertek tájékozást. A Magyar Nemz. Múzeum, mely tekintélyes számu bajor vonatkozású kéziratok és oklevelek felajánlásával igyekezett a csereét lehetővé tenni, az emlékiratban tudvalevőleg azt az álláspontot foglalta el, hogy a csere a müncheni levéltár összes magyar vonatkozású irataira terjesztessék ki. A tárgyalások ennek következtében hosszú időre megakadtak, miután a bajor kir. kormány határozottan vonakodott ez új álláspontot magáévá tenni. Hosszú szünet után ez év folyamán új stádium állott be ez ügyben, midőn a magas kormány *Thallóczy Lajos* cs. kir. kormánytanácsos kezdeményezésére elejtette a M. Nemz. Múzeumnak a csere kiterjesztésére vonatkozó álláspontját, s megtette a lépéseket, hogy tárgyalások az eredeti alapon újittassanak meg. Ez alkalommal egy másik nehézség is kedvező megoldást nyert; a Magyar Nemz. Múzeum ugyanis, az ügy érdekét tekintve, lemondott arról a kívánságáról, hogy a visszaszerzendő anyag tulajdonjoga számára biztosítsák, illetőleg a magyar kormány itéletére bizta annak a kérdésnek eldöntését, hogy a Hunyadi-iratok a múzeum vagy az országos levéltár tulajdonába menjenek át, feltéve hogy a maga részéről felajánlott csere anyagért megfelelő kárpótlásban fog részesülni. A kérdést a magas kormány az országos levéltár javára döntötte el, mely kárpótlásul diplomatikai osztályának kettős példányai közül 365 eredeti középkori oklevelet, 55 oklevél másolatát, 88 újabbkori oklevelet, továbbá a királyi könyvek egykorú másolatait 1527-től 1715-ig s 1790-től 1838-ig, Rajcsányi Ádám gyűjteményéből 55 kötet kéziratot, a trinitariusok XVII. századi sodalitasi könyveinek 7 kötetét a Martinovits összeesküvésben részes Őz Pálnak és Szolárcsik Sándornak mintegy 1000 darabra menő irományait ajánlotta fel. A kárpótlási anyag átadása folyó évi július 2-án meg is történt, s Pauler Gyula orsz. főlevéltárnok, mint a m. kir. miniszterelnök meghatalmazottja, a Magyar Nemzeti Múzeum részéről felajánlott bajor vonatkozású anyagot, szám szerint 266 db oklevelet és 226 kéziratot átvéve, egyidejűleg intézkedett, hogy azok a cs. és kir. közös külügyminiszterium rendelkezésére bocsáttassanak. Az ügy ekként a Magyar Nemz. Múzeum részéről belőn fejezve, s habár az intézetnek le is kellett mondania arról a régi óhajtasáról, hogy a Hunyadi-levéltárat a magáénak mondhasa, ezzel szemben mindenesetre elégtételül szolgálhat az a tudat, hogy ha a csere tényleg létre jön, a Magyar Nemzeti Múzeum kezdeményezése és áldozatkészsége szerezte vissza a nemzetnek történelmünk egyik legfényesebb korszakának örökbecsű reliquiáit.

Sch. Gy.

A königsbergi töredék megszerzése. A Magy. Tud. Akadémia a múlt év folyamán lépéseket tett, hogy a Königsbergben őrzött XIV. századi magyar nyelvemlék-töredéket csere útján megszerezze a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának. A königsbergi egyetem könyvtára annak daczára, hogy a könyvtárak anyagának ily kicseré-

lését szokatlannak tartja, nem idegenkedik a cserétől, ha a nyelvemlékért valamely középkori fontos német nyelvészeti vagy történelmi kéziratot kaphatna kárpótlásul. A múzeumi könyvtár meg is küldte az illetékes köröknek azon német kódexei jegyzékét, melyek e czélra esetleg megfelelhetnének. A königsbergi egyetemi könyvtár azonban egyiket sem tartotta a nyelvemlék becsével egyértékűnek, kiváló súlyt helyezvén arra, hogy a cserébe nyerendő kéziratok a porosz kormánykerület vagy legalább is az északkeleti Németország, esetleg a német lovagrend történetének szempontjából birjanak fontossággal. Miután a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára nincs ilyen kézirat birtokában, e czélból figyelemmel kell kísérnie az antiquári piacon felszínre kerülő e nembeli ritkaságokat, hogy azok megszerzése útján tegyen eleget a königsbergi könyvtár óhajlásának. Az ügyet a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatala közvetíti, s a buzgalom, melyet ez irányban kifejt, remélhetővé teszi, hogy a tárgyalások a múzeumi könyvtár érdekében célhoz fognak vezetni. *D. Gy.*

Illicini Péter, olasz származású humanista íróról, a ki a XVI. század derekán túl huzamosabb időn át tartózkodott hazánkban is, *Kollányi Ferencz* munkatársunktól igen érdekes dolgozatot találunk a *Századok* f. évi márcziusi és áprilisi füzeteiben. Illicini, ki Sienában született, előbb a pécsi akadémiának, utóbb pedig a nagyszombati káptalani iskolának volt tanára. Később, már mint esztergomi kanonok és szenttamási prépost, jobbára azzal foglalkozott, hogy különféle pereket vitt az egyházi bíróságok előtt. Az egyik azonban ezek közül — a melyben a Thurzó testvérek érdekeit védelmezte gr. Salmis Gyuláné született Thurzó Erzsébet ellen — oly szerencsétlen következményekkel járt reá nézve, hogy elvesztvén méltóságait, javadalmait kénytelen volt az országot elhagyni. Végre az olmczi káptalan tagja lett, s mint ilyen is halt meg. Irodalmi művei közül *Kollányi* a következőket sorolja fel: 1. *Idyllium in laudem Samuelis Cracoviensis Antistitis. Factum Hexametris versibus. Cracoviae Impressum apud viduam Flor. Unglerii. Pridie Virginis Deiparae assumptae. A. D. 1547.* 4-r. 2. *Ad Samuelem Cracoviensis Ecclesiae episcopum Christi cupidissimum et Incliti Poloniae Regni Cancellarium Providentissimum. Satyra. Apud viduam Floriani. Év nélkül* 4-r. 3. *Epitaphium Bionis, Idyllium Elegantissimum e Graeco Moschi translatum, Petro Illicino interprete. Addito ipsius Epigrammate in Samuelem Illacieowski, Cracoviensis Ecclesiae Antistitem, et Regni Poloniae, Gymnasiique Cracoviensis Cancellarium, Graecae Litteraturae amantem Maxime. Cracoviae, apud viduam Floriani Unglerii. Anno Christianati 1548.* 20. Septembris. 4-r. 4. *Petri Illicini oratio De Homine et disciplinis. Inqua et juvenes ad litterarum studia excitantur. Cracoviae apud Viduam Floriani Unglerii 1549.* 8-r. (Ennek megjelenési évét Péterfi hibásan 1559-re teszi.) 5. *Ad incliti Hung. Regni Proceres et nobiles ac Cives de antiqua fide servanda divinisque flagellis paraenesis,*

Petro Illicino Juris cons. Authore. 6. De Recto fidei dinoscendae regula Sermones in Metrop. Ecclesia Strigon. a Petro Illicino J. V. D. et Praeposito S. Thomae facti. 7. Pareneticon ad transylvanos, qui a Catholica fide alienati ad Sabellum, seu Praxeum, seu Paulum Samosatenum et ad Arium vel Nestorium, vel Photium degenerarunt. 1581. 4-r.

E műveken kívül Geszner (Biblioth. scriptorum omn. generis) még következő munkáit sorolja fel: Commentaria in secundum librum C. Commentariolum de justitia et jure. Commentarium in primum librum Ciceronis de oratore. Commentarium in Aristotelis Categorias. Commentarium in ejusdem librum de Enunciatione. Praefationes 1. de officio auditoris, 2. de optimo genere vitae. 3. de officio doctoris. Loci communes in totum testamentum novum. Apologia de substantia. De Coelibatu. De libertate Christiana. De autoritate ecclesiae. De antinomiiis iuris librum, in quo quaecumque contrariae afferentur leges conciliantur. Liber regularis iuris et sententiarum. Liber apologeticus de sexaginta quaestionibus iuris contra leguleium quendam. Liber de diatriba Platonica et Aristotelica, in quo exponitur differentia inter Platonem et Aristotelem. Commentarium in orationem Socratis de regno, in quo fusius administrandi regni rationes traduntur. Liber variorum poematum. A bécsi udvari könyvtárban pedig a következő kéziratok őriztetnek: 1. Ad Maximilianum flebilis Hungaria hexametrice descripta carmine. 2. Paranaesis ad Maximilianum II. de Romani imperii assequendi retinendique rationibus. 3. Oratio ad Ungaros de armis contra Turcas sumendis. 4. In laudem Hungariae hendecasyllabi.

Sz.

Bonyhai Márton egy ismeretlen műve 1705. körül. A tiszántuli ref. egyházkerület régi jegyzőkönyvében olvassuk az 1705 június 21—22. napjain tartott tarpai közzsínat határozatai között: »A debreczeni partialis keményen büntesse meg *Bonyhai Márton vámospércsi rektort*, hogy a superintendens betiltását figyelembe nem vévén, *egy haszontalan silány könyvet mert nyomatni.*« Mi volt ennek az üldözött műnek a czime, nem tudjuk, hihetőleg a ki nyomtatott példányokat is elkobozták, azért pusztult el annyira, hogy egy példány se maradt ránk; csak gyanítjuk, hogy valami sikamlós tárgyú elbeszélés vagy monda feldolgozása lehetett, mert ilyenek iránt viseltetett leginkább ellenszenvvel az egyház. Érdekes evvel kapcsolatban az utána következő zsinati pont is, mely úgy tekinthető, mint az előbbi tényből ismételtelen levont consequentia: »A debreczeni nyomdász se kicsin, se nagy művet a superintendens vagy valamely esperes helybenhagyása nélkül nyomatni ne merészeljen mert különben excommunicáltatik.« (Tóth Sámuel, Kivonatok a Tiszántuli Egyházkerület jegyzőkönyveiből. Debr. Prot. Lap. 1883. 306. l.)

Dr. Dézsi Lajos.